

Maria Jussila

KORONAKRIISI JA YKSINHUOLTAJAPERHEIDEN TALOUDELLISET SELVIYTYMISKEINOT

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2021

TIIVISTELMÄ

Maria Jussila: Koronakriisi ja yksinhuoltajaperheiden taloudelliset selviytymiskeinot
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Sosiaalityön tutkinto-ohjelma
Ohjaaja: Kirsi Juhila
Huhtikuu 2021

Tämä pro gradu -tutkielma käsittelee yksinhuoltajaperheiden taloudellisia selviytymiskeinoja ja epävarman taloudellisen tilanteen aiheuttamia tunteita koronapandemian aikana. Tutkielma kytkeytyy keskusteluun perheiden eriarvoisuudesta sekä aiempaan tutkimukseen laman aiheuttamista sosiaali- ja talouspoliittisista vaikutuksista.

Tutkielman teoreettisena viitekehystenä toimii taloudellisten selviytymiskeinojen käsite sekä Jinin ym. *integrated crisis mapping* -teoria kriisien aiheuttamista kollektiivisista tunteista. Viitekehystä täydentää teoria tunteiden valenssi–virittävyys-jatkumosta. Tutkielman aineisto on kerätty osana Lastensuojelun Keskusliiton keväällä 2020 keräämää verkkokyselyä koronakriisin vaikutuksista lapsiperheiden hyvinvointiin. Aineisto koostuu perheen toimeentuloa käsittelevään kysymykseen tulleesta 271 avoimesta vastauksesta. Aineiston vastaajat olivat ilmoittaneet kyselyn esitiedoissa olevansa perheen ainoita vanhempia. Aineisto on analysoitu hyödyntäen tutkimusmenetelmänä laadullista sisällönanalyysia.

Yksinhuoltajat hyödyntävät taloudellisina selviytymiskeinoina aineistossa säästämistä, laskujen maksujärjestelyjä sekä läheisten tukea. Lisäksi he täydentävät toimeentuloaan erilaisilla etuuksilla ja aiemmilla säästöillä. Taloudellinen epävarmuus poikkeusaikana aiheuttaa vastaajissa huolestuneisuutta, vihaa ja pelkoa. Käytetyt selviytymiskeinot ja vanhempien kokemat tunteet taloudellisen epävarmuuden aikana muistuttavat perheiden kokemuksia 1990-luvun laman aikana. Analyysin perusteella riski lapsiperheiden palvelutarpeiden kasvuun ja lapsiköyhyyden lisääntymiseen tulevana vuosina on kohonnut.

Avainsanat: koronakriisi, lama, lapsiköyhyys, yksinhuoltajat

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

Maria Jussila: Coronavirus crisis and household strategies of single parents
Master's Thesis
Tampere University
Social Work
Supervisor: Kirsi Juhila
April 2021

This master's thesis analyzes household strategies and collective emotions of single parents during the coronavirus crisis. The study links to the discussion of inequality between families and to the previous research of economic and social political consequences of economic recession.

The theoretic framework of the study consists the term of household strategies and the theory of integrated crisis mapping by Jin et. al which structures collective emotions caused by crisis. The framework is completed with valence-intensity-continuum of emotions.

Research material of the study has been collected as a part of a survey performed by The Central Union for Child Welfare. The survey was collected in spring 2020 and its aim was to examine the effect of coronavirus crisis to the welfare of the families with children. The research material of this study includes 271 respondents who answered in an open question handling the economic situation of the families. The respondents selected to this study also answered being lone parents in the survey. The answers are analyzed using qualitative content analysis.

Single parents use saving, payment arrangements and social support as their household strategies. They also complement their income with social security benefits and savings. Economic uncertainty during state of emergency has resulted in concern, fear, and anger. Household strategies and emotions founded in the answers are similar to those reported by families during economic recession in early 1990s. According to the results, the risk of child poverty and growth in service needs of families is increased in the coming years.

Keywords: coronavirus crisis, recession, child poverty, single parent

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

Sisällysluettelo

1 Johdanto	1
2 Köyhyys ja toimintakyky	4
2.1 Köyhyyden käsite	4
2.2 Köyhyyden mittaaminen	5
2.3 Köyhyys, resurssit ja toimintavalmiudet	6
2.4 Lapsiperheiden köyhyys	8
2.5 Yksinhuoltajien selviytymiskeinot köyhydessä	10
3 Taloudelliset kriisit ja hyvinvointi	12
3.1 Tunteet ja kriisi	12
3.2 Lama ja perheiden hyvinvointi	15
4 Kevään 2020 koronakriisi	18
4.1 Koronapandemia	18
4.2 Kevään 2020 poikkeusolot	19
4.3 Poikkeusolojen vaikutukset perheissä	20
5 Tutkielman aineisto ja menetelmät	23
5.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset	23
5.2 Aineisto	24
5.3 Tutkimuksen tieteenfilosofisista sitoumuksista	27
5.4 Tutkimusmenetelmä	28
5.5 Tutkimusetiikka ja luotettavuus	30
6 Taloudelliset selviytymiskeinot	32
6.1 Etuuksia hakemassa	32
6.2 Säästöt ja puskurirahastot käyttöön	36
6.3 Läheisiltä saatu tuki	38
6.4 Harkitseva ostoskäyttäytyminen	39
6.5 Laskujen maksujärjestelyt	41
7 Vaihtuvat tunteet	43
7.1 Huolestuneisuus	43
7.2 Pelko ja epävarmuus	47
7.3 Viha ja turhautuminen	49
8 Johtopäätökset ja pohdinta	52
Lähteet	56

1 Johdanto

Valtava virusepidemia pysäytti maailman keväällä 2020. Kiinassa ensi kertaa eristetty SARS-CoV-2 –virus levisi nopeasti rajojen yli ja aiheutti maailmanlaajuisen pandemian. Viruksen aiheuttama koronavirustauti aiheutti oireita hengitysteissä ja hermostossa. Osa sairastuneista joutui tehohoitoon. Huoli tehohoitokapasiteetin rajallisuudesta ja riskiryhmiin kuuluvien terveydestä ajoi yhteiskuntamme tiukkoihin rajoitustoimiin. Viruksen leviämisen ehkäisemiseksi suljettiin rajoja, rajoitettiin ihmisten liikkumista ja supistettiin sosiaali-, terveys- ja sivistyspalveluja. Keväällä 2020 nähtiin rauhan ajalle poikkeuksellisia toimenpiteitä, kun Uudenmaan rajat suljettiin ja koulut ja päiväkodit olivat kiinni lähes kahden kuukauden ajan. Erilaisten kokoontumisrajoitusten vuoksi erityisesti tapahtuma- ja ravintola-alan työntekijöitä joutui lomautetuiksi. Työttömyyslukujen kasvaessa talouslaman uhka kävi nopeasti ilmeiseksi.

Koronaepidemian vaikutukset osuivat erityisellä tavalla lapsiin ja perheisiin. Koulujen sulut ja valtioneuvoston antama etätyösuositus kiristivät tunnelmia monessa lapsiperheessä keväällä 2020. Etäopetuksen pelättiin kasvattavan perheiden välistä sosioekonomista etäisyyttä, sillä opetuksen tapahtuessa etänä vanhempien rooli oppimisen tukijana korostui. Osa vanhemmista tasapainoili etätyöskentelyn ja lapsen koulunkäynnin valvomisen välillä, toisissa perheissä etätyöskentelymahdollisuutta ei ollut. Lasten ja perheiden tuen tarve kasvoi kevään koronakriisin aikana, mutta lapsiperheille suunnattujen peruspalvelujen, kuten kouluterveydenhuollon ja neuvolapalvelujen, saatavuus heikkeni. Koronaepidemian levitessä sen pelättiin aiheuttavan terveydenhuollon ylikuormituksen, mistä syystä erilaisia ennaltaehkäiseviä palveluja supistettiin riittävän resurssin varmistamiseksi koronapotilaiden hoitoon.

Palvelujen supistaminen, lomautukset ja työssäkäynnin yhdistäminen koululaisten etäopiskeluun aiheuttivat haasteita erityisesti yhden huoltajan perheissä. Perheen ainoan huoltajan menettäessä tuloja on vaikutus perheen talouteen merkittävä. Keikkaluonteisessa työssä lapsen hoidon järjestäminen vanhemman työssäkäyntiä varten on normaalioloissakin monelle yksinhuoltajalle haasteellista. Poikkeusolot hankaloittivat entisestään hoidon järjestämistä kunnallisen varhaiskasvatuksen ollessa tauolla. Lisäksi monen huoltajan läheisverkoston käytettävyys hoitoapuna heikentyi pandemian seurauksena, sillä

riskiryhmiin kuuluvia isovanhempia ja muita iäkkäitä tai perussairaita läheisiä ei haluttu altistaa tautiriskille.

Tässä tutkielmassa tarkastelen keväällä 2020 käytettyjä taloudellisia selviytymiskeinoja ja epävarman taloudellisen tilanteen aiheuttamia tunteita suomalaisissa yhden huoltajan perheissä. Yhden huoltajan perheet valikoituivat tutkimuskohteeksi, sillä nämä perheet ovat herkempiä erilaisille taloudellisille muutoksille. Tulojen pieneneminen, ulkopuolisen hoitoresurssin katoaminen ja vanhemman mahdollinen sairastuminen vaikuttavat voimakkaammin perheissä, joissa tulonhankinta ja lapsen hoivan järjestäminen ovat vain yhden henkilön vastuulla. Taloudellinen puute on yhteydessä erilaisiin pitkäkestoisiin hyvinvoinnin vajeisiin ja yhden huoltajan perheet ovat usein jo valmiiksi muita perheitä heikommassa taloudellisessa asemassa. Vallitsevassa poikkeuksellisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa tämä ryhmä on kuitenkin tuntunut jäävän syrjään julkisessa keskustelussa ja poliittisessa päätöksenteossa. Lähestyn koronakriisin taloudellisia vaikutuksia taloudellisten selviytymiskeinojen käsitteen avulla. Tutkielmassa selvitän, millaisin keinoin yhden huoltajan perheet ovat selvinneet tulojen pienenemisestä ja taloudellisesta epävarmuudesta. Lisäksi tutkin sitä, millaisia tunteita taloudellinen epävarmuus on herättänyt yksinhuoltajavanhemmissa. Tutkielmallani pyrin tuomaan näkyville koronakriisin aiheuttamia muutoksia perheiden taloustilanteessa sekä taloustilanteen aiheuttamaa huolta ja perustarpeiden tyydyttämisen haasteita yhden vanhemman perheissä. Lisäksi pyrin tuomaan näkyviin niitä keinoja, joiden avulla perheet ovat saaneet apua taloudellisiin vaikeuksiin.

Lähestyn koronapandemiaa tutkielmassani taloudellisena ja sosiaalisena kriisinä. Näen pandemian kriisinä, sillä kyseessä on maailmalle uusi, poikkeuksellinen tilanne, joka on muuttanut arkielämää merkittäväällä tavalla ja vaikuttanut lähes kaikkiin elämän osa-alueisiin. Pandemia on vaikuttanut sosiaalisiin suhteisiin, liikkumiseen, vapaa-ajan viettoon ja monen kohdalla myös työllisyyteen. Taloudellisena kriisinä koronapandemia muistuttaa monin tavoin 1990-luvun talouslamaa. Laman seurauksena lasten ja perheiden palveluja supistettiin ja osa palveluista, kuten lapsiperheiden kotiapu, katosi käytännössä kokonaan kuntien palveluvalikosta. Laman seurauksena maan työllisyys heikkeni pitkäksi aikaa ja kotitalouksilla oli laajasti ongelmia veloista selviytymisessä. Perheet kokivat ahdistusta ja uupumusta. Epävarmuus tulevasta leimasi aikaa sekä 1990-luvulla että nyt 2020-luvun kriisin keskellä. Talouskriisinä koronapandemia on kuitenkin erilainen kuin aiemmat kriisit, sillä sitä on lisäksi leimannut alituinen pelko omasta ja läheisten sairastumisesta. Vaikka

koronaviruksen aiheuttamat kuolemat ovat olleet harvinaisia perusterveillä lapsilla, nuorilla ja työikäisillä, siitä teki viheliään mahdollisuus tartuttaa oireettomana muita. Monielinvauriot ja uutiset pitkittyneestä taudista aiheuttivat pelkoa myös nuorissa ihmisissä. Koronakriisillä on jo kevääseen 2021 mennessä ollut lukuisia vaikutuksia yhteisöjen ja yksilöiden sosiaaliin suhteisiin ja taloudellisiin selviytymismahdollisuuksiin. Pelko ja taloudellinen epävarmuus ovat väistämättä vaikuttaneet myös perheiden tunneilmastoon.

Lähdeaineisto on koottu osana Lastensuojelun Keskusliiton huhtikuussa 2020 keräämää kaksiosaista verkkokyselyä, jonka saamisesta käyttöön kiitän lämpimästi Lastensuojelun Keskusliittoa ja hankepäällikkö Petri Pajua. Kysely suunnattiin lapsiperheille ja sen tarkoituksena oli kartoittaa koronakriisin aiheuttaman poikkeusajan vaikutuksia perheiden hyvinvointiin. Kysely toteutettiin koronaepidemian alkuvaiheessa, poikkeusolojen ja koululaisten etäopetuksen ollessa voimassa. Tässä tutkielmassa aineistona käytän kyselystä poimittuja taloudellista tilannetta koskevan avokysymyksen vastauksia. Kysymykseen vastasi 271 vastaajaa, jotka kertoivat toimivansa perheen ainoana vanhempana. Etsin aineistosta vastaajien taloudellisia selviytymiskeinoja kriisissä sekä taloudellisten haasteiden aiheuttamia tunteita käyttäen hyväksi teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Peilaan löytämiäni selviytymiskeinoja aiempaan tutkimukseen yksinhuoltajien käyttämistä keinoista. Tunteita haarukoin hyödyntäen niin kutsuttua valenssi–virittävyys-asteikkoa (Hari ym. 2015, 88–89) sekä *integrated crisis mapping* -teoriaa.

Paikallistan tutkimukseni osaksi köyhyyden tutkimusta ja erityisesti 1990-luvulla alkanutta lamatutkimusten jatkumoa. Lähestyn koronakriisiä juuri kokemusten kautta, sillä niiden avulla on mahdollista saada ihmisten arjesta sellaista tietoa, joka jää tilastojen ja muun numeerisen datan ulkopuolelle. Tutkielman alussa esittelen tutkielmani teoreettisen ja kontekstuaalisen viitekehyksen. Aloitan esittelemällä köyhyyden ja toimintakyvyn käsitteet sekä tunneteorian liittyvän kehykseni. Tämän jälkeen tarkastelen aiempien taloudellisten kriisien aiheuttamia hyvinvoinnin vajeita ja kuvaan vallitsevaa koronapandemiaa kriisinä. Seuraavaksi siirryn kuvaamaan tutkielman toteuttamista ja aineistoa, joita esittelen luvussa viisi. Kuudennessa ja seitsemännessä luvussa esittelen aineiston analyysin. Tutkielman viimeisessä luvussa vedän yhteen tuloksia ja esittelen tutkielman perusteella tekemäni johtopäätökset.

2 Köyhyys ja toimintakyky

2.1 Köyhyyden käsite

Arkikielessä köyhyys määritellään usein yksinkertaisesti tulojen puutteena. Köyhyys voidaan jakaa absoluuttiseen ja suhteelliseen köyhyyteen. Absoluuttisella köyhyydellä tarkoitetaan puutteita biologisissa perustarpeissa kuten suoranaista nälkää. Länsimaissa yleisempi köyhyyden muoto on suhteellinen köyhyys, jolla tarkoitetaan taloudellisten resurssien puutteesta johtuvaa kyvyttömyyttä saavuttaa yhteiskunnassa yleisesti hyväksytty tai toivotuksi katsottu minimielintaso. (Townsend 1979, 31; Moisio 2006, 639.) Tällöin köyhyyttä tarkastellaan sananmukaisesti suhteessa muiden yhteiskunnan jäsenten elintason. Köyhyytutkija Peter Townsend määrittelee klassikkoteoksessaan *Poverty in United Kingdom* (1979) yksilöiden ja perheiden olevan köyhiä, kun heiltä puuttuu resurssit sellaisiin ruokavalioihin, aktiviteetteihin, elinoloihin ja mukavuuksiin, jotka ovat tavanomaisia siinä yhteiskunnassa, johon he kuuluvat. Tällöin resurssit ovat niin selvästi keskivertokansalaisen ja perheiden resurssien alapuolella, että köyhyydestä kärsivät jäävät tavanomaisten tapojen ja elämäntyylien ulkopuolelle. (emt. 31.) Köyhyys laajasti käsitettynä on lähellä deprivaaation käsitettä, jonka Townsend (1987, 125–126) määrittelee havaittavaksi ja osoitettavaksi suhteelliseksi puutteeksi, joka erottaa sitä kokevan muusta paikallisyhteisöstä. Puutetta voivat aiheuttaa yhteiskunnasta riippuen esimerkiksi ruokavalioon, asumiseen, koulutukseen tai sosiaalisiin olosuhteisiin liittyvät tekijät. Suomessa muun muassa Heikkilä (1990, 20–21) on käyttänyt deprivaaation käsitettä tuodakseen näkyviin taloudellisten resurssien lisäksi muut elinolot yksilön toiminta- tai elämänhallintaresursseina.

Köyhyyden käsite on lähellä huono-osaisuuden ja syrjäytymisen käsitteitä. Huono-osaisuudella tarkoitetaan yleisesti köyhyyttä ja eriarvoisuutta sekä sosiaalisin mekanismein ylläpidettyä sosiaalista etäisyyttä (Saari 2015, 14). Sillä viitataan tilanteeseen, jossa yksilö ei pysty osallistumaan täysivaltaisesti yhteiskunnan toimintaan esimerkiksi köyhyyden tai sairauden vuoksi (Bäckman & Nilsson 2011, 108). Myrskylän (2012, 2) mukaan syrjäytymisellä tarkoitetaan *”laajaa psyykkis-aineellista ongelmakokonaisuutta, henkistä putoamista yhteiskunnan normaalien käytäntöjen ulkopuolelle tai erilaisia päihderiippuvuuksia ja rikollisuuden muotoja”*. Syrjäytyminen voidaan määritellä myös koulutuksen, työmarkkinoiden ja yhteiskunnallisten instituutioiden ulkopuolella olemiseksi (Aaltonen ym. 2015, 13) tai moniongelmaisuuudeksi (Rauhala 2000, 69). Köyhyys ja

syрjäytyminen on toisinaan erotettu toisistaan staattisena tilana ja prosessina: köyhyydellä on viitattu olosuhteisiin, staattiseen tilaan ja syрjäytymisellä prosessiin, joka tuottaa huono-osaisuutta (Berghman 1995, 20–22). Köyhyyden ja syрjäytymisen on myös esitetty olevan toistensa synonyymeja ja syрjäytymisen olevan vain sensitiivisempi ilmaus köyhyydelle (Kainulainen & Saari 2013, 23).

2.2 Köyhyyden mittaaminen

Köyhyyttä voidaan mitata erilaisin mittarein. Peter Townsendin mukaan köyhyyttä tulisi tutkia sekä objektiivisesta, normatiivisesta että subjektiivisesta näkökulmasta (1979, 48–49). Köyhyyden mittaamiseen on luotu erilaisia mittareita, jotka edustavat kolmea mainittua lähtökohtaa. Objektiivista mittaustapaa edustavat asiantuntijalähtöiset määritykset köyhyydelle. Tunnettuja tapoja ovat muun muassa suhteellinen tuloraja ja vähimmäistarvebudjetointi. Eurooppalaisissa vertailuissa pienituloisuuden rajana käytetään yleisesti Eurostatin suhteellista köyhyysrajaa, joka määrittää kotitalouden pienituloiseksi, mikäli kotitalouden käytettävissä olevat tulot ovat alle 60 prosenttia samanlaisten kotitalouksien keskimääräisestä tulotasosta. OECD käyttää analyyseissään pienituloisuusrajana 50 prosenttia kansallisesta mediaanitulosta. (Tilastokeskus 2019; Moisio 2006, 640.) Normatiivista lähestymistapaa köyhyyden tutkimiseen edustaa niin sanottu sosiaalisen konsensuksen menetelmä, jossa köyhyyden määrittely tapahtuu väestön yleisten mielipiteiden avulla. Menetelmässä köyhyysrajan määrittelyn lähtökohtana on väestötökselle esitettävä minimitulo-kysymys ”Mikä mielestäsi on alhaisin rahamäärä, jolla kotitaloutesi tulisi toimeen?”. Vastausten avulla voidaan asettaa konsensuaalinen köyhyysraja erilaisille kotitalouksille. (Kangas & Ritakallio 2008, 15.) Matti Heikkilän (1990, 18) mukaan koko suhteellinen köyhyyskäsite on itse asiassa riippuvainen normatiivisista kannanotoista. Suhteellisen köyhyyden määrittely edellyttää kannanottoa siihen, mikä on vallitsevassa ajassa ja kulttuurissa keskivertona tai ”normaalina” pidetty elintaso. Toisaalta se tekee epätarkoituksenmukaiseksi vertailun muihin yhteiskuntiin ja entisiin aikoihin.

Köyhyyttä voidaan lähestyä myös subjektiivisesta näkökulmasta, jolloin jokainen tutkittava tarjoaa itse oman näkemyksensä ilmiöstä. Näkökulman etuna on huono-osaisten oman äänen kuuluminen tutkimuksessa. (Townsend 1979, 48–49.) Subjektiivinen mittaustapa ei yksinään sovi yhteiskunnallisen köyhyyden mittariksi, mutta sen avulla saadaan arvokasta

tietoa ihmisten kokemuksista. Yksilöiden omaa kokemusta köyhyydestä voidaan mitata esimerkiksi väitteellä ”nykyisillä tuloilla perheeni toimeentulo on todella vaikeaa”. (Kangas & Ritakallio 2008, 15–16.) Subjektivistista köyhyyttä on perinteisesti pidetty epärelevanttina köyhyyden mittarina, sillä ihmisten omat kokemukset ovat tyypillisemmin häilyvämpiä kuin tuloperustaiset luokittelut. Viime vuosina se on kuitenkin noussut yhteiskuntapoliittiseksi kiinnostuksenkohteeksi ja sen on nähty täydentävän virallisten lukujen luomaa kuvaa köyhyydestä. (Kainulainen & Saari 2013, 24.) On esitetty, että subjektiiviset köyhyyskokemukset huomioivat muita mittaustapoja kokonaisvaltaisemmin yksittäisen kotitalouden tilanteen ja tarpeet (Kallio 2003). Subjekttiivinen hyvinvointi on otettu osaksi myös Unicefin lapsiköyhyyden indikaattoreita (Karvonen ym. 2016, 9).

2.3 Köyhyys, resurssit ja toimintavalmiudet

Jälkiteollisissa yhteiskunnissa aineellinen hyvinvointi mielletään useimmiten samaksi kuin kohtuulliset elinolot ja riittävät taloudelliset resurssit. Elinolot ja taloudelliset resurssit eivät kuitenkaan aina tarkoita samaa, sillä taloudelliset resurssit muuttuvat aineelliseksi hyvinvoinniksi eri tavoin riippuen yksilön kyvyistä, sosiaalisista suhteista, asuinpaikasta ja julkisten palvelujen saatavuudesta. (Kautto & Moisio 2002, 318.) Intialainen taloustieteilijä ja filosofi Amartya Sen (1999, 87) määrittelee köyhyyden toimintavalmiuksien (*capabilities*) puutteeksi. Ilman riittäviä toimintavalmiuksia ihmisen on vaikeaa saavuttaa hyvinvointia. Toimintavalmiudet mahdollistavat vapauden valita: ne tarkoittavat toimintojen vaihtoehtoisia yhdistelmiä, jotka ovat yksilön saavutettavissa (emt. 74–75). Sen huomauttaa, että toimintavalmiudet eivät tarkoita samaa kuin tulot, vaikka niillä onkin suuri merkitys yksilön valinnan mahdollisuuksiin (emt. 72, 74). Hyvätuloisellakin ihmisellä voi olla ongelmia hyödyntää resurssejaan liikuntakyvyn vajeen tai esimerkiksi vankeustuomion vuoksi (emt. 74, 87–88; Doyal & Gough 1991, 185). Lisäksi toimintavalmiuksien hyödyntämistä voivat vähentää taloudellisen niukkuuden aiheuttama jatkuva kuormitus, epävarmuuden aiheuttama toiminnan lyhytjännitteisyys sekä haastavasta elämäntilanteesta kumpuava toivottomuuden tunne (Saari ym. 2020, 65–67). Toimintavalmiudet ovat läheisesti linkittyneet vapausoikeuksien (*instrumental freedoms*), kuten demokratian, koulutuksen ja sosiaaliturvan kanssa (Isola ym. 2020, 2). Yllättäen myös ihmisen omat uskomukset toimintavalmiuksista ja mahdollisista tavoitteista vaikuttavat niiden määrään: optimistinen

asenne omiin kykyihin ja tavoitteisiin auttaa muokkaamaan resursseja toimintavalmiuksiksi (emt. 3).

Toimintavalmiuksien puutteen lisäksi köyhyys voidaan määritellä tarveperusteisesti. Tarveperusteinen toimeentulo mittaa perheen mahdollisuuksia tyydyttää aineelliset perustarpeet. Se voidaan laskea vähentämällä perheen käytettävissä olevista tuloista perheen välttämättömät menot. Jos laskelma näyttää alijäämää, on perhe köyhä eli tilanteessa, jossa tulot eivät riitä välttämättömiin menoihin. (Rönkkö 1995, 25.) Tarpeiden ja resurssien yhteys ei kuitenkaan välttämättä ole näin yksinkertainen, sillä tyydyttyneet tarpeet toimivat itsessään resurssina. Sosiologi Erik Allardt erottaa toisistaan elintason ja elämänlaadun. Elintasolla hän viittaa aineellisiin resursseihin perustuvaan tarpeentyydytykseen ja elämänlaadulla taas ihmisten keskinäisiin ja ihmisen ja yhteiskunnan välisiin suhteisiin perustuvaan tarpeentyydytykseen. (Allardt 1976, 32–33.) Tyydyttyneet tarpeet toimivat itsessään resurssina, jonka avulla muiden tarpeiden tyydyttäminen helpottuu ja hyvinvointi kasvaa. Kuten Allardt toteaa, yksilö, jonka ei jatkuvasti tarvitse kärsiä nälästä, voi keskittää toimintansa muidenkin tarpeiden kuin nälän tyydyttämiseen. Lisäksi hän toteaa resursseina voivan tyydyttyneen nälän lisäksi toimia esimerkiksi suuret tulot tai ihmissuhdeverkosto (emt. 36). Köyhyydestä kärsivän ihmisen on hankalampi toteuttaa niin sanottuja korkeampia tarpeita. Itsensä toteuttamisen kaltaiset tarpeet jäävät todennäköisesti toissijaisiksi niin kauan kuin resurssit eivät meinaa riittää pelkän nälän tyydyttämiseen. Sen sijaan hyväosaisten, joilla on runsaasti resursseja perustarpeiden tyydyttämiseen, on helpompi tyydyttää myös korkeampia tarpeita kuten itsensä toteuttamista esimerkiksi taiteen ja opiskelun kautta. Mekanismia on toisinaan kutsuttu myös Matteus-vaikutukseksi: *”Jokaiselle, jolla on, annetaan, ja hän on saava yltäkyllin, mutta jolla ei ole, siltä otetaan pois sekin mitä hänellä on”*. Termillä viitataan etujen kasaantumiseen niille, joilla niitä jo ennestään on ja toisaalta kurjuuden kasaantumiseen niille, joilla on haasteita jo ennestään. (Raamatussa Matt. 25:29; Merton 1968.)

Hyvinvointia resurssien kautta lähestyy myös yhteiskuntafilosofi John Rawls, joka kirjoittaa (Rawls 1971, 62) klassisen oikeudenmukaisuusteoriaansa yhteydessä ihmisten käytössä olevista perushyödykkeistä, joita yksilöt tarvitsevat tavoitellakseen päämääriään. Hän kutsuu näitä ensisijaisiksi hyviksi (*primary goods*). Ne käsittävät vapaudet ja oikeudet, valta-asetat (*powers*) ja mahdollisuudet sekä tulot ja varallisuuden. (emt. 62.) Tärkeimpänä ensisijaisena hyvänä Rawls kuitenkin pitää omanarvontuntoa (*self-respect*), jolla hän

tarkoittaa yhtäältä yksilön ymmärrystä omasta arvostaan ja elämäntavoitteistaan ja toisaalta yksilön luottamusta omiin kykyihinsä saavuttaa tavoitteensa (emt. 440).

2.4 Lapsiperheiden köyhyys

Suomessa noin kymmenesosa lapsista elää pienituloisissa perheissä. Pienituloisiksi määritellään ne kotitaloudet, joissa käytettävissä oleva rahatulo kulutusyksikköä kohden on alle 60 prosenttia kansallisesta mediaanitulosta. (Tilastokeskus 2020a.) Yhden vanhemman perheet ovat useimmissa länsimaissa huomattavasti muuta väestöä pienituloisempia ja ne perheet, joissa perheen vanhempi on nainen, ovat useimmissa maissa selvästi köyhempiä kuin yksinhuoltajaisien perheet (Gornick & Jäntti 2012; Rothwell & McEwen 2017). Myös Suomessa kotitaloustyypeittäin vertailtuna köyhyys on yleisintä yksinhuoltajien keskuudessa. Vuosina 2012–2014 yksinhuoltajaperheistä 19 prosenttia eli köyhyysrajan alapuolella, kun taas kahden vanhemman lapsiperheistä ja pariskunnista vain alle 5 prosenttia jäi köyhyysrajan alle (Moisio ym. 2016, 5.) Lapsiköyhyydellä tarkoitetaan niiden alle 18-vuotiaiden osuutta lapsiväestöstä, jotka asuvat suhteellisen köyhyysrajan alapuolella elävissä kotitalouksissa (Salmi 2020, 38). Vuoden 1995 jälkeen lapsiköyhyys on Suomessa kolminkertaistunut (Lammi-Taskula & Salmi 2010, 200). Lapsiköyhyyden kasvu on liittynyt osittain yleiseen tuloerojen kasvuun, mutta myös poliittiset päätökset verotuksesta ja tulonsiirroista ovat vaikuttaneet lukuihin (Salmi ym. 2016, 13–14). Kiinnostavaa on, että ainoastaan lapsiperheissä köyhyysaste kasvoi 1990-luvun lopulla merkittävästi. Erityisen selvästi köyhtyivät perheet, joissa oli alle kouluikäisiä lapsia. Toimeentulon riittämättömyyden syynä on monissa lapsiperheissä ollut pätkätöiden, osa-aikaisuuden ja matalapalkkaisuuden yhdistelmä. (Sauli ym. 2002, 40–44.)

Lapsiperheiden köyhyys on vähentynyt huippuvuosista, mutta se on yhä läsnä tämän päivän Suomessa. Köyhyys lapsiperheissä on jälleen kasvussa ja kasvu on viime vuosina kohdistunut erityisesti pikkulapsiperheisiin (Salmi ym. 2016, 17). Toimeentulon haasteet vaikuttavat perheen voimavaroihin sekä toimintamahdollisuuksien että tunteiden tasolla. Haasteet kuormittavat kahteen kertaan: ne ensiksi rajoittavat käytössä olevia resursseja ja toiseksi ongelmien ja niiden seurausten työstäminen kuluttaa sekä emotionaalisia että toiminnallisia resursseja. (Salmi 2020, 42.) Vastikään julkaistu Pelastakaa Lapset ry:n kokoama Lapsen ääni 2020 –raportti valottaa lasten kokemuksia köyhyydestä. Raportissa

selvitettiin kyselyn avulla 13–17-vuotiaiden lasten ja nuorten kokemuksia arjesta, vapaaajasta, harrastamisesta ja hyvinvoinnista. Vastaajia oli 3129. Perheensä pienituloiseksi määrittelevistä lapsista jopa 80 prosenttia kertoi kärsineensä stressistä joskus tai usein perheensä taloudellisen tilanteen vuoksi. Enemmistö oli kokenut ulkopuolisuuden ja erilaisuuden kokemuksia perheen taloudellisen tilanteen takia. Pienituloisten perheiden lapsista 40 prosenttia kertoi joutuneensa kiusatuksi, hyvätuloisten perheiden lapsista 25 prosenttia. Pieni- ja suurituloisten perheiden lapsilla näkyi selvä ero myös lastensuojelun tarpeessa: 40 prosenttia pienituloisista vastaajista kertoi perheen saaneen joskus lastensuojelun apua, kun suurituloisten perheiden lapsista näin vastasi vain 12 prosenttia. (Pelastakaa Lapset ry 2020.) Perheiden taloudelliseen tilanteeseen liittyvää kiusaamista ovat Suomessa tutkineet muun muassa Hakovirta ja Rantalaiho (2012, 87–91) sekä Lemetyinen (2014).

Lapsuusaikainen köyhyys jättää pitkäaikaisia jälkiä lapsiin. Lapsuudessa koettu huono-osaisuus on yhteydessä työttömyyteen, mielenterveysongelmiin ja sairastavuuteen aikuisuudessa (Bäckman & Nilsson 2010; Kestilä & Rahkonen 2011; Gunnarsdóttir ym. 2016). Erityisesti varhaislapsuudessa koettu köyhyys on yhteydessä pienempiin tuloihin ja huonompaan koettuun terveydentilaan aikuisena (Kalil ym. 2016). Lapsuusaikaisen köyhyyden aiheuttamalla stressillä on todettu olevan aikuisiässä vaikutuksia jopa aivojen rakenteeseen. Yhdysvaltalaisissa tutkimuksissa lapsuudessa koetun köyhyyden on osoitettu vaikuttavan negatiivisesti aivokuoren ja manteliumakkeen kehitykseen ja toimintaan vielä aikuisuudessakin. Kyseiset aivoalueet ovat keskeisessä osassa stressireaktioiden ja tunnesäätelyn toiminnassa. (Kim ym. 2013; Luby ym. 2013.) Kotimaisessa pitkittäistutkimuksessa (Rönkä ym. 2000) seurattiin satunnaisotannalla valittuja tutkittavia kahdeksan vuoden iästä 36 vuoden ikään saakka. Lapsuuden riskitekijät, kuten kouluongelmat, heikko kontrollikyky tunteiden suhteen ja perheen matala sosioekonominen asema ennustivat työttömyyttä ja epäonnistumisen tunnetta 27 vuoden iässä. Keskeistä oli, että sekä lapsuuden riskitekijät että erilaiset haasteet aikuisuudessa kasautuivat. Ne tutkittavat, joilla oli sosiaalisia ongelmia kuten päihdeongelma tai toimeentulovaikeuksia 27 vuoden iässä, todennäköisesti kärsivät samoista ongelmista ja työttömyydestä myös seurannan lopussa 36 vuoden iässä. Moninaisten pitkäaikaisvaikutusten lisäksi köyhyydellä ja huono-osaisuudella on taipumus periytyä, tällöin puhutaan ylisukupolvisesta huono-osaisuudesta (ks. Nousiainen ym. 2016; Saari ym. 2020).

2.5 Yksinhuoltajien selviytymiskeinot köyhyydessä

Köyhyydessä eläminen vaatii perheen vanhemmilta usein luovuutta ja tarpeiden priorisointia. Kansainvälisissä tutkimuksissa selviytymiskeinoihin on viitattu kotitalouden strategioiden (*household strategies*) käsitteellä. Niillä tarkoitetaan perheen sisäisiä järjestelyjä, joiden avulla on tarkoitus selvittää perheen hyvinvointia uhkaavista riskeistä. (Lindberg ym. 2019, 4.) Urbanisaation tutkija Carole Rakodi (1995) kuvaa kotitalouden strategioita eräänlaisena portfoliona, joka sisältää aineellisia ja aineettomia voimavaroja, kuten rahaa, taitoja ja erilaisia oikeuksia. Perheet tekevät valintoja sen suhteen, miten hyödyntävät portfoliotaan. He voivat tietyissä rajoissa lisätä resurssejaan tai vaikuttaa tarpeisiinsa. Valintoihin vaikuttavat paitsi portfolion sisältö, myös perheen kyky tunnistaa erilaisia mahdollisuuksia. (emt. 413–414.) Valinnan mahdollisuuksiin vaikuttavat lisäksi monet ulkoiset tekijät. Palvelutalossa asuva ei pysty samalla tapaa vaikuttamaan kuukausikuluihinsa kuin itsenäisesti asuva henkilö. Lisäksi erilaiset pakolliset menot kuten kodin lämmityskustannukset ja niiden suuruus vaihtelevat ihmisten välillä. (Thompson & Wildavsky 1986.)

Kansainvälistä tutkimusta perheiden selviytymiskeinoista löytyy kohtuullisesti. Hakusanayhdistelmä ”household strategies (AND) poverty” tuottaa ProQuest Social Science Database –tietokannassa lähes 40 000 hakutulosta. Venäjällä yksinhuoltajaäidit suosivat yhteisasumista sukulaisten kanssa, jolloin asumiskulut ovat pienemmät kuin itsenäisesti lasten kanssa asuessa (Lokshin ym. 2000; Kanji 2011). Lisäksi tärkeä tuki arjessa selviytymisessä on isoäitien tarjoama hoitoapu, joka mahdollistaa yksinhuoltajaäitien työssäkäynnin ja näin perheen elatuksen (Utrata 2011). Myös Yhdysvalloissa yksinhuoltajaperheiden yhteisasuminen sukulaisten kanssa tunnustetaan ilmiönä (Snyder ym. 2006). Fiesen ym. (2014) toteuttamassa haastattelututkimuksessa pienituloiset yhdysvaltalaisperheet säästivät puhdistus- ja hygienia- ja hoitotarvikkeissa muun muassa laimentamalla aineita vedellä, korvaamalla ne toisilla (esimerkiksi hammastahna ruokasoodalla) tai pärjäämällä kokonaan ilman. Kanadalaisessa tutkimuksessa (McIntyre ym. 2012) selviytymiskeinoina nousivat esiin vanhemman tai lapsen aterioiden jättäminen väliin, ruokapankkien käyttö ja avun hakeminen ystäviltä ja sukulaisilta. Kiinnostavaa oli, että perheiden selviytymiskeinot olivat pysyneet samoina vertailuvälillä 1997–2007 huolimatta erilaisten tukijärjestelmien kuten kouluruokaohjelmien ja yhteisöruokailujen lisääntymisestä.

Vuonna 2018 julkaistussa brittitutkimuksessa (Stack & Meredith 2018) köyhät yksinhuoltajavanhemmat kokivat jatkuvaa toivottomuutta, masennusta ja huolta siitä, miten saavat rahat riittämään arjen tarpeisiin. Moni kärsi uniongelmistä stressin ja työtuntien suuren määrän vuoksi. Vanhemmat myös kuvasivat yksityiskohtaisesti, miten raskasta on olla yksin vastuussa perheen elatuksesta, lasten kasvatuksesta ja kotitöistä. Vanhemmat kuvasivat myös tässä tutkimuksessa jättävänsä tarvittaessa itse aterioita väliin, jotta rahaa riittäisi lasten ruokaan ja muihin välttämättömiin tarpeisiin, kuten sähkölaskuun. Rahanpuute aiheutti konkreettisia ja psykologisia esteitä sosiaaliselle kanssakäymiselle: haastatelluilla ei ollut varaa esimerkiksi kahvilakäyntiin ja häpeän tunteen välttämiseksi he mieluummin jäivät kotiin.

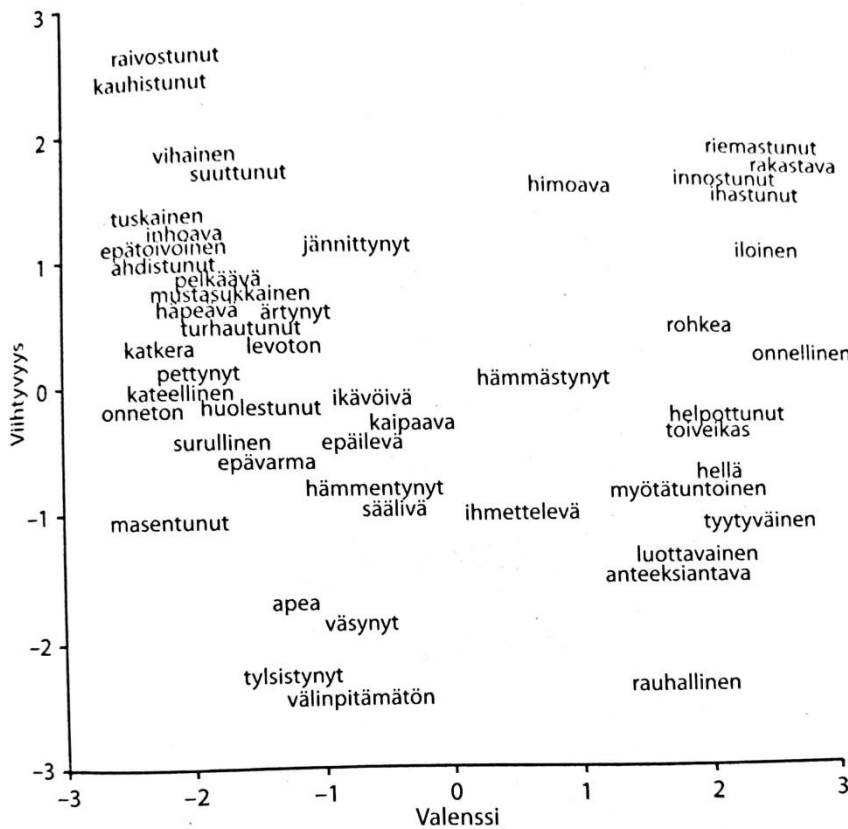
Suomessa on tehty jonkin verran tutkimusta yksinhuoltajaperheiden käyttämistä strategioista. 1990-luvun laman jälkeen perheissä säästettiin erityisesti lykkäämällä isompia hankintoja, vähentämällä lomamatkoja ja säästämällä aikuisten vaateostoksissa (Salmi ym. 1996, 25–26). Tuoreessa kotimaisessa tutkimuksessa vedettiin yhteen aiemmissa tutkimuksissa yksinhuoltajaäitien kertomuksissa nousseita arjen selviytymiskeinoja (Isola ym. 2020). Yksinhuoltajaäidit kertoivat lasten hoitamisen kotona toimivan yhtenä selviytymiskeinona taloudellisessa ja ajallisessa niukkuudessa. Lasten kotihoito ratkaisi ongelman siitä, miten rajata aikaa työssäkäynnille sekä perheestä huolehtimiselle. Se helpotti myös tuloihin liittyvää epävarmuutta, sillä silloin ei tarvinnut huolehtia vaihtelevien tulojen vaikutuksista sosiaalietuuksiin. Tutkimuksessa yhtenä aineistona toimi Irene Roivaisen, Jari Heinosen ja Satu Ylisen vuonna 2011 toteuttama tutkimus tamperelaisten yksinhuoltajanaisten köyhyyskokemuksista. Roivaisen ym. haastatteluissa naiset kertovat köyhyyden aiheuttavan väsymystä, ahdistusta ja stressiä. Haastatellut kuvasivat arjen olevan taistelua. Selviytymiskeinoina naiset olivat tinkineet omista tarpeistaan kuten lääkkeiden ostosta ja hammaslääkärikäynneistä, usein lasten hyväksi. Myös ruokamenoista, asumismenoista ja bussikortin hankkimisesta oli tingitty. (Roivainen ym. 2011, 25–29.) Selviytymiskeinoina on tutkimuksissa käytetty lisäksi leipäjonossa käymistä ja muuta kolmannen sektorin tarjoamaa apua, omaisuuden myyntiä sekä elintason laskua esimerkiksi halvempaan autoon vaihtamisen muodossa. Ruokakuluja on saatu pienennettyä ostosvalinnoilla sekä kasvattamalla itse esimerkiksi perunaa. (Lindberg ym. 2019.) Myös säästäminen ja yleinen säästäväisyys ovat nousseet esiin keinoina selviytyä niukoilla tuloilla (Krok 2009, 131–138).

Reetta Ruokonen (2008) on tutkinut perheellisten suomalaisten ruokaan liittyviä selviytymiskeinoja Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailun vastauksien avulla. Ruokonen poimi vastauksista 54 kirjoitusta, joista on löydettävissä tieto kirjoittajan perheellisyydestä. Kirjoituksissa perheelliset aikuiset kertovat tekevänsä mahdollisimman paljon ruokaa itse. Työpaikkaruokaloissa ja ravintoloissa syömistä vältetään. Selviytymiskeinona toimii myös tarjouksessa olevien elintarvikkeiden "metsästys" kaupassa. Lisäksi kirjoituksissa nousee kauttaaltaan vahvasti esiin köyhyyden aiheuttama häpeä, jota vastaajat kokevat muun muassa ruokakaupassa ja ruokapankissa asioidessaan.

3 Taloudelliset kriisit ja hyvinvointi

3.1 Tunteet ja kriisi

Tunteiden tutkimuksen pioneeri Paul Ekman määrittelee kuusi universaalia ihmisten perustunnetta. Näitä ovat ilo, suru, viha, yllättyneisyys, pelko ja inho. (Ekman 1992.) Kukin tunne koostuu Ekmanin (emt. 172) mukaan ryppäästä samankaltaisia tunteita. Tunteita voidaan lisäksi erotella kaksikulotteisella valenssi–virittävyys-jatkumolla. Valenssilla (engl. *valence*) viitataan tunteen laatuun eli siihen, koetaanko tunne myönteisenä vai kielteisenä. Virittävyyden (engl. *intensity*) käsitteellä taas jaotellaan tunteet voimakkuuden mukaan. (Hari ym. 2015, 88–89.) Toivosen ym. (2012) tutkimuksessa koehenkilöt arvioivat 50 yleisimmäksi arvioitua suomenkielistä tunnesanaa valenssi–virittävyys-asteikolla. Kuten Harin ym. (2015, 89) Toivosen ym. (emt.) tutkimuksen perusteella tekemästä kaaviosta (kuva 1) näkyy, valenssin ja virittävyyden välillä on riippuvuutta: jos tunne on hyvin myönteinen tai kielteinen, on se yleensä myös voimakas.

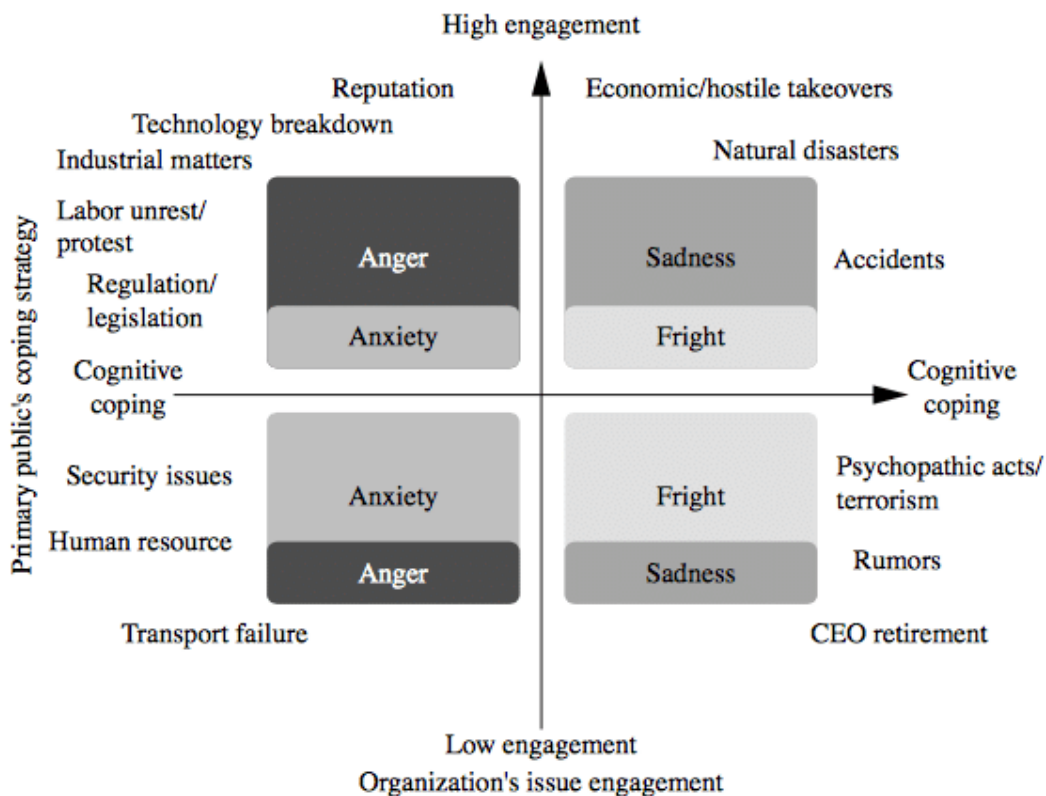

Kuva 1. Tunteiden valenssi–viihtävyys-asteikko (Hari ym. 2015, 89)

Kollektiivisista tunteista puhutaan, kun ryhmä ihmisiä kokee tunteita aiheuttavan tapahtuman ja jakaa sen seurauksena saman tunteen. Kollektiivisia tunteita voivat aiheuttaa esimerkiksi suuret urheilutapahtumat tai kansallisen merkkihenkilön menehtyminen. (Sullivan 2015, 383, 385.) Yksilölliset ja kollektiiviset tunteet eroavat toisistaan niiden pohjalla olevan identiteetin perusteella: yksilölliset tunteet aiheutuvat tapahtumista, jotka koskettavat yksilön henkilökohtaista identiteettiä ja kollektiiviset tunteet taas tapahtumista, joilla on vaikutusta ihmisen identiteettiin ryhmän jäsenenä. (von Scheve & Ismer 2013, 408–409.) Tutkija Mikko Salmelan (2012, 40) mukaan kollektiivisia tunteita muodostuu, kun ryhmän jäsenillä on yhteisiä huolenaiheita ja ryhmän jäsenet jakavat uskomuksen siitä, että myös muut ryhmäläiset painivat samojen huolien kanssa.

Yhteiskunnallinen kriisi on keskeinen kollektiivisia tunteita aiheuttava tapahtuma. Kriisit herättävät kansalaisissa usein voimakkaita, kielteisen valenssin tunteita, joista tyypillisimpiä ovat viha, pelko, ahdistus ja suru (Jin ym. 2007, 88–90). Jin ym. (emt.) hahmottavat kriisien aiheuttamia tunteita ICM-mallin (*Integrated Crisis Mapping*) avulla. Malli esittää tavan

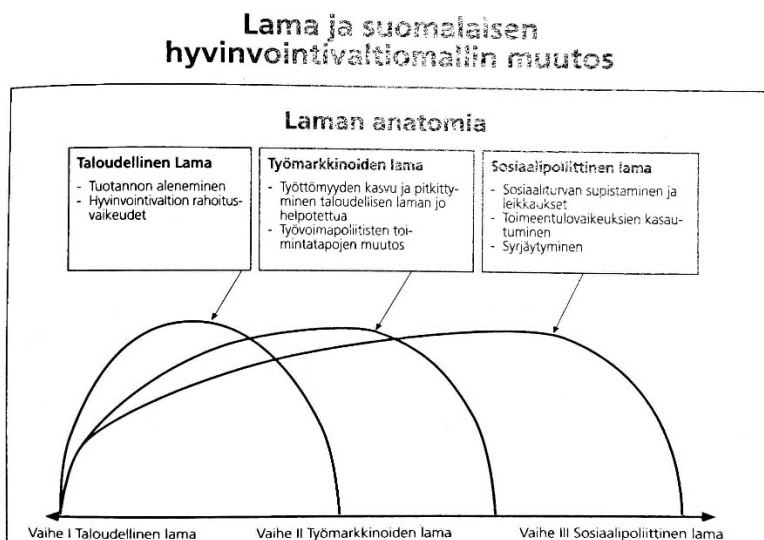
jaotella kriisejä sen mukaan, millaista toimenpiteiden määrää organisaatiolta (tai valtiolta) edellytetään kriisiin vastaamiseksi sekä sen mukaan, mitkä ovat kansalaisten ensisijaisia selviytymiskeinoja ja tunteita kriisissä. Luonnonkatastrofit ja muut yllättävät, ulkoisesta ei-inhimillisestä tekijästä johtuvat kriisit, jollaiseksi myös tautipandemiat voidaan käsittää, sijoittuvat kaaviossa oikealle ylös. Ne vaativat valtiolta toimenpiteitä ja aktiivista viestintää kansalaisille. Varsinaisen syyllisen puuttuessa kriisille kansalaiset kokevat surua ja pelkoa ja kaipaavat toivoa ja lohtua. Selviytymiskeinot ovat enemmän kognitiivisia (esim. psykologinen etäännyttäminen itsestä) kuin toimintaan tähtääviä. (emt. 87–91.) Kuvion oikeassa yläreunassa näkyvät surun ja vihan tunteet sijoittuvat edellä esitetyllä valenssi-virittävyys-asteikolla korkean virittävyyden ja kielteisen valenssin alueelle.

Kuva 2. ICM-malli (Jin ym. 2007)

3.2 Lama ja perheiden hyvinvointi

Taloudelliset kriisit eli pitkäkestoiset kansantalouden matalasuhdannejaksot liittyvät talouden suhdannevaihteluun. Suhdannevaihtelu on kokonaistuotannon lyhytaikaista, korkeintaan muutaman vuoden pituista vaihtelua. Taantumasta puhutaan, kun kokonaistuotannon määrä alenee. (Pohjola 2019, 215–216.) Lamaksi voidaan kutsua poikkeuksellisen syvää tai pitkäkestoista taantumaa tai yksinkertaisesti tuotannon supistumista ja työttömyyden nousua (emt. 216; Kiiski 2002, 57). Yksiselitteistä määritelmää laman käsitteelle ei ole, vaan termi on monimerkityksinen. Heikki Lehtonen (Lehtonen 1998, 42–43) näkee taloudellisen laman vain yhtenä kolmesta laman tasosta. Lehtosen mukaan lama jakautuu taloudellisen laman lisäksi työmarkkinoiden lamaan ja sosiaalipoliittiseen lamaan. Nämä kolme laman tasoa seuraavat toisiaan järjestyksessä vaikuttaen osin päällekkäin (kuva 3). Taloudellista lamaa kuvaavat tuotannon aleneminen ja hyvinvointivaltion rahoitusvaikeudet. Tuotannon käännyttyä nousuun työmarkkinoiden lama jatkuu yhä pitäen sisällään työttömyyden pitkittymisen ja muutokset työvoimapolitiisissa toimenpiteissä. Työllisyystilanteen parannuttua lamajakson alusta saakka vallinnut sosiaalipoliittinen lama ei vielä hillitä, vaan laman seuraukset kuten sosiaaliturvan leikkaukset, toimeentulovaikeuksien kasaantuminen ja lopulta ihmisten syrjäytyminen realisoituvat. (emt. 42.)

Kuva 3. Laman kolme vaihetta. (Lehtonen 1998, 43)

Sotien jälkeen Suomea on kohdannut kaksi suurta talouskriisiä: 1990-luvun talouslama sekä vuosien 2008–2009 finanssikriisi (Vihriälä 2009, 16–17). Rahoitusmarkkinoiden säätelyn purkamisesta ja kansainvälisten pääomaliikkeiden vapauttamisesta johtunut lama pakotti julkisen sektorin leikkaamaan menojaan koko 1990-luvun ajan. Hyvinvointimenot muodostivat ison osan valtion menoista, joten erityisesti ne joutuivat säästöjen kohteeksi. Laman seurauksena tuloerot lähtivät kasvuun. (Salmi ym. 1996, 9–10; Kiander & Vartia 1998, 314; Kiander 2001, 133.) Työttömyysaste nousi rajusti ja oli korkeimmillaan 16,6 prosenttia vuonna 1994, kun se vielä 1980-luvulla vaihteli viiden prosentin ympärillä (Penttilä ym. 2003, 31).

Asuntojen ja muiden reaaliavainindexien alenemisen myötä moni sai merkittäviä velkoja yritystoiminnan ja lainojen takaamisen seurauksena. Taloudellisen taantuman vaikeimmassa vaiheessa toimeentulonsa arvioi huonoksi 23 prosenttia väestöstä eli vajaa 800 000 henkilöä. Köyhänä itseään piti 600 000 ihmistä ja saman verran ihmisiä koki vaikeuksia velkojen maksussa. (Kontula ym. 1998, 26, 28, 109.) Työmarkkinoiden lama ja sosiaalipoliittinen lama näyttivät 1990-luvulla tapahtuvan Lehtosen edellä esittämällä tavalla. Laman alkaessa 30–50-vuotiaista kymmenesosa oli lamavuosina enimmän osan ajasta työnhakijana. Vielä vuonna 1999 heistä yli puolet oli samassa tilanteessa. Koko vuosikymmenen ajaksi talouspolitiikan päätavoitteeksi nousi työllisyyden parantaminen ja työvoimapolitiittisten toimenpiteiden piirissä olevien määrä yli kaksinkertaistui lamavuosina. (VNK 2001, 47, 102, 106.) Laman jälkeen tuloerot lähtivät kasvuun korkean työttömyyden, suurituloisten omaisuustulojen kasvun sekä toimeentuloturvaetuuksiin tehtyjen leikkausten myötä (Kapiainen & Klavus 2007). Laman kasvattama velkaantuneisuus ja työttömyys yhdessä valtion perhepolitiittisten ratkaisujen kanssa aiheuttivat sen, että laman aikana lapsiperheiden taloudellinen asema heikkeni muita väestöryhmiä enemmän (Salmi ym. 1996, 13). 1990-luvun lamavuosina toimeentulotukea saavien lapsiperheiden määrä kaksinkertaistui ja lapsiperheiden määrä toimeentulotuen asiakkaina väheni vasta vuonna 1998 (Heino 2000, 56–57).

Päivi Lehto-Trapnowski (1997) haastatteli 2055 pääkaupunkiseudun lapsiperhettä laman vaikutuksista kyselylomakkeella elokuussa 1996. Tuloksista selviää, että talousvaikeudet olivat yhteydessä perheen sisäisten suhteiden kärsimiseen. Yksinhuoltajat raportoivat selvästi enemmän taloudellisia huolia kuin kahden vanhemman perheiden vanhemmat. Yksinhuoltajaperheissä ihmissuhteet huononivat laman seurauksena useammin kuin ydinperheissä, riippumatta talousvaikeuksien määrästä. Yksinhuoltajilla oli useammin

erilaisia fyysisiä oireita sekä ahdistusta ja uupumusta. Heidän lapsensa myös oireilivat useammin kuin ydinperheiden lapset. Selviytymiskeinoina perheet olivat käyttäneet erityisesti aikuisten vaateostoksista ja harrastuksista tinkimistä sekä laskujen maksamista myöhässä. Yksinhuoltajaperheet olivat joutuneet muita perheitä huomattavasti useammin turvautumaan toimeentulotukeen ja rahan lainaamiseen läheisiltä. He olivat muita useammin myös joutuneet tinkimään lasten harrastusmenoista. (emt. 17–20, 30.)

Kirkon tutkimuskeskus (Kiiski 2002) toteutti vuosituhannen vaihteessa tutkimuksen 1990-luvun laman vaikutuksista perheisiin. Haastattelun kohteina olivat perheasiain neuvottelukeskuksissa asioivat pariskunnat, joista osaa haastateltiin yksin ja osaa yhdessä. Haastateltavilta kysyttiin kokemuksia lamasta ja parisuhdeongelmista. Laman seurauksena vastaajat olivat kokeneet työttömyyttä, ylivelkaantumista ja osa oli joutunut lopettamaan yritystoimintansa. Lähes puolet vastanneista pareista (n=23) oli laman seurauksena menettänyt omistusasuntonsa (emt. 96–97). Iso osa perheistä kertoi säästäneensä erityisesti ruokamenoissa, myös vaatemenosta ja lasten harrastusmenoista kerrottiin karsitun (emt. 106–107). Tutkimukseen osallistuneista pariskunnista valtaosa kertoi laman seurauksena vähentäneensä yhteydenpitoa perheen ulkopuolisiin ihmisiin ja eristäytyneensä sosiaalisesti heikentyneen taloudellisen tilanteensa vuoksi (emt. 109–110).

Taloudellisten vaikutusten lisäksi lama vaikutti lapsiperheisiin myös epäsuorasti. Epävarma taloudellinen tilanne aiheutti perheissä kielteisiä seurauksia ilmapiiriin ja vanhempien jaksamiseen. Salmen, Huttusen ja Yli-Pietilän (1996) 553 lapsiperhettä kattaneessa kyselytutkimuksessa puolet vastanneista perheistä kertoi laman vaikuttaneen vanhempien mielialaan ja perheen yleiseen hyvinvointiin negatiivisesti. Lisäksi noin kolmannes vastaajista kertoi laman vaikuttaneen vanhempien keskinäiseen suhteeseen. (emt. 34.) Tutkimuksessa rahojen riittävyys seuraavaan tilipäivään oli yhteydessä äitien lämpimyyteen ja läheisyyteen: perheissä, joissa rahat riittivät, äidit olivat keskimäärin lämpimämpiä kuin perheissä, joissa rahat eivät riittäneet. Lämpimyyttä mitattiin erilaisilla lapsen ja vanhemman suhdetta kuvaavilla väitteillä, kuten “halaatte häntä”, “annatte hänen ymmärtää, että hän on teille tärkeä ihminen”. (emt. 50–53.)

Laman aikana tehdyt leikkaukset lapsiperheiden palveluihin kohdistuivat erityisesti yleisiin, kaikille tarkoitettuihin palveluihin. Leikkausten alle joutuivat muun muassa perheneuvoloiden palvelut, lapsiperheiden kotipalvelu sekä koululaisten ja pikkulasten määräaikaisten terveystarkastukset. (Salmi ym. 1996, 138–140, 144–145; Heino 2000, 57.) Kotipalvelua sai vielä vuonna 1990 noin 60 000 lapsiperhettä, vuonna 1999 noin 20 000

perhettä ja vuonna 2004 enää reilut 13 000 perhettä. Joissain kunnissa lapsiperheiden kotipalvelu lakkautettiin kokonaan. (Salmi ym. 1996, 153–157; Bardy ym. 2001, 68; STM 2006, 22–23.) Yleisen kotipalvelun lakkauttamisen seurauksena harkinnanvaraisten ja erityiseen tarpeeseen kohdennettujen palvelujen kuten lastensuojelun perhetyön käyttö tukitoimena kasvoi. Samalla kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä lähti kasvuun. Sijoitettujen lasten määrä jatkoi kasvuaan koko 1990-luvun ajan. (STM 2006, 22; Heino 2000, 63–66.)

Myös vuosien 2008–2009 finanssikriisi rasitti talouttamme vuosien ajan. Samanlaista massatyöttömyyttä kuin 1990-luvulla ei nähty, mutta talouskriisin seurauksena lomautukset lisääntyivät hetkellisesti ja rakenteellinen työttömyys lisääntyi (Talouspolitiikan arviointineuvosto 2017, 54–58; Kangas 2020, 26). Talouskriisin kanssa samaan aikaan taloutta rasittivat Nokian matkapuhelinten kysynnän lasku sekä paperiteollisuuden rakennemuutokset sanoma- ja aikakauslehtien siirtyessä verkkoon (Borg & Vartiainen 2015, 9). Talouskriisin seurauksena julkiseen keskusteluun nousi tarve leikata julkisia menoja. Kriisin luomassa menojen karsimisen ilmapiirissä perhepolitiikkaa määriteltiin tiukemmin taloudellisin määrein. Erilaisia perhevapaaetuuksia leikattiin ja keskustelu subjektiivisen päivähoiton poistamisesta aloitettiin. Keskustelu johti muutamaa vuotta myöhemmin päivähoito-oikeuden rajaamiseen. (Salmi & Närvi 2017, 10–11.)

Hiilamon ym. (2021) tekemässä systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa vuoden 2008 talouskriisi heikensi selvästi lasten hyvinvointia. Talouskriisi vaikutti erityisesti lasten mielenterveyteen ja lisäsi ongelmakäytöstä. Huono-osaisten perheiden lapset kokivat varakkaampia ikätovereitaan todennäköisemmin negatiivisia vaikutuksia mielenterveydessään. Mielenterveyteen kohdistuvien vaikutusten arveltiin johtuvan taantumasta aiheuttamasta taloudellisesta stressistä perheissä. Lisäksi työttömyyden kasvulla ja yleisellä epävarmuudella saattoi olla merkitystä.

4 Kevään 2020 koronakriisi

4.1 Koronapandemia

Koronapandemia on loppuvuodesta 2019 alkanut, paikallisesta epidemiasta maailmanlaajuiseksi pandemiaksi levinnyt viruspandemia. Pandemian aiheuttaa uusi SARS-CoV-2 –virus, joka aiheuttaa COVID-19 –sairautta. Viruksen lähtöpaikkana pidetään

Kiinassa sijaitsevaa Wuhanin kaupunkia. Sairauden oireisiin kuuluvat muun muassa kuume sekä erilaiset hengitysteiden ja hermoston oireet. Sairastuneista noin 80 prosenttia toipuu taudista ilman sairaalahoidon tarvetta, mutta noin 20 prosenttia tarvitsee vähintään lisähappea toipuakseen. Ikääntyneillä ja perussairauksia sairastavilla on suurempi riski saada vakavia, sairaalahoidon vaativia oireita. Osalla sairastuneista oireet ovat jääneet pitkäaikaisiksi. (WHO 2020a.) WHO julisti 11.3.2020 epidemian pandemiaksi eli maailmanlaajuisesti epidemiaksi sen levittyä nopeasti ympäri maailmaa (WHO 2020b).

Koronapandemia herätti Suomessa pelon tehohoitoa paikkojen riittävyydestä. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos selvitti hengityskoneiden määrää eläinsairaaloita myöten (Helsingin Sanomat 27.3.2020). Terveystieteiden tutkimuskeskuksen tutkimusryhmä selvitti tartuntojen leviämisen ehkäisemiseksi ihmisten liikkumista rajoitettiin erilaisin toimin ympäri maailmaa. Ulkonaliikkumiskieltoja nähtiin pitkin vuotta muun muassa Yhdysvalloissa (BBC 22.11.2020), Ranskassa (Yle Uutiset 14.10.2020) ja Italiassa (Yle Uutiset 26.3.2020). Maahantulorajoituksia oli Suomessakin voimassa ja ne muuttuivat pandemiatilanteen eläessä (esim. SM 2020a, SM 2020b).

Pandemian ennustettiin jo keväällä 2020 aiheuttavan maailmanlaajuisen talouslaman (Tervala 2020). Valtiovarainministeriön julkaisemassa katsauksessa joulukuussa 2020 todettiinkin pandemian välttämättömien rajoitustoimien johtaneen kansantalouksien nopeaan taantumiseen. Koronakriisin todettiin vaikuttaneen negatiivisesti erityisesti palvelualoilla, mutta vaikutuksia todettiin myös laajemmin EU-maiden taloudellisessa aktiviteetissa (VM 2020).

4.2 Kevään 2020 poikkeusolot

Pandemian seurauksena Suomessa julistettiin keväällä 2020 poikkeusolot (VN 2020a). Poikkeusolojen määritelmä on korostetusti oikeudellinen kysymys, sillä poikkeusolojen julistaminen mahdollistaa valmiuslain (1552/2011) mukaisten toimivaltuuksien soveltamisen valtioneuvoston käyttöönottoasetuksella. Valmiuslain nojalla voidaan muun muassa rajoittaa ihmisten liikkumista (118 §), säännöstellä elintarvikkeiden myyntiä (32 §) ja alentaa tilapäisesti maksettavia etuuksia ja eläkkeitä (56 §). Valmiuslain (1552/2011) 3 § tunnistaa poikkeusoloiksi aseellisen hyökkäyksen, väestön toimeentuloon tai maan talouselämään kohdistuvan uhan ja erityisen vakavan suuronnettomuuden lisäksi laajalle levinneen

vaarallisen tartuntataudin. Valtioneuvoston päätöksessä 16.3.2020 (VNK 2020a) poikkeusolojen katsottiin täyttyvän sekä tartuntatautiperusteella, että koronaviruksen maan talouselämälle aiheuttaman uhan perusteella.

Valmiuslain ja poikkeustilan nojalla tehdyt toimenpiteet vaikuttivat keväällä 2020 monin tavoin ihmisten arkeen. Uudenmaan maakunta eristettiin valmiuslain nojalla 28.3.2020 alkaen ja rajat pysyivät kiinni lähes kolme viikkoa (VNK 2020b; Yle Uutiset 15.4.2020). Valtioneuvosto antoi asetuksen koulujen lähiopetuksen lakkaamisesta 1–3. luokkia lukuunottamatta ja suositteli etätyöhön siirtymistä. Koulut olivat etäopetuksessa 18.3. ja 14.5.2020 välisenä aikana. Samalla ajalla kuntien velvollisuutta järjestää varhaiskasvatus höllennettiin määräaikaisilla asetuksilla. (Valtioneuvoston asetus 191/2020, 126/2020.)

Pandemian seurauksena työllisten määrä väheni keväällä ja kesällä 2020. Loppukeväällä työllisiä oli 79 000 henkeä vähemmän kuin edellisvuonna samaan aikaan. Työllisten määrä väheni eniten tukku- ja vähittäiskaupassa sekä majoitus- ja ravitsemistoiminnassa. Lisäksi lomautukset lisääntyivät. Lomautettujen määrä oli suurimmillaan huhtikuussa, jolloin kokoaikaisesti lomautettuja oli kaikkiaan 164 000. (Tilastokeskus 2020b.) Työttömyyden ja lomautusten lisääntyessä hakemustulvat aiheuttivat keväällä viivästyksiä sekä Kelan että työttömyyskassojen maksuissa. Yrittäjille taattiin väliaikaisesti mahdollisuus työttömyyskorvauksen saamiseen. (Kangas 2020, 28–29.) Erityisen paljon ovat kärsineet palvelusektorin työpaikat, joiden on arvioitu vähentyneen jopa kaksinkertaisesti verrattuna 1990-luvun laman aiheuttamaan notkahdukseen sektorin työpaikoissa. Palvelualan työllisyys toipuu teollisuutta hitaammin talouskriiseistä, etenkin jos pandemian pitkittyessä alan yritykset menevät konkurssiin ja kotitalouksien kulutus jää pitkäaikaisesti alhaisemmalle tasolle pandemiaa seuraavan työttömyyden vuoksi. (VTV 2020.) Koronaviruksen aiheuttamien konkurssien täysi määrä tulee näkyviin vasta myöhemmin, kun väliaikaisen, velkojien oikeutta hakea yritys konkurssiin rajaavan lain voimassaolo lakkaa keväällä 2021 (Laki konkurssilain 2 luvun 3 §:n väliaikaisesta muuttamisesta 721/2020).

4.3 Poikkeusolojen vaikutukset perheissä

Perheiden kriisivalmius joutui koetukselle poikkeusolojen aikana. Julkisessa keskustelussa nousi esiin positiivinen, perheen tiivistymiseen liittyvä puhe ja sekä toisaalta huolipuhe

perheiden kuormittumisesta. (Nätkin & Forsberg 2020.) Kansalaisia kehoitettiin rajaamaan sosiaaliset kontaktit perhepiiriin. Perheiden ja elämäntilanteiden monimuotoisuus ei tullut näkyvästi esiin poliittisessa keskustelussa, vaikka perinteisestä perherakenteesta poikkeavissa perheissä kriisi aiheutti erityishaasteita. Vuoroasuvien lasten perheissä jouduttiin miettimään tapaamisten turvallista toteuttamista, adoptioperheet eivät päässeet hakemaan lapsiaan maahan ja yksinhuoltajille tärkeä lähipiirin tarjoama lastenhoitoapu väheni. (Monimuotoiset perheet -verkosto 2020.)

Poikkeusolot ja koululaisten etäopetus aiheuttivat monenlaisia käytännön hankaluuksia perheille niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa. On arvioitu, että kouluja suljettiin keväällä 138 maassa ympäri maailmaa. Koulujen sulkemisen on pelätty kasvattavan entisestään eroa sosiaaliluokkien välisissä oppimistuloksissa. (van Lancker & Parolin 2020.) Koulujen ollessa suljettuina jäi vanhemmille enemmän vastuuta lasten opetuksen tukemisessa. Espanjassa vanhemmille tehdyn yli 35 000 vastaajan kyselytutkimuksen (Bonal & González 2020) mukaan etäopetus poikkeusoloissa kärjisti entisestään sosioekonomisen taustan aiheuttamia eroja perheissä. Matalan sosioekonomisen aseman perheissä lapsia autettiin koulutehtävissä harvemmin, tietokoneita etäopetusta varten oli käytössä vähemmän ja harrastukset jäivät todennäköisemmin tauolle. Kotimaisessa selvityksessä lähes puolet oppilaista koki etäopetuksen aikana oppineensa huonommin kuin normaalissa koulunkäynnissä. Oppilailta oli haasteita ajankäytön hallinnassa ja normaalin päivärytmin ylläpidossa. (Turun yliopisto 26.06.2020.)

Yhdysvaltalais tutkimuksessa (Brown ym. 2020) pandemian aiheuttamat stressitekijät, ahdistus ja masennusoireet lisäsivät vanhemman kokemaa stressiä. Riskitekijät yhdessä vanhemman matalan tulotason kanssa lisäsivät riskiä lapsen kaltoinkohtelulle. Sosiaalisen tuen saaminen näytti sen sijaan vähentävän kaltoinkohtelun riskiä. Pandemian seurauksena perheiden saama sosiaalinen tuki kuitenkin väheni. SOSTE toteutti maaliskuussa jäsenjärjestöilleen kyselyn koronaepidemian vaikutuksista järjestöjen kohderyhmiin. Yksinhuoltajien etujärjestöjen mukaan vanhempien yksinäisyys on korostunut viikoittaisissa etäryhmissä. Karanteenin, riskiryhmään kuulumisen ja vapaaehtoistoiminnan peruuntumisen myötä lapset eivät enää tapaa esimerkiksi isovanhempia, ystäviä tai lapsen vapaaehtoista mieskaveria. Samoista syistä myös etävanhemman tapaamiset ovat voineet peruuntua, mikä lisää entisestään lähivanhemman työmäärää kotona. Lapsia ei eri syistä voi jättää yksin kotiin, minkä takia jopa kaupassakäynti saattaa tuottaa ongelmia yksinhuoltajalle. (SOSTE 2020.) Yksinäisyyden lisäksi lastenhoitomahdollisuuksien

kaventuminen vaikuttaa työssäkäyntiin. Ilman puolisoa asuvista suomalaisvanhemmista jopa viidesosa kokee, ettei heidän ole mahdollista vaikuttaa työnsä alku- ja päättymisaikoihin saadakseen lasten hoidon järjestettyä (Sorsa & Rotkirch 2020, 49).

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti toukokuussa 2020 työryhmän selvittämään lapsen oikeuksien toteutumista koronakriisin jälkihoidossa (STM 2020). Työryhmä julkaisi ensimmäisen raporttinsa kesäkuussa 2020. Raportissa todetaan koronakriisillä olevan huomattavat kielteiset vaikutukset lasten, nuorten ja lapsiperheiden hyvinvointiin ja oikeuksien toteutumiseen. Raportin mukaan perheväkivallan osuus poliisin kotihälytyskäynneistä oli kasvanut keväällä 2020. Lasten ja nuorten osallistumisoikeuksien arvioitiin toteutuneen epidemian aikana puutteellisesti, eikä lapsille suunnattua ikätasoon sopivaa tietoa koronakriisistä ollut saatavilla riittävästi. Lisäksi lasten ja nuorten todettiin olleen eriarvoisessa asemassa asuinpaikan suhteen, sillä kouluruokailu ja etäopetuksen aikainen tuki kouluilta järjestettiin hyvin eri tavoin eri kunnissa. (VN 2020b.) Työryhmä julkaisi toisen raporttinsa tammikuussa 2021. Raportin mukaan koronakriisi on lisännyt tuen ja palveluiden tarvetta. Poikkeustilanne on aiheuttanut palveluvelkaa, kun monet lapsille, nuorille ja perheille tarkoitetuista palveluista ovat olleet tauolla tai supistettuina kriisin aikana. Pikkulapsiperheissä jaksamisen ongelmat ja parisuhdeongelmat ovat lisääntyneet. Lasten ja nuorten yhteydenotot kriisipuhelimeen ja muihin auttaviin palveluihin lisääntyivät selvästi vuonna 2020. Raportin mukaan yhteydenotoissa näkyy koronakriisin lisäämä kuormitus arjessa, taloushuolet, itsetuhoisuus ja vaikeudet saada mielenterveyspalveluita. Raportissa nähdään uhkana, että lasten ja nuorten hoitamattomat mielenterveyden häiriöt ja perheiden kärjistyvät kriisit kumuloituvat tulevaisuudessa syrjäytymisenä ja psyykkisen ja fyysisen sairastavuuden lisääntymisenä. (VN 2020c.)

Koronaepidemian aikana erilaisia lapsiperheille suunnattuja ehkäiseviä peruspalveluja, kuten kouluterveydenhuoltoa ja neuvolapalveluja supistettiin voimakkaasti. Palveluiden vähentyminen on johtanut siihen, että lapset, nuoret ja perheet ovat jääneet yksin tiedon, tuen ja avun tarpeeseen. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen keväällä ja syksyllä 2020 toteuttamissa kyselyissä sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten mukaan perheiden taloudelliset vaikeudet, yksinäisyys ja turvattomuuden tunne, vanhemmuuden haasteet ja parisuhde- sekä mielenterveysongelmat ovat kasvaneet huomattavasti korona-aikana verrattuna edellisvuoteen. Vastauksissa nousee esiin huoli yksinhuoltajaperheistä. Yksinhuoltajille kuvataan kasautuneen useita huolia, kuten huolet jaksamisesta, lasten etäkoulusta ja toimeentulosta kulujen kasvaessa etäopetuksen myötä. (Hietanen-Peltola

ym. 2020; Hakulinen ym. 2020.) Syksyllä 2020 toteutetussa THL:n selvityksessä 90 prosenttia terveydenhoitajista arvioi perheiden taloudellisen tilanteen ongelmien kasvaneen verrattuna vastaavaan ajankohtaan 2019 (Hakulinen ym. 2020, 12).

Koronaepidemiolla on lisäksi ollut vaikutuksia perheen aikuisten mielenterveyteen. Epidemia ja uutisointi ovat lisänneet väestössä erilaisia mielenterveysoireita, kuten unettomuutta, ahdistusta ja masennusta (Liu ym. 2020; Pieh ym. 2020). Koronakevään aikana 1105 suomalaisvanhemmalle tehdyssä internet-kyselyssä (Sorkkila & Aunola 2020) vanhemmista 54 % koki koronatilanteen synkkänä tai toivottomana, kun taas 44 % koki tilanteen valoisana tai toiveikkaana. Avoimissa vastauksissa vanhempia kuormittivat poikkeusaikana erityisesti taloudelliset huolet, haasteet työn ja perheen yhdistämisessä, etäkouluun liittyvät haasteet sekä yleinen avun puute. Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö Iltan toteuttamassa huhti- ja toukokuussa 2020 toteuttamassa selvityksessä (Wennberg ym. 2020) haastatelluista sosiaali- ja kasvatustieteiden ammattilaisista 74 prosenttia kertoi perheiden aikuisten ahdistuksen lisääntyneen. Erityisesti terveydenhuollon henkilökunta on ollut kovilla kriisissä. Liun ym. (2020) Kiinassa toteuttamassa survey-tutkimuksessa 1563 terveydenhuollon henkilökunnan jäsenestä puolet koki masennusta ja ahdistusta ja 35 prosenttia unettomuutta. Kuormitusta mielenterveydelle on voinut aiheuttaa myös epidemian leviämisen ehkäisemiseksi käytetty eristys. Ihmisiä ympäri maailmaa on ollut karanteenissa vapaaehtoisesti tai viranomaisten määräämänä. Sosiaalisella eristäytymisellä on tutkitusti negatiivisia vaikutuksia mielenterveyteen: sosiaalisen eristyksen on todettu lisäävän ahdistusta ja lisäävän jopa itsemurhan riskiä (Sani ym. 2011; Calati ym. 2019).

5 Tutkielman aineisto ja menetelmät

5.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaisia vaikutuksia koronapandemiolla oli yhden huoltajan lapsiperheissä keväällä 2020. Tavoitteena on tutkia, millaisia taloudellisia selviytymiskeinoja suhteellisesti köyhät perheet käyttivät sekä tutkia, millaisia tunteita toimeentulon haasteet ovat herättäneet yhden vanhemman perheissä.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Minkälaisia taloudellisia selviytymiskeinoja yhden vanhemman perheet ovat käyttäneet kevään 2020 koronakriisin aikana?
2. Millaisia tunteita taloudellinen epävarmuus poikkeusaikana on herättänyt vanhemmissa?

Taloudellisten selviytymiskeinojen avulla pyrin saamaan näkemyksen siitä, millaisin tavoin yksinhuoltajaperheet ovat selvinneet poikkeusolojen aiheuttamista taloudellisista haasteista. Selvittämällä perheiden toimeentulokysymyksiin liittyviä tunteita pyrin tuottamaan tietoa siitä, millaisia vaikutuksia toimeentulohaasteilla on ollut ilmapiiriin perheissä.

5.2 Aineisto

Aineistoni on kerätty osana Lastensuojelun Keskusliiton ja Kaikille eväät elämään -avustusohjelman koordinaatiohankkeen huhtikuussa 2020 keräämää kaksiosaista verkkokyselyä. Kysely toteutettiin osana Paikoiltaan siirretty arki -selvitystä. Kyselyn tarkoituksena oli selvittää koronakriisin aiheuttamia vaikutuksia lapsiperheiden hyvinvointiin. Kyselylomakkeessa lapsiperheiden hyvinvointia tarkasteltiin useiden kysymysten kautta, joista osa käsitteli perheiden toimeentuloa. Poimin aineistokseni poikkeusolojen vaikutusta perheen toimeentuloon mittaavaan avokysymykseen tulleet vastaukset niiltä vastaajilta, jotka olivat kyselyn esitiedoissa ilmoittaneet olevansa perheen ainoita vanhempia. Aineistoni koostuu 271 tähän avokysymykseen tulleesta vastauksesta, joissa vastaajat kertovat omin sanoin kriisin vaikutuksista toimeentuloon. Valitsin aineiston, sillä se on tuore ja ajankohtainen ja saan sitä kautta tietoa suoraan kohderyhmältä eli yhden vanhemman perheiden vanhemmilta. Sain tutkimusluvan aineistoon kyselyn toteuttaneelta hankepäälliköltä 23.9.2020. Kysely toteutettiin anonymisti. Vastaajien oli mahdollista kertoa kotikuntansa, mutta se ei ollut pakollista. Tein tietoisesti valinnan jättää vastaajien alueellinen vertailu tarkastelun ulkopuolelle, sillä olen kiinnostunut poikkeusolojen vaikutuksesta perheiden toimeentuloon ilmiönä, en niinkään siitä miten paikkakunta on

vaikuttanut toimeentulohaasteisiin ja perheiden käyttämiin selviytymiskeinoihin. Lisäksi paikkakunnan jättäminen tarkastelun ulkopuolelle tukee vastaajien pysymistä anonyyminä.

Kaksiosaisessa verkkokyselyssä vastaajilta kysyttiin koronakriisin vaikutusten lisäksi erilaisia toimeentuloon, hyvinvointiin ja perheen arkeen liittyviä kysymyksiä. Kyselyn ensimmäinen vaihe toteutettiin huhtikuussa 2020 ja toinen vaihe toukokuussa 2020. Vastaaminen kyselyyn on kummallakin kyselykerralla ollut vapaaehtoista. Tutkimus on siis toteutettu nk. poikittaistutkimuksena, jossa tutkitaan ilmiötä tietyssä ajanhetkenä. Kyselylomake oli lähes samanlainen kummallakin toteutuskerralla. Käytän itse aineistonani huhtikuun kyselyn vastaajista muodostettua aineistoa. Toukokuussa vastanneiden aineiston jouduin jättämään tarkastelun ulkopuolelle, sillä toukokuun kyselyn vastaajat olivat samoja kuin huhtikuun kyselyssä. Vastaajien erottelu ei kuitenkaan ollut mahdollista ja tästä syystä aineisto olisi sisältänyt samoilta vastaajilta useita eri vastauksia ilman mahdollisuutta yhdistää saman osallistujan vastauksia jatkumoksi. Näin ollen vertailu huhti- ja toukokuun välillä ei olisi onnistunut.

Kyselystä tehtiin verkkouutisen Lastensuojelun Keskusliiton verkkosivuille ja linkkiä verkkouutiseen ja kyselyyn jaettiin sosiaalisen median kanavissa. Verkkouutista jaettiin liiton Facebook-sivulla sekä Kaikille eväät elämään -avustusohjelman Twitter-tilillä. Lisäksi linkki oli jaossa ohjelmassa mukana olevien kehittämishankkeiden sosiaalisen median kanavissa. Kehittämishankkeita oli ohjelmassa mukana kaikkiaan 23 kappaletta. Linkki kyselyyn oli lisätty myös Lastensuojelun keskusliiton uutiskirjeeseen. Huhtikuussa toteutettuun kyselyyn vastasi 2526 henkilöä, joista lopulliseen tutkimusaineistoon poimittiin 2509. Kohtuullisen suuri vastaajamäärä on voinut johtua siitä, että kysely oli käynnissä melko varhaisessa vaiheessa kriisiä eikä kyselyn teemoista ollut vielä laajasti keskustelua mediasta, jolloin tuore tutkimusaihe kirvoitti vastaajia osallistumaan kyselyyn. Joitain vastauksia jouduttiin alkuperäisen aineiston koonnissa poistamaan siitä syystä, etteivät vastaajat esimerkiksi alaikäisten lasten puuttumisen vuoksi kuuluneet kyselyn kohderyhmään.

Vastaajien taustatiedoista kysyttiin kotimaakuntaa ja -kuntaa, perheen vanhempien määrää (yhden vai kahden vanhemman perhe), lasten lukumäärää, lasten mahdollisia neuropsykiatrisia ongelmia sekä sitä, onko perheessä riskiryhmään kuuluvia jäseniä. Valitsin tarkasteltavaksi taustatekijäksi perheen vanhempien määrän, sillä yhden vanhemman perheissä on yleisemmin toimeentulovaikeuksia kuin kahden vanhemman perheissä. Kaikista huhtikuun kyselyyn vastanneista 454 henkilöä eli noin 18 prosenttia vastanneista ilmoitti elävänsä yhden vanhemman perheissä. Vuoden 2019 lopussa noin 23

prosenttia lapsiperheistä oli yhden vanhemman perheitä (Tilastokeskus 2019). Yhden vanhemman perheiden osuus vastaajista oli siis hiukan pienempi kuin heidän osuutensa väestöstä. Osuutta vastaajista voidaan silti pitää kohtuullisen edustavana. Vastaajilta ei kysytty kotitalouden tuloja, mutta tähän tutkielmaan poimitun aineiston perusteella vastanneita yhden huoltajan perheitä voi kuvata suhteellisesti köyhiksi. Lisäksi vastausten perusteella moni vastaajista arvioi subjektiivisesti itsensä ja perheensä köyhiksi. Alkuperäisessä selvityksessä vastaajien maakunnallinen jakauma vastasi melko hyvin perheiden alueellista jakaumaa Manner-Suomessa. Vain Keski-Suomen maakunnalla ja siellä sijaitsevalla pienellä paikkakunnalla oli jonkin verran yliedustusta. Uudenmaan osuus vastaajien asuinmaakunnista oli isoin, mikä on linjassa alueen asukasluvun kanssa. Tämän tutkielman aineistona käytetyn vastaajajoukon alueellisesta jakautumisesta ei ole tietoa, sillä se ei ollut relevanttia tutkimuskysymysten kannalta. Alueellisen jaon jättäminen tutkielman ulkopuolelle tuki myös vastaajien pysymistä anonyyminä.

Kysely sisälsi sekä strukturoituja että avoimia kysymyksiä. Strukturoiduissa kysymyksissä vastaaja klikkasi perheen tilannetta parhaiten kuvaavaa vaihtoehtoa ja avoimissa kysymyksissä vastaajat saivat kirjoittaa vapaasti poikkeusajan vaikutuksista perheen toimeentuloon ja arkeen. Kaikki kysymykset eivät olleet vastaajille pakollisia. Valitsin aineistosta tarkasteltavaksi avokysymykseen ”Miten omin sanoin kuvaisitte poikkeusajan vaikutuksia perheenne toimeentuloon”? tulleet vastaukset ja poimin tarkasteltavaksi vain niiden osallistujien vastaukset, jotka olivat ilmoittaneet elävänsä yhden vanhemman perheissä. Tämä kysymys ei ollut vastaajille pakollinen. Kysymykseen vastasi kaikkiaan 1495 vastaajaa, joista 271 vastaajaa oli ilmoittanut perhemuodokseen yhden vanhemman lapsiperheen. Vastanneista yhden vanhemman perheiden vanhemmista 98 prosenttia ilmoitti olevansa naisia. Aineisto sisältää sekä yksin lapsesta vastuussa olevia vastaajia (nk. totaaliyksinhuoltajat) että yksinhuoltajia, jotka jakoivat hoitovastuuta toisen, muualla asuvan huoltajan kanssa. Osallistumalla kyselyyn vastaajilla oli mahdollisuus voittaa elokuvalippuja. Vastaajat saattoivat halutessaan osallistua elokuvalippujen arvontaan kyselyyn vastaamisen jälkeen. Arvontalomake avautui erilliseen välilehteen kyselyyn vastaamisen jälkeen eikä siinä annettuja henkilötietoja pystytä yhdistämään kyselyn vastauksiin.

5.3 Tutkimuksen tieteenfilosofisista sitoumuksista

Tutkimuksen tieteenfilosofiset taustaoletukset määrittävät omalta osaltaan tutkimuksen tavoitteita, menetelmiä ja tuloksia (Puusa & Juuti 2020, 24). Osana tutkimuksen tieteenfilosofisen sitoumusten esittelyä tutkijan tulee ottaa kantaa epistemologiaan eli tietämisen tapoihin. Tässä tutkimuksessa keskiössä on antipositivistinen epistemologia, jossa tiedon nähdään yleispätevien totuuksien sijaan sijaitsevan ihmisessä. Ihminen nähdään sekä tietämisen kohteena että sen hankinnan välineenä ja kokemukset keskeisinä tapoina saada tietoa. (emt. 33.) En kuitenkaan täysin sitoudu empiristien periaatteeseen, jossa kokemukset ja havainnot ovat tiedon lopullinen perusta. Kokemukset eivät nimittäin nähdäkseni tapahdu tyhjiössä, vaan ne ovat aina kiinteässä yhteydessä muun muassa yhteiskuntajärjestelmään ja yksilöiden ja sukupolvien aiempiin kokemuksiin. Kokemukset muokkaavat paitsi tutkittavien esittämiä kokemuksia ilmiöstä, myös tutkijan esiymmärrystä tutkimusaiheesta.

Hyödynnän kokemusten tulkinnassa hermeneuttista kehää, joka tuo näkyväksi esiymmärryksen roolin tutkimusprosessissa. Siinä tekstin osat ymmärretään vain tekstin kokonaisuuden avulla ja tekstin kokonaisuus vain sen osien avulla. Tulkinta liikkuu ikään kuin kehässä, joka alkaa arkitiedon ja teorian avulla muodostamastani esiymmärryksestä. Esiymmärryksen avulla tulkiten aineiston osia ja näiden tulkintojen avulla taas uudelleen aineistoa kokonaisuutena yleisempää ilmiötä koskevana kokemuskokoelmana. (Kakkuri-Knuuttila & Heinlahti 2006, 214; Keinänen & Vadén 2011, 154–155.) Hermeneuttista kehää hyödyntäen aloitin analyysin teon pohtimalla ennakkotietojani taloudellisista selviytymiskeinoista sekä ennakko-oletuksiani tunteista, joita taloudelliset haasteet voivat aiheuttaa perheissä. Peilasin esiymmärrystäni valitsemaani teoreettiseen viitekehykseen aiemmista taloudellisista kriiseistä ja köyhyyden ulottuvuuksista sekä vallitsevaan pandemiaan. Tulkitsin aineistoa osissa, joita peilasin yhä uudelleen muodostamiini luokkiin ja suhteessa koko aineistoon. Hermeneuttisen kehän käyttö osana tulkintaprosessia on osa holistista todellisuuskäsitystä, jonka valossa tutkielma on tehty. Se näkee yksittäisten ilmiöiden olevan riippuvuussuhteessa toisiinsa ja ilmiöiden osien olevan sidoksissa kokonaisuuteen. (Raatikainen 2004, 87; Kakkuri-Knuuttila & Heinlahti 2006, 139–140.) Erilaiset yhteiskunnan ilmiöt ja tapahtumat muodostavat verkoston, jonka osat ovat monimutkaisin sitein toisiinsa sidoksissa.

5.4 Tutkimusmenetelmä

Tutkimusmenetelmänäni käytän laadullista sisällönanalyysia. Sisällönanalyysi on yksi tekstianalyysin muoto ja analysoitavana tekstinä voivat tutkimuksesta riippuen toimia monenlaiset dokumentit (Tuomi & Sarajärvi 2018, 117). Tässä tutkimuksessa tutkittavana tekstinä toimivat Lastensuojelun Keskusliiton kyselystä kerätyt yksinhuoltajavanhempien vastaukset. Sisällönanalyysin avulla tekstimuotoisia dokumentteja voidaan analysoida objektiivisesti ja systemaattisesti (emt. 117; Kyngäs & Vanhanen 1999, 3). Sillä pyritään saamaan kuva tutkittavasta ilmiöstä tiiviissä ja yleisessä muodossa. Analyysin avulla aineisto järjestetään selkeään muotoon ja sen tuloksena syntyy lopulta erilaisia ilmiötä kuvaavia kategorioita, joiden perusteella tutkija voi muodostaa johtopäätöksiä. (Kyngäs & Vanhanen 1999, 4–5; Tuomi & Sarajärvi 2018, 117–118, 122.)

Pyrin sisällönanalyysin avulla poimimaan ja järjestämään aineistosta vastaukset, joissa tuodaan esiin koronakriisin vaikutuksia perheen taloustilanteeseen ja epävarman toimeentulon herättämiin tunteisiin. Sisällönanalyysi valikoitui menetelmäksi, sillä se on yhteiskuntatieteissä paljon käytetty menetelmä ja sopii hyvin tekstimuotoisen datan käsittelyyn. Lisäksi sisällönanalyysi sallii tutkijan testata teoreettisia ongelmia ja käsityksiä aineistoon, mikä nähdäkseni lisää tutkijan ymmärrystä paitsi teoriataustasta myös aineiston käsittelemästä ilmiöstä. (ks. Elo & Kyngäs 2008, 107–108.) Aineisto olisi mahdollistanut tutkimisen myös hyödyntäen menetelmänä diskurssianalyysia. Sen avulla analysoidaan, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä (Jokinen ym. 2016, 17). Diskurssianalyysi näkee kielenkäytön sosiaalisen todellisuuden rakentajana ja sosiaalisesti jaettuna merkityssysteminä. Siinä kieltä tai kielenkäyttöä ei oleteta todellisuuden kuvaksi. (Jokinen ym. 2016, 26–28.) Päädyin kuitenkin valitsemaan menetelmäksi sisällönanalyysin, sillä kielenkäytön takana olevien merkityssystemien sijaan olen tässä tutkielmassa kiinnostunut ihmisten kokemuksista. Vastauksien suhteellinen lyhyys olisi myös aiheuttanut haasteita diskurssien tutkimisessa.

Sisällönanalyysi voidaan toteuttaa aineistolähtöisesti, teorialähtöisesti tai teoriaohjaavaa perinnettä hyödyntäen (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122–133). Aineistolähtöisessä eli induktiivisessa sisällönanalyysissa aineistoa lähestytään sen omin ehdoin, ilman tiukkoja teoreettisia etukäteisoletuksia (Eskola & Suoranta 1998, 153). Lähtökohtana on empiirisen aineiston luokittelusta nouseva tulkinta ja päättely, joista edetään kohti käsitteellisempää näkemystä ja aiempaa teoriapohjaa. Käytettävät käsitteet nousevat aineistosta. (Tuomi &

Sarajärvi 2018, 122–127.) Teorialähtöisessä eli deduktiivisessa sisällönanalyysissa aineistoa lähestytään aiemman teorian avulla muodostetun käsitejärjestelmän avulla. Aiemmista käsitteistä muodostetaan runko, jota käytetään aineiston analysointiin. (emt. 127–128.) Kolmas, eli teoriaohjaava sisällönanalyysi on edellisiä yhdistävä analysoinnin tapa. Siinä analyysia ohjaavat teoreettiset käsitteet tuodaan valmiina aineiston analyysiin sen sijaan, että ne luotaisiin aineiston avulla kuten aineistolähtöisessä analyysissa. Toisaalta aineistoa ei myöskään “pakoteta” tietyn teorian tai käsitejärjestelmän muottiin kuten teorialähtöisessä analyysissa. (emt. 133.).

Toteutan analyysin hyödyntäen teoriaohjaavan sisällönanalyysin perinnettä. Lähestyn siis aineistoa käyttäen apuna teoriataustaa ja sen käsitteitä, mutta vältän asettamasta aineistoa tiukasti valmiisiin kehyksiin. Teoriaohjaava analyysimenetelmä valikoitui metodiksi, sillä aineisto sisälsi jo alustavan selailun perusteella runsaasti hyvin erityyppisiä vastauksia. Kysymyksen avoin muotoilu mahdollisti vastaajille monentyyppiset vastaukset ja tilaisuuden purkaa myös muita kuin suoraan toimeentuloon liittyviä ongelmia. Tästä syystä valmiin teoriakehikon soveltaminen aineistoon olisi tyypistänyt liikaa tuloksia. Tutkimuksen teemoihin, eli lapsikäyhyyteen, perheiden toimeentuloon ja taloudellisiin kriiseihin liittyvää laadukasta kirjallisuutta löytyy runsaasti. Halusin hyödyntää olemassa olevaa teoriaa aineiston luokittelussa ja tulkinnessa, joten puhdas aineistolähtöinen analyysi tuntui riittämättömältä lähestymistavalta.

Teoreettisen viitekehyksen avulla muodostin tutkimushypoteesiksi oletuksen siitä, että koronakriisi on aiheuttanut erilaisia taloudellisia huolia ja haasteita perheissä. Lisäksi arvelin yksinhuoltajien käyttäneen tilanteessa erilaisia taloudellisia selviytymiskeinoja, joiden oletin olevan osittain samoja kuin 1990-luvun laman aikaan perheiden käyttämät keinot. Lisäksi oletin, että myös yksinhuoltajien kokemat tunteet muistuttavat perheiden kokemuksia 1990-luvun laman aikaan sekä aiemmissa tutkimuksissa yksinhuoltajien esiin nostamia tunteita. Arvioin vastaajien tunteiden sijoittuvan valenssi-virittävyys-asteikolla kielteisen valenssin ja korkean virittävyyden alueelle. Lisäksi oletin aiemman kollektiivisten tunteiden teorian perusteella, että koronakriisi herättää vanhemmissa pelkoa ja surua ja keskeisinä selviytymiskeinoina toimivat kognitiiviset selviytymiskeinot.

Virittäydyin aineistoon lukemalla sen läpi useampaan kertaan tehden samalla muistiinpanoja. Peilasin samalla aineistosta nousevia teemoja omaan, teorian ja pohjatiedon avulla kokoamaani ymmärrykseen aiheesta. Aineisto oli kerätty anonymisti, joten sitä ei tarvinnut aineiston järjestämisen yhteydessä anonymisoida. Etsin aineistosta

sanoja, lauseita ja ajatuskokonaisuuksia, jotka vastasivat jollain tapaa tutkimuskysymyksiini. Lukemisen avulla aineistosta alkoi nousta teemoja, jotka alleviivasin eri väreillä. Useamman lukukerran jälkeen laskin ja listasin erikseen eri värein koodatut teemat ja muodostin löytyneistä vastauksista pelkistettyjä ilmauksia, jotka listasin erikseen. Laskemisen avulla varmistin, että koko aineisto on systemaattisesti käyty läpi. Se myös auttoi hahmottamaan eri luokkien väliset suhteet. Ryhmittelin pelkistetyt ilmaukset samankaltaisuuden mukaan ensin alaluokkiin ja yhdistin sen jälkeen alaluokista yläluokkia. Lopuksi yhdistin yläluokkia toisiinsa, kunnes ne eivät enää palautuneet toisiinsa. Ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni vastavia luokkia jäi jäljelle viisi ja toiseen, tunteita käsittelevään tutkimuskysymykseen vastaavia luokkia kolme. Lopullisiksi luokiksi muodostui selviytymiskeinojen osalta etuuksiin liittyvät keinot, säästöihin liittyvät keinot, läheisten tuki, harkitseva ostoskäyttäytyminen sekä laskujen maksujärjestelyihin liittyvät keinot ja tunteiden osalta huolestuneisuus, pelko ja epävarmuus sekä viha ja turhautuminen. Aineistosta löytyvät tunteet näyttivät operoivan perustunteiden skaalassa pelon tunteen ympärillä. Huoli, pelko ja epävarmuus ovat toistensa lähitunteita ja niillä on sama, kielteinen valenssi. Niiden virittävyys on kuitenkin eri pelon ollessa virittävyydeltään epävarmuutta ja huolestuneisuutta voimakkaampi. Tästä syystä erittelin ne aineistosta erikseen.

5.5 Tutkimusetiikka ja luotettavuus

Tutkimusetiikka laajasti ymmärrettynä on periaate, joka läpäisee koko tutkimusprosessin. Se on mukana kaikissa tutkijan tekemissä valinnoissa aina tutkimuksen suunnittelusta lähtien. Eettisessä tutkimuksessa tutkija harkitsee tutkimuksen eri vaiheissa tekemiensä ratkaisujen kestävyuden ja seuraukset. (Peled & Leichtentritt 2002, 148–150; Pohjola 2007, 12.) Noudatan tutkielmassani Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) ohjetta hyvästä tieteellisestä käytännöstä (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012). Tutkimusasetelma ei vastaa TENK:n eettisen ennakoarvioinnin ohjeessa (TENK 2019, 16) esitettyjä eettistä ennakoarviointia vaativia asetelmia eikä tutkielma näin ollen ole edellyttänyt eettistä ennakoarviointia. Käytetty aineisto on kerätty osana isompaa kyselyä lapsiperheiden elämästä poikkeusaikana ja tutkittavia on informoitu vastausten tulemisesta tutkimuskäyttöön sekä vastausten mahdollisesta jatkokäytöstä. Aineisto oli alun perin kerätty anonyymisti, joten sitä ei tarvinnut aineiston järjestämisen yhteydessä anonymisoida. Vaikka aineisto olikin anonyymi, se ei kuitenkaan ollut julkinen.

Säilytin aineiston kovalevyllä henkilökohtaisella tietokoneellani ja varmuuskopion yliopiston tarjoamassa salasanalla suojatussa pilvipalvelussa. Lisäksi minulla oli käytössäni paperinen kopio aineistosta. Tutkielman hyväksymisen jälkeen hävitän sekä sähköisessä että paperisessa muodossa olevan aineiston.

Minulla on alkuperäisen kyselyn toteuttaneen Lastensuojelun Keskusliiton hankepäällikön myöntämä tutkimuslupa, joka mahdollistaa kyselyaineiston osan hyödyntämisen tutkielman tekemiseen. Olen saanut tutkimusluvan sähköpostitse 22.9.2020 ja aineiston käsiini 23.9.2020, jolloin aloitin aineiston analysoinnin. Tutkimuslupaa pyytäessäni kerroin tutkielmani aiheesta ja alustavasti tutkimuskysymyksestä ja –metodeista.

Tutkimuksen vastaajajoukko, 271 vastaajaa, on varsin rajallinen eikä sen voi nähdä edustavan kaikkien yksinhuoltajien kokemuksia poikkeusolojen vaikutuksista toimeentuloon. Toimeentuloa käsittelevä avokysymys oli kysymyslomakkeessa vapaaehtoinen eli vastaajien ei ollut pakko vastata siihen. Vastaukset sisälsivät paljon negatiivisia kokemuksia. Näistä syistä on mahdollista, että kysymyksenasettelu on houkuttanut erityisesti sellaisia vastaajia, joilla on negatiivisia kokemuksia poikkeusolojen vaikutuksista taloustilanteeseen (nk. valikoitumisharha). Ne kohdejoukkoon kuuluvat vastaajat, joiden kohdalla poikkeusajalla ei ole ollut minkäänlaisia vaikutuksia toimeentuloon, ovat todennäköisemmin jättäneet vastaamatta tähän kysymykseen.

Sosiaalityön tutkimuksen yksi keskeisimmistä tehtävistä on tuoda esiin vaikeassa asemassa elävien ihmisten todellisuutta. Tällöin eettiseksi kysymykseksi nousee se, millaisen kuvan tutkimus antaa sen kohteena olevista ihmisistä. Käsitevalinnat ovat siinä keskeisessä roolissa ja usein ne kertovatkin enemmän tutkijasta itsestään kuin tutkittavista ihmisistä. (Granfelt 1998, 18–19.) Olenkin kiinnittänyt tutkielmaa kirjoittaessani erityistä huomiota käsitevalintoihin ja siihen, millä tavoin sanallistan aineiston löydöksiä. Näen, että tutkijan ennakoasenteet saattavat helposti kuulua osana tutkielman tekstiä ja vaikuttaa siihen, miten tutkittavien ääni tulee esiin. Olen tutkielmassani pyrkinyt neutraaliuteen ja yrittänyt tulkita aineistoa aineistosta itsestään käsin. Jaotelllessani vastauksia luokkiin olen pyrkinyt kunnioittamaan vastaajien itse käyttämiä käsitteitä tunteistaan, mikäli vastaaja on niitä käyttänyt. Olen lisäksi tunnistanut ja käsitellyt omia ennako-odotuksiani tutkimusaiheesta ja näin pyrkinyt siihen, etteivät ne ohjaa vääristävästi tulkintojani aineistosta. Olen valikoinut käsittelyyn nostamani tekstinäytteet huomioiden niiden edustavan aineistossa toistuvia teemoja ja välttäen nostoilla vääristäväni aineistosta lukijalle syntyvää kokonaiskuvaa. Säilyttääkseni tutkittavien viestit mahdollisimman autenttisina, olen kopioinut tekstinäytteet

sellaisenaan aineistosta enkä ole poistanut mahdollisia kirjoitusvirheitä tekstistä. Näytteiden valikoinnissa olen huomionnut myös tutkittavien anonymiteetin. Vaikka aineisto oli kerätty anonymisti, pohdin erikseen tunnistettavuuskysymyksiä aineiston käsittelyn aikana. Osa aineiston vastauksista oli kirjoitettu hyvin voimakkaalla murteella tai muuten mahdollisesti tunnistettavalla kirjoitustyyllillä. Ottaen huomioon, että aineistossa on yliedustettuna pieni keskisuomalainen kunta, pidin mahdollisena että poikkeavalla tyyllillä kirjoitettu vastaus voitaisiin yhdistää vastaajaan mikäli vastaaja sattuu olemaan kotoisin kyseiseltä paikkakunnalta. Jätin tällä perusteella pois yhden vastauksen. Yhdestä vastauksesta häivyttiin vastaajan kotikaupungin ja lapsen karanteeniin joutumisen päivämäärän pois varmistaakseni, ettei vastaajaa tai tämän perheenjäseniä tunnisteta vastauksesta.

6 Taloudelliset selviytymiskeinot

6.1 Etuuksia hakemassa

Erilaisten etuuksien hakeminen oli aineiston selvästi yleisin taloudellinen selviytymiskeino. Koronaepidemian seurauksena moni vastaajista oli joutunut lomautetuksi työstään tai määräaikaista työsopimusta ei jatkettu epidemian vähennettyä työntekijöiden tarvetta. Näistä syistä on luonnollista, että erityisesti työttömyysetuudet nousivat vastauksissa esiin. Epidemian aiheuttama työttömyyden ja lomautusten kasvu näkyi vastauksissa myös maksujen viiveenä. Useampi vastaaja nosti esiin viiveen taloudenhallintaa hankaloittavana tekijänä. Työttömyysetuuksien lisäksi vastaajat olivat hakeneet asumistukea ja toimeentulotukea. Osa vastaajista kertoi turvautuneensa toimeentulotukeen jo ennen koronaepidemiaa ja osa taas joutuneensa hakemaan sitä vasta työn määrän vähennyttä. Toimeentulotuen saajat olivat näkyvä osa aineistossa, mikä on linjassa aiempien tutkimusten kanssa, joissa on todettu yksinhuoltajaperheiden saavan useammin toimeentulotukea kuin muiden lapsiperheiden. Toimeentulotuki on luonteeltaan viimesijainen etuus. Sen suuruuteen vaikuttavat tulojen lisäksi menot. Perustoimeentulotuen kattamat menot on tarkasti määritelty ja menot myös muuttuvat, mikä nousi esiin vastauksissa.

” [...] ¹ Kuulun liiton työttömyyskassaan, mutta jo maksamiseen liittyvän normaalin viiveen talia olen pulassa. Saati sitten nyt, kun rahaa tulee ties milloin jonojen vuoksi.”

”Päätökset viipyvät, rahaa ei saa mistään.”

Ensimmäisessä katkelmassa vastaaja kuvaa jo tavallisten maksuviiveiden aiheuttavan tiukassa rahatilanteessa ongelmia. Hän on tietoinen työttömyyskassan viiveistä ja pelkää viiveen syventävän taloudellista ahdinkoa. Jälkimmäisessä vastauksessa viive on jo todentunut vastaajan elämässä ja hän on sen takia vailla tuloja. Työttömyyskassojen maksuissa oli keväällä 2020 merkittäviä viiveitä nopeasti kasvaneen hakemusmäärän vuoksi.

” [...] Ahdistusta tuo, kun ei tiedä milloin saa työttömyyskassasta rahaa, koska lomautus on vain osa-aikainen eli kerran kuussa pystyy hakemaan kassasta. Jos olisin lomautettu kokoaikaisesti, pystyisin hakemaan kassasta työttömyyskorvauksen kaksi kertaa kuussa.”

Vastauksesta näkyy, että viivettä työttömyysetuuksien saannissa saattoivat ruuhkien lisäksi aiheuttaa myös työttömyyskassojen muut maksukäytännöt. Vastaaja kertoo, että pystyy hakemaan työttömyyskassasta rahaa vain kerran kuussa, sillä lomautus on osa-aikainen. Kokoaikaisesti lomautettuna vastaaja voisi hakea työttömyyskorvauksen kahdesti kuussa, minkä vastaaja kokisi helpottavan talouden suunnittelua. Tilanne on samankaltainen kuin pienituloisilla palkansaajilla, joilla palkkapäivä on kahdesti kuussa. Pienen kertakohtaisen tulon vuoksi laskujen osamaksujärjestelyt ja eräpäivien siirrot ovat usein tällaisessa tilanteessa välttämättömiä.

” [...] Olen hakenut työttömyys- ja asumistukia, mutta en tiedä koska niitä saan vai saanko. Ja tukien määrä on niin pieni verrattuna normaaleihin tuloihini, etten tiedä miten saan rahat riittämään.”

Tämä vastaaja kertoo hakeneensa työttömyystukea ja asumistukea, mutta olevansa epätietoinen siitä onko hän niihin oikeutettu. Lisäksi hän on epätietoinen niiden maksuajankohdasta. Etuuksien tasoa vastaaja pitää matalana verrattuna tavalliseen tulotasoonsa ja hän kokee epävarmuutta siitä, miten rahat tulevat riittämään menoihin.

”Työttömyys rahalle jäänyt, todella tiukka tilanne.”

¹ Olen merkinnyt hakasulkeilla kohdat, joissa aineistokatkelmista on jätetty jotain pois.

Myös tämä vastaaja kokee työttömyysetuuden tason riittämättömäksi. Hän kertoo jääneensä työttömyysetuuden varaan ja kuvaa taloudellista tilannettaan haastavaksi. Vastaus kertoo lyhydestään huolimatta tilanteen kuormittavuudesta.

”Ennestään pienet tulot pienentyneet, kun ei voi käydä edes kuntouttavassa työtoiminnassa. Jo vuodenvaihteessa tilanne kiristyi, koska kaikkia menoja ei toimeentulossa enää huomioida menoina, mitä viime vuonna huomioitiin. Menot pienet, mutta pienentää ei enää pysty. Tulojen pienenemistä ei 9 eurosista huomioida, kun niitä ei tuloksikaan ole laskettu.”

Vastaajalle kuntouttavan työtoiminnan yhdeksän euron päivittäinen kulukorvaus muodostaa merkittävän osan toimeentulosta. Työtoiminnan keskeydyttyä koronapandemian vuoksi ei vastaaja ole enää oikeutettu kulukorvauksiin eikä hän toisaalta saa kompensatiota tilanteeseen toimeentulotuesta, sillä kulukorvausta ei lasketa tuloksi. Taloudellista tilannetta hankaloittaa lisäksi toimeentulotuessa huomioitavien menojen muuttuminen alkuvuodesta. Vastaaja kertoo sopeuttaneensa jo aiemmin menonsa pienien tulojen mukaan. Hän kokee, ettei pysty enää pienentämään menojaan tulojen pudotessa.

”Kaupungilta sanottiin, että hae toimeentulotukea. Hain. En saanut, koska olen saanut 3kk aikana palkkaa ja omistan auton. Auto on elintärkeä, jotta pääsen edes kauppaan. Se laskettiin jotenkin niin, että aikaisintaan syksyllä saan toimeentulotukea. Käytännössä jäin tyhjän päälle.”

Useampi vastaaja kertoi hakeneensa toimeentulotukea, mutta saaneensa kielteisen päätöksen. Osa kertoi hylkäävän päätöksen syyksi liialliset tulot tai esimerkiksi auton omistamisen. Tämä vastaaja kertoi saaneensa kaupungilta ohjeeksi hakea toimeentulotukea. Vastaaja ei kuitenkaan ollut oikeutettu toimeentulotukeen säästöjensä ja omaisuutensa vuoksi. Vastaaja kertoo, että arjessa selviämisen kannalta välttämätön auto oli laskelmassa huomioitu omaisuutena. Vastaaja kertoo jääneensä kielteisen päätöksen vuoksi tyhjän päälle.

”Enemmän odottamattomia menoja kun perusterveydenhuolto ei pelaa ja sitä ei oteta toimeentulotuessa huomioon kun pitää yksityiselle mennä, jos haluaa pitää terveydestään tai lasten terveydestä huolta.”

Myös tässä vastauksessa nousee esiin kritiikki Kelan maksaman toimeentulotuen ehdoista. Vastauksessa perheen vanhempi kuvaa koronaepidemian vaikutuksia perusterveydenhuollon saatavuuteen. Hän on joutunut turvautumaan yksityisiin

terveyspalveluihin, sillä hän kokee ettei saa tarvitsemiaan terveyspalveluja julkisesta terveydenhuollosta. Yksityisen terveydenhuollon kustannuksia ei ole vastaajan mukaan huomioitu toimeentulotuessa, joten niiden aiheuttamat kustannukset ovat täysimääräisesti vähentäneet perheen käytössä olevia tuloja.

”Anafylaksikkolapsen ruokavalio on rajoittunut. Ruokamenot ovat kasvaneet järkyttävästi, eikä esim. toimeentulotuessa huomioida kasvaneita ruokakuluja, etenkin vielä allergikon, etenkin kun saamme vammaistukea.”

Vastauksista käy ilmi, että yksityisten terveyspalvelujen lisäksi Kela on toimeentulotuessa jättänyt huomioimatta myös epidemian myötä tapahtuneen kasvun ruokakustannuksissa. Koulujen ollessa suljettuina vain osa lapsista sai koulun kautta kouluruuan. Muilla perheillä ruokakulut säännönmukaisesti kasvoivat. Yllä esitetyn vastaajan lapsi on vakavasti allerginen tietyille ruoka-aineille, jolloin ruokakustannusten nousu on ollut tavanomaistakin suurempaa. Siitä huolimatta kasvaneita ruokakuluja ei ole vastaajan osalta huomioitu erillisenä menona esimerkiksi toimeentulotuessa.

” [...] Kouluruuan ja etävanhemman vkl tapaamisten puuttuessa (tapaamiset eivät pyöri) ruokakulut lisääntyivät entisestään. [...] Ruoka pankeista ei saa esim. allergiselle ruokaa... (gluteeniton, maidoton). Millä minä ruokin lapseni, ja itseni? Millä maksan laskut? Elämisen muut kulut? Ei sosiaalitoimisto eikä kela huomioi näitä edes harkinnanvaraisena...”

Sama kokemus siitä, ettei kasvaneita ruokakuluja ole otettu huomioon toimeentulotuessa nousee esiin myös tässä vastauksessa. Vastauksessa näkyy vanhemman huoli siitä, miten hänellä on varaa ostaa perheelleen ruokaa. Ruokakulut ovat kasvaneet, sillä lapsi ei saa kouluruokaa etäkoulun vuoksi etävanhemman tapaamiset ovat tauolla. Ruokapankista ei ole apua ruokavaliorajoitteiden vuoksi ja Kela tai kaupungin sosiaalitoimi ei myönnä harkinnanvaraista tukea ruokakuluihin. Hän pohtii myös, miten saa maksettua muut kuin ruokalaskut. Vastauksen kysymysmuotoinen asettelu korostaa vanhemman kokemusta taloudellisesta ahdingosta.

Osassa vastauksista nousi esiin myös yritystoiminnan vaikutus etuuksien saantiin. Osa vanhemmista ei saanut lainkaan tukea yritystoiminnan vuoksi:

” [...] Yritystoiminnan epätyypillisen tilanteen johdosta en myöskään saa mitään tukia.”

6.2 Säästöt ja puskurirahastot käyttöön

Toiseksi useimmin aineistossa toistuva selviytymiskeino oli säästöjen ja muiden puskurirahastojen käyttö. Luokittelin tähän kategoriaan myös omaisuuden myynnin kulujen kattamiseksi sekä opintolainan nostamisen poikkeustilanteen vuoksi. Osalle vastaajista säästöjen käyttäminen oli ensisijainen keino etuuksien hakemiseen nähden, osa taas käytti säästöjä odottaessaan etuuksien käsittelyä. Joillakin vastaajilla säästöt hupenivat viimeistä penniä myöten ja osa oli joutunut käyttämään lasten säästöjä arjen kuluista selviämiseksi. Suurimmalle osalle vastaajista säästöjen käyttäminen ei ollut miellyttävä selviytymiskeino, vaan vastaajat käyttivät ilmauksia kuten *”joutua käyttämään”* säästöistä puhuessaan.

”Kaikki säästöt on käytetty joten monta tulevaa vuotta tulee olemaan tiukkaa.”

Vastaus on esimerkki useasta vastauksesta, joissa perheet kertovat turvautuneensa säästöihin. Vastauksessa näkyy yhden vanhemman perheiden talouden tiukkuus. Selviäminen kuukaudesta toiseen on vaatinut tarkkaa tulojen ja menojen tasapainottamista. Tulojen pudotessa työttömyyden tai lomautusten vuoksi säästöjä ei monella perheellä ole ollut lainkaan tai pitkään kerätyt säästöt ovat nopeasti hupenneet. Vastaaja tuo ilmi, että säästöjen hupeneminen tulee vaikuttamaan perheen talouteen vielä jopa vuosien ajan.

”Harmittaa kun vähävaraisena on joutunut käyttämään säästöjä.”

Myös muut vastaajat toivat ilmi säästöihin turvautumisen aiheuttamat negatiiviset tunteet. Tässä vastauksessa näkyy säästöjen käytön aiheuttama harmitus. Vähävaraisuuden mainitsemisen voi nähdä viittaavan siihen, että säästöjä joko on vähän tai niiden kerryttäminen pienillä tuloilla on hidasta ja siksi on epämukavaa joutua turvautumaan niihin tulojen pudotessa. Yksinhuoltajaperheet ovat useammin pienituloisia kuin kahden vanhemman perheet ja tästä syystä säästöjen kerryttäminen voi olla vaikeampaa.

”Henkisesti ahdistavaa, koska joudumme syömään säästöjä ja kun ei tiedä kauanko tilanne kestää, pelottaa menevätkö säästöt kokonaan ja mitä sitten tehdään. Koitan toki olla onnellinen että on takavuosina onnistunut säästämään, nyt se auttaa!”

Vastaaja kertoo tuntevansa ahdistusta säästöjen käytöstä. Hän kuvaa epidemiaan liittyvää epävarmuutta: kun epidemian ja sen työssä ja tuloissa aiheuttamien muutosten kestosta ei ole tietoa, on vaikea pysyä tyynenä. Vastauksen loppupuolella vanhempi tuo toisaalta esiin myös optimistisen näkökulman, hän kertoo yrittävänsä olla onnellinen siitä, että hän on

aiemmin onnistunut säästämään rahaa. Vastauksesta käy ilmi, että vastaaja kokee tilanteen olevan nyt oikea säästöjen käyttämiselle.

”Ruokaa pitää tehdä enemmän kun lapset ovat kotona. Tähän menee puskuri rahat.”

Tässä vastauksessa vanhempi kertoo lisääntyneiden ruokakulujen heilauttaneen perheen taloustilannetta niin, että he joutuvat turvautumaan puskurirahoihin eli säästöihin. Lisääntyneet ruokakulut nousivat myös säästöjä koskevissa vastauksissa usein esiin. Pienituloisella perheellä yhdenkin päivittäisen ylimääräisen aterian aiheuttamat kulut voivat keikauttaa taloustilannetta merkittävästi.

”Ruokamenot ovat 3-4 kertaiset normaaliin verrattuna. Se aiheuttaa taloudellisia vaikutuksia. Olen joutunut käyttämään ruokaan lasten säästöjä.”

Vastauksen kirjoittanut vanhempi harmittelee joutuneensa käyttämään lasten säästöjä ruokaostosten tekemiseen. Hän kertoo ruokamenojen kasvaneen huomattavasti, ilmeisesti lasten etäkoulun tai päivähoidon katkosten vuoksi. Ruokamenojen kolmin- tai nelinkertaistuminen vaikuttaa väistämättä perheen taloudelliseen tilanteeseen. Vastauksessa näkyy selvästi poikkeusolojen aiheuttama taloudellinen tiukkuus.

”Sain myytyä autoni pois ja sain siitä takas verot sekä vakuutuksen. Joten se pelastaa rahatilannetta.”

Vastaaja kertoo myyneensä autonsa saadakseen lisää taloudellista pelivaraa. Auton myynnillä hän on tienannut paitsi rahaa itse autosta, myös saanut takaisin veroihin ja auton vakuutukseen menneet rahat.

”Koululaiselle ostettu säästöistä tietokone että pääsee myös pelaamaan kavereiden kanssa jotta vanhempi pystyy keskittymään työhön. Esikouluikäiselle pitää jatkuvasti olla virikkeitä – on hankittu askarteluvälineitä, aapista, tehtävävihkoja jne. Vuokrataan elokuvia, ihan mitä tahansa, että saisi joskus työrauhan!”

Kuten tästä vastauksesta näkyy, aina säästöjä ei tarvittu paikkaamaan esimerkiksi ruokakuluja vaan niitä käytettiin myös vanhemman työskentelyn eli tulojensaannin tukena rauhoittamaan koti etätyöskentelylle. Vastauksesta näkyy, että työrauhan saamiseksi vanhempi on enemmän kuin valmis kuluttamaan säästöjä.

”Ruokaan menevä raha on tuplaantunut kun lapset kotona. Ei ole säästöjä mitä voisi nyt hyödyntää.vakuutus ja muita laskuja kertyy joita kela ei ota huomioon esim toimeentulotukihakemuksessa. Kohta ulos otossa.”

Jotkut vastaajista tunnistivat säästöt mahdolliseksi selviytymiskeinoksi, mutta mahdottomaksi hyödyntää itsellään säästöjen puutteen vuoksi. Tämä vastaaja kertoo, ettei säästöjä ole eikä vakuutuslaskuja myöskään huomioida erillisenä menona toimeentulotuessa, joten vanhemmalla on pelko saatavien siirtymisestä ulosottoon.

6.3 Läheisiltä saatu tuki

Osa vastaajista kertoo turvautuneensa läheisten taloudelliseen ja muuhun apuun kevään poikkeustilanteessa. Läheisiltä saatiin apua esimerkiksi yksittäisten laskujen maksuun sekä rahaa lainaksi. Kaikkiaan läheisten apu mainittiin vastauksissa kuitenkin vain harvoin ja vaikutti siltä, että vastaajat yrittivät ennemmin kaikin keinoin pärjätä itse. Mahdollisuus lainata rahaa ja saada taloudellista tukea on kuitenkin merkittävä avun muoto, sillä se ehkäisee tarvetta ottaa lainaa sekä vähentää riskiä sille, että laskut joutuvat ulosottoon.

” [...] Perheen ruokakulut ovat kasvaneet sillä edullista koululounasta ei ole saatavilla ja lapsi ei saakaan aikaisempaa 3 aterialla päiväkodissa. Olen onnekas siinä suhteessa, että omat vanhemmat ovat auttaneet taloudellisesti tilanteen aikana ja en toistaiseksi ole joutunut pulaan taloudellisesti.”

Vastaaja kertoo koululounaan puuttumisen ja päiväkodin ruokailujen vähenemisen johtaneen ruokakulujen kasvuun. Hän kuvaa olevansa onnekas, sillä hänellä on ollut mahdollisuus saada vanhemmiltaan taloudellista tukea tilanteeseen, eikä hän ole joutunut taloudellisiin ongelmiin kulujen kasvamisesta huolimatta.

”Olen lomautettuna 90päivää 4.4-2.7 Kuulun ammattiliiton työttömyyskassaan, en tiedä koska saan ensimmäisen kerran ansiosidonnaista päivärahaa.Epä tietoisuus toimeentulosta ahdistaa, olen kysynyt etukäteen vanhemmilteni mahdollisuutta laina rahaa jos ansiosidonnaisen maksu viivästyy.”

Tässä vastauksessa vastaaja kertoo kysyneensä etukäteen vanhemmiltaan mahdollisuudesta lainata rahaa, mikäli ansiosidonnaisen päivärahan maksu viivästyy.

Vastaaja on epätietoinen siitä, milloin hän saa päivärahat tililleen ja on varmuuden vuoksi pyytänyt apua läheisiltä.

” [...] Jouduin lainaamaan rahaa äidiltäni koiran eläinlääkärilaskuun, joka oli yksittäinen suurempi meno, tokikaan se ei johtunut poikkeusoloista.”

Toisessa vastauksessa yksinhuoltajavanhempi on jo joutunut lainaamaan läheiseltään rahaa eläinlääkärilaskuun. Vastaaja kertoo, ettei kulu johtunut varsinaisesti poikkeusoloista, vaan yksittäisen menon suuruudesta. Samalla hän tulee antaneeksi tietoa myös tulotilanteestaan: tulot ovat sen verran pienet, että yksittäisten suurempien menojen maksaminen tuottaa hankaluuksia.

” [...] Syön myös itse enemmän päivässä kuin ennen kun teen kuitenkin lapselle 2 lämmintä ateriala päivässä. En ole voinut nähdä ystäviäni ja sukulaisiani, saamme taloudellista tukea sukulaisilta nähdessämme, sekä syömme hrifän luonaan.”

Tässä vastauksessa aiemmin tärkeäksi koettu sukulaisilta saatu apu oli lakannut koronaepidemian myötä, mikä on vaikuttanut perheen toimeentuloon. Vastaaja kertoo syövänsä itse enemmän kuin ennen. Vastauksesta on pääteltävissä perheen ruokakulujen kasvaneen, sillä vastaus on annettu toimeentuloa käsittelevään kysymykseen. Vanhempi kertoo saavansa sukulaisilta taloudellista tukea tavatessa. Perheen taloudellinen tilanne on heikentynyt sukulaisilta saadun epämuodollisen avun lakkaamisen myötä.

6.4 Harkitseva ostoskäyttäytyminen

Poikkeustilanteen aiheuttamaan tulojen pienentymiseen ja menojen kasvamiseen oli monessa yksinhuoltajaperheessä varauduttu muuttamalla ostoskäyttäytymistä. Hankintoja tehtiin vähemmän ja ostosten tarpeellisuutta pohdittiin tarkemmin. Vähemmän tarpeellisia hankintoja lykättiin myöhemmäksi. Osalla vastaajista oli kokemuksia siitä, etteivät rahat riitä edes välttämättömiin perustarpeisiin.

”Kaikki muu ostaminen kuin ruoan on jäänyt kokonaan pois. Pienet yllärit lapsille ja kirpparireissut jääneet.”

Vastaaja kertoo luopuneensa kokonaan muusta kuin ruokaan liittyvistä ostoksista. Hän mainitsee erityisesti lapsille tarkoitettut pienet lahjat sekä kirpputorikäynnit. Vastaaja on siis

arvioinut nämä menot sellaisiksi, joista hän on valmis luopumaan taloudellisen tilanteen ylläpidon hyväksi.

"[...] Ei enää kahvilakäyntejä, emme uusi bussilippuja, ei vaateostoksia."

Tämä vastaaja on arvioinut kahvilakäynnit, bussiliput ja vaateostokset tuotteiksi, joiden ostaminen ei ole välttämätöntä. Kahvilakäyntien ja bussilippujen karsiminen voi olla muita ostoksia helpompaa, sillä suositusten vuoksi erilaiset yleisötapahtumat olivat keväällä jonkin aikaa tauolla ja etätyötä suosittiin mahdollisuuksien mukaan.

"Hankintoja lykätty, kulutus minimiin, vain ruokaa ostetaan, digipalveluihin menee vähän rahaa(Netflix, steam, storytel) vaatehankintoja ei tehdä"

Vastauksessa vanhempi kertoo käyttävänsä selviytymiskeinona hankintojen lykkäämistä, kulutuksen vähentämistä vain välttämättömään sekä ostosten rajaamista vain ruokaan. Hän kertoo, että toisaalta lisää menoja on tullut erilaisista digipalveluista, joita oletettavasti kuluu kotona enemmän lasten ollessa etäkoulussa ja vanhemman mahdollisesti etätöissä.

"Kun maksullisiin tapahtumiin, tekemisiin ja matkoihin ei ole mahdollisuutta, rahaa säästyy normaalitilanteeseen verrattuna. Ruuat tehdään kotona edullisesti."

Osalla vastaajista menot ovat vähentyneet kuin itsestään, jolloin kulutusta ei ole välttämättä tarvinnut pienentää niin paljon. Tällä vastaajalla rahaa on säästynyt, sillä hallituksen suositusten takia erilaisia yleisötapahtumia peruttiin ja matkustamista rajoitettiin. Vastaaja kertoo myös säästävänsä rahaa tekemällä ruuat edullisesti itse kotona.

"Rahat ei riitä enään laskujen jälkeen ruokaan eikä hygienia tuotteisiin kunnolla. Poika tarvitsisi uudet housut niin niitä ei kykene ostamaan. Penniäkään ei jää yli palkastani. Ja kohta jään työttömäksi."

Vastauksessa näkyy yhden huoltajan talouden tiukkuus. Vastaaja kertoo, että hänellä on vaikeuksia saada rahat riittämään ruokaan ja hygienia tuotteisiin. Pojan tarvitsemia uusia housuja ei ole mahdollista ostaa, sillä välttämättömien menojen jälkeen palkasta ei jää ylimääräistä rahaa. Lisäksi vastaaja kertoo joutuvansa pian työttömäksi, mikä todennäköisesti hankaloittaa entisestään perheen taloudellista tilannetta.

"Itse lomautusuhan alla, ja työt vähenivät jo puolella. Ruokaa kuluu valtavia määriä, kun isommat pojat ovat jo 15 ja 18vuotiaita, nuorimmat kin 6 ja 9, sekä vielä 15v tyttö. Itte oon ollut nyt useamman päivän yhdellä lämpimällä ruualla, jotta on tullut edes pieni säästö."

Vastaaja on viisilapsisen perheen yksinhuoltajavanhempi. Hän kuvaa ruokaa kuluvan suuria määriä sekä lasten määrän että lasten iän vuoksi. Vastaaja on hakenut säästöjä ruokakuluissa vähentämällä omaa syömistään siten, että hän syö vain yhden lämpimän aterian päivässä. Oman ruuansaannin vähentämisen voi nähdä olevan varsin äärimmäinen keino säästöjen saamiseen. Siihen turvautuminen kertoo hyvin hankalasta taloudellisesta tilanteesta. Aiemman yksinhuoltajaperheiden köyhyyttä käsittelevän kirjallisuuden mukaan se on kuitenkin yleisesti tunnettu säästämisen keino.

”Jäin työttömäksi koronan takia koska koulun keittiössä ei ollut töitä kaikille. Tiukalla budjetilla ja miettien mitä ruokaa tehdään ja moneksiko päiväksi niin luulen että selvitään”

Tämä vastaaja kertoo jääneensä koronakriisin seurauksena vaille työtä. Selviytymiskeinonaan hän on käyttänyt rahojen tarkkaa laskemista ja ruoka-aineiden ja -lajien miettimistä niin, että käytettävissä olevat rahat varmasti riittävät.

”Ruokakulut ovat kasvaneet yli kaksinkertaisiksi. Normaaleinkin aikoina saa tarkasti laskea laskea että tulot työttömyyskorvauksella opiskelevalla riittävät ja nyt melkein mahdotonta, lapset saavat ruokaa, itse joutuu nipistämään. Lääkkeitä on turha haaveilla ostavansa nyt, tai sitten täytyy jättää joitain laskuja maksamatta.”

Myös tällä vastaajalla on erittäin tiukka taloudellinen tilanne. Hän kertoo opiskelevansa työttömyyskorvauksen varassa ja toimeentulon olevan tiukkaa myös poikkeusolojen ulkopuolella. Epidemian seurauksena toimeentulo on vaikeutunut entisestään ja vastaaja joutuu itse ”nipistämään” omasta syömisestään. Lisäksi hän on joutunut punnitsemaan ostopäätöksiään lääkkeiden ja laskujen maksamisen välillä. Vastaaja on päätenyt jättämään lääkkeet ostamatta.

6.5 Laskujen maksujärjestelyt

Erilaiset laskujen maksuun liittyvät järjestelyt nousivat myös aineistossa esiin yhtenä keinona selviytyä pienenevistä tuloista ja kasvaneista menoista. Suosituimpana keinona näyttäytyi asuntolainan lyhennysvapaan käyttö. Lisäksi useampi vastaaja kertoi tarkoituksella jättävänsä laskuja rästiin tai maksamalla niitä säännöllisesti myöhässä, jotta rahaa säästyy esimerkiksi ruokaan.

”Säännölliset tulot ja menot pysyneet aika lailla ennallaan. Yksinhuoltajana en kyllä uskaltaisi ottaa lisää lainaa ja harkitsen lyhennysvapaata asuntolainaan.”

Vanhempi kuvaa poikkeusolojen vaikuttaneen toimeentuloon vain vähän. Hän on pohtinut lainan hakemista mahdollisena selviytymiskeinona, mutta perheen ainoana vanhempana hän kokee arveluttavana ottaa lisää lainaa. Vastaja on lisäksi harkinnut asuntolainan lyhennysvapaan käyttöä.

”Työni loppuivat heti kun epidemia alkoi. Olen yrittänyt saada lainalle lyhennysvapaata, ei ole vielä vastausta.”

Tämä vastaja on jo yrittänyt hakea lyhennysvapaata lainalleen, mutta ei ole vielä saanut tietoa siitä onnistuuko lyhennysvapaan käyttö. Vastaja kertoo joutuneensa työttömäksi epidemian alkaessa.

”Opinnot jäivät kesken, koska näyttöä tilanteessa ei pysty koulun johdon mielestä suorittamaan. Asuntolainan muutoksen käsittely on jumissa ruuhkan vuoksi, koska max tuli täyteen huhtikuussa, tuskin saan jatkoaikaa ja asunto pitää myydä.”

Vastajan opinnot ovat keskeytyneet, sillä hän ei ole pystynyt suorittamaan opintoihin liittyvää näyttöä. Vastaja on hakenut muutosta asuntolainan maksuihin, mutta asian käsittely on ruuhkautunut eikä hän ole vielä saanut vastausta. Vastaja kuitenkin arvelee, ettei hän tule tilanteessa saamaan lyhennysvapaata, sillä hän on käyttänyt sitä jo aiemmin. Vastaja pelkää, että hän joutuu laittamaan asunnon myyntiin taloudellisten haasteiden vuoksi.

”Suuri vaikutus, mutta asuntolainan lyhennysvapaa pelasti tilanteen.”

Vastajan mukaan poikkeusajalla on ollut suuri vaikutus perheen toimeentuloon. Asuntolainan lyhennysvapaan käytöllä on tilanteessa ollut vastaajalle suuri merkitys.

” [...] Öljyäkin loppui ja nyt olisi maksettavana lasku, vaan osa tähän säästöissä olleista rahoista on nyt mennyt ruokaan.”

Vastauksessa näkyy pienituloiselle perheelle tyypillinen tilanne: isompia menoeriä varten on säästetty etukäteen rahaa, sillä niitä ei ole varaa maksaa kerrallaan. Vastajan perhe on kuitenkin poikkeusolojen vuoksi joutunut käyttämään lämmitysöljyn ostoon säästettyjä rahoja ruuan ostamiseen. Vastauksesta ei käy ilmi miten vastaja aikoo toimia laskun suhteen.

”Toimeentulotukea haettu, vuokranmaksu laahaa perässä ja osa laskuista jää kokonaan maksamatta.”

Tämä vanhempi kertoo vastauksessaan joutuneensa maksamaan vuokria myöhässä. Osan laskuista hän on joutunut jättämään kokonaan maksamatta. Viimesijaiseksi etuudeksi tarkoitetun toimeentulotuen hakeminen ja laskujen jääminen rästiin kertovat vastaajan hyvin vaikeasta taloudellisesta tilanteesta. Laskujen maksamatta jättämisellä voi olla pitkäaikaisia seurauksia perheen taloudelliselle tilanteelle, sillä niiden suuruus nousee korkojen ja muistutusmaksujen myötä ja ne voivat lopulta ulosottoon. Ulosottovelat taas altistavat luottotietojen menettämislle, joka voi vaikeuttaa asunnon saantia. Vuokrien maksaminen myöhässä ja niiden maksamatta jättäminen voivat johtaa vuokrasopimuksen irtisanomiseen. Vastauksen perusteella perhe saattaa olla asunnottomuuden uhan alla.

7 Vaihtuvat tunteet

7.1 Huolestuneisuus

Poikkeusolojen vaikutukset toimeentuloon herättivät vastaajissa monenlaisia tunteita. Aineistossa useimmin esiin tuli huolestuneisuus. Vastaajat olivat huolissaan sekä suoraan taloudelliseen tilanteeseen liittyvistä seikoista, kuten töiden jatkumisesta, oman alan rakennemuutoksista ja siitä, kuinka rahat tulevat jatkossa riittämään. Lisäksi heitä huolestutti koronaan sairastuminen sekä tulevaisuus yleisesti. Huolestuneisuuden tunne kohdistuu sekä vastaushetken tilanteeseen että tuleviin tapahtumiin.

”Keikkatyöt ovat loppuneet kokonaan, sillä kunnan työntekijät on siirretty esimerkiksi koululta toisiin tehtäviin. Minun työpanostani ei tällä hetkellä tarvita ja se huolestuttaa, sillä myös kesän ajan olin ajatellut olla töissä ja sillä rahoittaa elämisen. Koulutustukea en kesältä saa joten jos palkkaa ei tule, ei perheellämme ole mitään tuloja ja se huolettaa kovasti!”

Vastaaja kertoo tehneensä aiemmin keikkatyötä, joka on nyt loppunut kunnan tekemien järjestelyjen vuoksi. Vastaaja on huolissaan siitä, ettei hänen työpanostaan tällä hetkellä tarvita, sillä hän oli toivonut voivansa työskennellä samoissa tehtävissä myös kesällä. Vastaaja on huolissaan perheen toimeentulosta kesällä ilman palkkatuloja, sillä hän ei saa perheen tulona toiminutta koulutustukea kesän ajalta. Vastaajan toimeentuloon liittyvä huoli on varsin konkreettinen ja se kuvastaa hyvin kevään tilanteeseen laajasti liittyntä

epävarmuutta. Pandemian kestosta ei vielä ollut tietoa ja moni oli huolissaan työttömyysjakson kestosta.

”Olen yksinhuoltajaäiti ja teen kahta työtä; päivätyön lisäksi kirjoitan kirjaa ja lisäksi minulla on toiminimi kolmatta työtä varten. Kun emme pääse nyt ulkomailla asuvan lapsen isän luona tai ulkopaikkakunnalla asuvan mummon luona käymään niin päivätyön ulkopuolisten töiden teko on estynyt. Tämä vaikuttaa tuloihin tulevaisuudessa. Lisäksi olen nyt vain sijaisena määrääjän niin töiden jatkuminen tulevaisuudessa huolettaa, kun yksinhuoltajana töiden teko pienen lapsen läsnäollessa on erittäin hankalaa. Olen huolissani miten jatkossa pärjäämme”

Vastauksen kirjoittanut yksinhuoltajaäiti kertoo tekevänsä kahta työtä ja kirjoittavansa lisäksi kirjaa. Muiden töiden kuin päivätyön teko oli estynyt, sillä poikkeusolojen vuoksi vastaaja ei saanut läheisten varassa ollutta lastenhoitoa järjestettyä. Vastaaja on huolissaan töiden jatkumisesta tulevaisuudessa, sillä hän on määräaikaisessa työsuhteessa ja töiden, mahdollisesti etätyön, tekeminen tulevaisuudessa olisi hankalaa mikäli lapselle ei järjesty hoitoa. Lisäksi vastaaja on huolissaan perheen taloudellisesta pärjäämisestä tulevaisuudessa. Vastaus on esimerkki poikkeusolojen erityisesti yksinhuoltajaperheille aiheuttamista hankaluuksista. Liikkumisrajoitukset turvasivat lapsen oikeuden tavata vanhempiaan, mutta niissä ei huomioitu vastaavia tilanteita jossa ydinperheen ulkopuoliset läheiset mahdollistavat lastenhoitoavullaan vanhemman työssäkäynnin.

”Yksinhuoltajana tulevat lomautukset huolestuttavat, lyhytaikaisesta lomautuksesta uskon vielä selviäväni mutta jos joudun kuukausi tolkulla olemaan lomautettuna tai jos yt-neuvotteluja tulee lisää ja joudun työttömäksi niin sitten menee moni asia arjessa uusiksi.”

Vastaajan työpaikalla on järjestetty yhteistoimintaneuvottelut ja hän on huolissaan mahdollisista tulevista lomautuksista ja työttömäksi joutumisesta. Vanhempi uskoo selviävänsä lyhytaikaisesta lomautuksesta, mutta pidemmän lomautuksen tai työttömyyden osuessa kohdalle kertoo hän joutuvansa tekemään paljon muutoksia arkeensa. Vastaaja ei tarkenna millaisia nämä muutokset olisivat. Vastaaja tuo vastauksen alussa erikseen ilmi olevansa yksinhuoltaja, millä hän korostaa sitä, että perheen toimeentulo on vain yhden vanhemman varassa ja pitkät lomautukset tai työttömyys pudottaisivat merkittävästi perheen tuloja.

”Yksinhuoltajana kannan suurta huolta selviytymisestääni kun minut on nyt lomautettu.”

Tämän vastaajan kohdalla lomautukset ovat realisoituneet. Vastaajalla on suuri huoli taloudellisesta selviytymisestä lomautusaikana. Myös hän tuo sanallisesti esiin asemansa yksinhuoltajana. Perhe on riippuvainen yhden ihmisen tuloista ja tulojen tippuessa huomattavasti on perhe uuden tilanteen edessä.

”Sairasloman pituus huolettaa tulevien palkkojen suhteen”

Kysymyksen muotoilusta (”Miten omin sanoin kuvaisitte poikkeusajan vaikutuksia perheenne toimeentuloon?”) päätellen tämä vastaaja on joutunut ilmeisesti osin poikkeusolojen vuoksi sairauslomalle. Vastaaja on huolissaan perheen taloustilanteesta sairausloman aiheuttaman tulojen vähenemisen vuoksi. Pitkittyneet sairauslomat voivat aiheuttaa merkittäviä muutoksia tuloissa erityisesti epätyypillisissä työsuhteissa, kuten nollatuntisopimuksien ja alustatalouden kohdalla.

”Suurin huoli omasta sairastumisesta, koska se vaikuttaa välittömästi toimeentuloon yrityäjänä”

Tämä vastaaja on huolissaan sairastumisesta koronaviruksen aiheuttamaan tautiin, sillä työkyvyn heikentyessä tai kadotessa näkyvät vaikutukset heti perheen tuloissa. Yksinhuoltajavanhemman toimiessa yrittäjänä sairastumisen aiheuttama taloudellinen riski on kenties vielä suurempi kuin palkansaajalla, sillä pienimuotoiseen yritystoimintaan on usein vaikea palkata sijaista. Toimeentulon ollessa suoraan riippuvainen yrityksen liiketoimista, on vanhempi haavoittuvaisemmassa asemassa kuin työ- tai virkasuhteessa työskennellessään.

” [...] Verkko ruokaa netistä ei köyhillä ole varaa tilata koko ajan. Ruoan toimituskulut ja nouto kulut maksaa. [...] Autottomana ei sukulaisia tai läheisiä.. Otanko riskin asioida kaupassa ja pelätä saavani korona tartunnan? Jos minä sairastun kuka vastaa lapsestani..?!”

Myös tämä vastaaja on huolissaan sairastumisestaan. Vastaaja pohtii uskaltaako hän tartunnan pelossa käydä kaupassa. Vastauksesta näkyy, että vastaaja suosisi mieluummin ruuan kotiinkuljetuspalvelua välttyäkseen tartunnalta, mutta siihen ei ole taloudellista mahdollisuutta. Perheen ainoana vanhempana vastaaja on huolissaan siitä, kuka huolehtii lapsesta mikäli hän sairastuu.

”Huoli on kuinka rahat riittävät lisääntyneen ruoan ostamisen takia.”

Vastauksessa nostetaan esiin huoli rahojen riittävydestä. Ruokakulut ovat tässäkin perheessä kasvaneet poikkeusolojen aikana ja kulujen lisääntymisen takia perheen talous on koetuksella. Epävarmuus siitä, kuinka kauan poikkeusolot ja mahdollinen lasten etäopetus kestävät, voi osaltaan olla taustalla lisäämässä huolta.

”Lasten ruokamenot aiheuttavat hieman enemmän menoja. Ehkä enemmänkin on yleinen huolestuneisuus tilanteesta, ei niinkään taloudellinen”

Myös tämän vanhemman perheessä ruokakustannukset ovat kasvaneet poikkeusolojen myötä. Vanhempi kuitenkin tarkentaa olevansa enemmän huolissaan yleisesti poikkeusoloista ja vallitsevasta tilanteesta, ei niinkään perheen taloudellisesta tilanteesta. Vastaus oli tuotu esiin nimenomaan poikkeusoloja ja toimeentuloa koskevan kysymyksen vastauksissa. Kenties tässä yhteydessä yleisellä huolestuneisuudella on voitu siis viitata myös epämääräisempään, perheen tulevaa taloudellista tilannetta koskevaan huoleen.

”Hermostuttaa, kun tulevasta ei tiedä. Perheen ainoana aikuisena pidän kynsinhampain työstä kiinni niin kauan kuin sitä on, vaikka lapsi jää huomiotta.”

Vastaaaja kuvaa olevansa hermostunut, sillä tulevaisuus on vielä epävarma eikä poikkeusolojen jatkumisesta vielä ole tietoa. Tulkitsen hermostuneisuudella tarkoitettavan tässä yhteydessä huolestuneisuuden kaltaista tunnetta, sillä vastaaaja viittaa epävarmuuteen. Vastauksesta näkyy, että vastaaaja pitää tärkeänä sitä, että työtä on tarjolla ja hän sanoo pitävänsä siitä kiinni siitä huolimatta, ettei lapselle riitä tarpeeksi huomiota. Vastaus kertoo vaikeista valinnoista työn ja perheen suhteen. Perheen tulojen ollessa yhden vanhemman varassa on tulonlähteestä pidettävä kiinni, mutta se voi toisinaan tarkoittaa kompromissien tekemistä lasten kanssa vietetyn ajan suhteen.

”Olen yh-äiti ja opiskelija, sovitut keikkatyöpäivät peruuntuivat pitkittyneen flunssan vuoksi, ei oikeutta sairaslomaraahan. Ruokaan meni paljon rahaa ennen kuin aloimme saamaan ruokapaketteja koululta. Paljon laskuja rästissä, mitkä aiheuttavat huolta.”

Vastaaaja kuvaa kattavasti poikkeusolojen vaikutusta perheen toimeentuloon. Sovitut työkeikat olivat peruuntuneet, sillä vastaaaja ei voinut flunssan vuoksi mennä töihin. Työn keikkaluonteisuudesta johtuen vastaaajalla ei ollut oikeutta sairauspäivärahaan. Lisäksi menot kasvoivat väliaikaisesti ruokakulujen noustessa kun koululta ei ollut saatavilla lounasta. Vastaaaja kertoo olevansa huolissaan ilmeisesti edellä mainituista syistä rästiin jääneistä laskuista. Yksinhuoltajuuden ja opiskelijastatuksen vuoksi säästöjä voi olla vaikea

kerryttää ja talous voi keikahtaa nopeasti tulojen ja menojen muuttuessa. Laskujen jääminen rästiin aiheuttaa ymmärrettävästi huolta vastaajassa, sillä niiden muistutusmaksut ja muut kulut kasvavat jatkuvasti eräpäivän mentyä ohi. Laskujen maksamisessa voi olla vaikea kiriä, sillä kiinteisiin kuluihin kuten vuokraan voi olla vaikea vaikuttaa ja ne tulevat usein maksettavaksi säännöllisin väliajoin.

7.2 Pelko ja epävarmuus

Myös pelon tunne esiintyi usein aineistossa. Yksinhuoltajaperheissä tunnettiin pelkoa muun muassa lomautetuksi joutumisesta, rahojen riittämisestä, säästöjen puutteesta sekä tukien takaisinperinnästä. Aineistossa pelon tunne oli yhteydessä konkreettisiin huoliin ja samassa vastauksessa vastaajat usein luettelivat useita pelkoa aiheuttavia asioita. Pelko suuntautuu vastauksissa usein tuleviin, hypoteettisiin tapahtumiin tai tapahtumaketjuihin.

”Nyt ostetaan vain pakolliset. Tulot ovat tippumassa, säästöjä ei ole. Pelottaa.”

Vastaaja kertoo tulojen olevan putoamassa poikkeusolojen vuoksi. Hän kertoo myös, ettei perheellä ole säästöjä. Yhdessä nämä tekijät aiheuttavat vastaajassa pelkoa. Aineiston keruu-aikaan huhtikuussa 2020 oli vielä epäselvää, kuinka kauan poikkeusolot ja epidemia kestävät. Tästä syystä on ymmärrettävää, että pelko tulevaa kohtaan nousee aineistossa esiin. On vaikea varautua taloudellisesti tai psyykkisesti tulevaan, kun ei ole tietoa kuinka monta kuukautta lomautuksesta tai muusta syystä aiheutuva tulojen väheneminen kestää.

”Ainakaan vielä Korona ei ole vaikuttanut tuloihin. Olen töissä päiväkodissa ja ne ovat vielä olleet auki normaalisti. Ajatus siitä, että lomautetaan ja joudut useamman kuukauden odottamaan rahaa liitolta, on yhden aikuisen perheessä hyvin pelittävä ajatus.”

Tämän vastaajan kohdalla koronaepidemia ei ole vastaushetkellä vaikuttanut tuloihin. Vastaaja kuvaa lomautuksen mahdollisuutta ja työttömyyskassan maksun odottamista hyvin pelottavaksi ajatukseksi, sillä perhe elää yhden aikuisen tuloilla. Pelko kohdistuu hypoteettiseen, mutta mahdolliseen tapahtumaketjuun. Laajamittaisilta päiväkotien suluilta säästyttiin keväällä 2020, mutta yksittäisiä päiväkoteja oli kiinni lyhyitä aikoja koronaltistumisten ja -tartuntojen vuoksi. On siis todennäköistä, että vastaajan kuvaama tilanne, jossa hän joutuu olemaan useita kuukausia ilman tuloja, ei ole käynyt toteen.

”Kun lomautus alkaa, pelko millon saa rahaa ja tukiasiat hoidossa ja rahat tilillä..”

Vastauksessa nostetaan esiin pelko siitä, miten taloudellinen tilanne järjestyy lomautuksen alkaessa. Vastaaja on joutunut lomautetuksi ja myös hän kertoo pelkäävänsä etuuksien saamisen viivästymistä.

”Tällä hetkellä vietän kesälomaa (osa aikaisesta siivoojan työstäni) mutta sitten alkaa lomautus joka kestää toukokuun loppuun. Tähän asti olemme olleet tarkan euron laskijoita mutta lomautus pelottaa ja romuttaa hyvän systeemin..”

Myös tässä perheessä lomautus on osunut kohdalle ja perheen vanhempi on lomautettu noin kuukaudeksi. Vastaaja kuvaa perheen aiemmin seuranneen tarkkaan rahanmenoa ja vastauksesta on nähtävissä, että perheellä on ilmeisemmin varsin pienet tulot. Pienituloisuudesta kieli osa-aikainen työ siivousalalla sekä maininta rahan tarkasta laskemisesta. Vastaaja puhuu ”hyvästä systeemistä”, jonka avulla perhe on pärjännyt pienistä tuloista huolimatta. Vastaaja on peloissaan tulevasta lomautuksesta ja näkee sen sotkevan taloudenhallinnan, johon hän on tähän asti ollut tyytyväinen.

”Rahaa ei uskalla käyttää, kun lomautusuhka on päällä.”

Tämä vastaaja kertoo poikkeusolojen vaikuttaneen perheen toimeentuloon siten, että hän ei uskalla käyttää rahaa sillä riskinä on joutua lähiaikoina lomautetuksi. Ajatuksena on säästää rahaa ”pahan päivän varalle”, jotta taloudellinen tilanne ei suistu katastrofaaliseksi lomautuksen realisoituessa. Vastaaja ei kerro, minkälaisiin kohteisiin hän on pidättäytynyt laittamasta rahaa.

”Perheellämme tulonlähteenä on minun saamani kuntoutustuki ammatillisessa kuntoutuksessa. Huolenani on ollut, kuinka tilanne vaikuttaa kuntoutustukeen. Opinnot eivät tällä hetkellä etene suunnitellusti, koska aikaa opiskeluun ei ole. Kela on tiedottanut opintotuesta ja siitä, kuinka opintopisteiden kertyminen ei vaikuta tällä hetkellä opintotukiin. Kuinka kuntoutustuki? Pelottaa, joudunko takaisinmaksu perintään, sillä opintoni eivät etene ja pelottaa, jos en valmistu ajoissa, loppuuko tuki suunniteltuun valmistumiseen.”

Perheen tulonlähteenä toimii vanhemman saama kuntoutustuki. Kela tiedotti keväällä opintotuen opintopisterajoihin liittyvästä määräaikaisesta kevennyksestä, mutta vastaajan kirjoittaessa vastaustaan kyselyyn ei kuntoutustuen muutoksista ollut vielä tullut tietoa. Vastaaja on huolissaan kuntoutustuen katkeamisesta ja jo saatujen tukien takaisinperinnästä, sillä opintojen eteneminen on estynyt poikkeusolojen vuoksi. Hän pelkää, ettei kuntoutustuki riitä, mikäli valmistumisajankohta siirtyy. Vastaaja tarkentaa

opintojen etenemisen esteeksi sen, ettei aikaa opiskelulle ole. Kevään tilanteeseen peilaten on todennäköistä, että ajanpuute johtuu lapsen etäkoulusta tai päivähoidon muutoksista.

”Epävarmuutta on, en tiedä miten käy opintoihin saamani työttömyysetuuden, koska opinnot viivästyvät koronan vuoksi, lähinnä siksi koska olen yksinhuoltaja ja lapset ovat nyt koko päivän kotona. Lisäksi ko. etuuden maksu viivästyi jonkin verran hakemusruuhkan vuoksi, ei tosin onneksi läheskään niin pahasti kuin aluksi kassa arvioi. Sieltä arvioitiin maksujen viivästyvät jopa kuukausia, mikä aiheutti paha stressiä, kun säästöjä ei juuri ole.”

Myös tämä vastaaja kertoo opintojen etenemiseen liittyvästä epävarmuudesta. Hän opiskelee työttömyysetuudella ja pelkää työttömyysetuuden katkeamista, sillä opinnot eivät etene lasten ollessa poikkeusolojen vuoksi kotona. Vastaaja oli aiemmin kokenut stressiä, sillä etuuden maksun oli arvioitu viivästyvän jopa kuukausia. Vastaajalla ei juurikaan ole säästöjä, joten pidempi katko etuuden maksamisessa olisi tarkoittanut hankalia taloudellisia pulmia.

”Pärjätään kyllä, mutta epävarmuuden tunne (yt-neuvottelut, lomautusuhka, rajoitukset, jaksaminen) rasittaa paljon.”

Vaikka poikkeusolot eivät olisi heilauttaneet voimakkaasti perheen taloutta, saattaa epävarmuus mahdollisista vaikutuksista rasittaa perhettä psyykkisesti lähes yhtä paljon kun varsinaiset vaikutukset rasittaisivat. Joillakin vastaajilla poikkeusolojen aiheuttama psyykinen kuorma johti karuihinkin toimenpiteisiin, joiden seurauksena taloudellinen tilanne heikkeni:

”Koronavirus eskaloitui asumuseroon miehen kanssa, joka on vaikuttanut toimeentuloon.”

7.3 Viha ja turhautuminen

Aineistosta on löydettävissä myös suoranaisia vihan ilmaisuja vallitsevia koronan vaikutuksia ja yhteiskunnan tukijärjestelmiä kohtaan. Toisin kuin huolestuneisuutta ja pelkoa, vihaa ei aineistossa ilmaistu suoraan vihan käsitteellä vaan se oli poimittavissa vastauksista epäsuorasti esimerkiksi sanavalintojen avulla. Viha kohdistuu vastauksissa vastaushetkellä vallitseviin olosuhteisiin. Ilmaukset ovat aineistossa usein voimakkaita ja tarkoituksella kärjistettyjä.

”Vaikeaa on taloudellisesti ja tukea joutunut hakemaan eri tahoilta. Tuntuu että perheet on unohdettu täysin.”

Vastaaja kuvaa perheen taloudellisen tilanteen vaikeaksi ja kertoo hakeneensa taloudellista tukea useammasta eri paikasta. Hän kokee, että perheet on koronapandemian hoidossa unohdettu täysin. Tulkitsen vastauksen jälkimmäisen lauseen ilmaisuna turhautumisesta ja vihasta tukijärjestelmää kohtaan. Voimakkaalla ilmaisulla ”täysin” vastaaja korostaa kokemustaan vaille jäämisestä ja purkaa turhautumistaan ilman apua jäämisestä.

”[...] Vammaispalvelu sanoo, että kunta auttaa. Kunta sanoo, että vammaispalvelu. Lopuksi molemmat sanoo, että toimivat heille annettujen ohjeiden mukaan. Samaan aikaan kela ja työkkäri hengittää niskaan. Lasten lääkärintilauksissa lukee, ettei heitä saa jättää valvomatta hetkeksikään. Jäin siis kotiin ilman tukea 3haastavan lapsen kanssa. Terapiatkin tauotettiin. Menetin työpaikkani ja viranomaiset pompottaa luukulta luukulle, mutta mitään konkreettista apua en ole saanut. Lapseni vatsat ei täyty sillä, että kelan työntekijä pahoittelee ikävää poikkeustilaa puhelimesta. Erityislapsiperheet on unohdettu täysin.”

Myös tämä vastaaja kokee, että lapsiperheet on unohdettu yhteiskunnan päätöksenteosta. Erityislapsiperheiden vanhempana hän kuvaa hakeneensa apua perheen tilanteeseen useammalta eri taholta, mainiten kunnan, vammaispalvelun ja Kelan. Hän kertoo tullessaan pompotelluksi ”luukulta luukulle” kuitenkin saamatta konkreettista tai taloudellista apua. Lisäksi hän kuvaa Kelan ja työvoimatoimiston ”hengittävän niskaan”, millä voi tulkita tarkoitettavan vaatimuksia erilaisista selvityksistä ja liitteistä. Vastaajan värikkäät ilmaisut, kuten niskaan hengittäminen ja pompottelu luukulta toiselle kielivät turhautumisesta tilanteeseen. Vastauksen lopussa vanhempi huomauttaa, ettei Kelan työntekijän suullinen pahoittelu tilanteesta auta saamaan lapsille ruokaa. Ilmauksen voi tulkita kärjistettynä tiivistyksenä perheen haastavasta tilanteesta, mutta vastauksen muun sisällön valossa sen voi tulkita pitävän paikkaansa myös kirjaimellisesti. Virke on joka tapauksessa retorisesti painokas ja sen tavoitteena on osoittaa lukijalle tilanteen mahdottomuus.

”[...] Sillä reilulla 370e:llä, mikä kuussa tuosta omaishoidontuesta käteen jää, ei ihan helposti tehdä vakavasti masentuneen lapsen elämästä elämisen arvoista. Toki asumistuki jne tulee päälle, mutta on ollut aika raskasta lukea, että nyt töistä pois jäävät alle 10v vanhemmat, saavat tuosta vaan 735e vai mitä se nyt olikaan.... että olispa kiva, jos omaishoitajakin voisi moisen summan saada (vaikka eihän silläkään elä). Jos en lasta

kotona hoitaisi, olisi hän laitoksessa, jonka vuorokausi maksaisi enemmän, kuin oma kk palkkioni bruttona... Aika paljon olisi tästä sanottavaa, mutta jätän asian nyt tähän.”

Tämä vastaaja on turhautunut yhteiskunnalta saamansa taloudellisen tuen suuruuteen. Vastaaja kertoo toimivansa lapsensa omaishoitajana ja on tyytymätön omaishoidon palkkion suuruuteen. Sen määrä on pienempi kuin vastaajan mediasta löytämä tuki, jota pienten lasten vanhemmilla olisi mahdollista saada. Vastauksesta ei käy ilmi, mitä tukea vastaaja tällä tarkoittaa. Lauseella ”olispa kiva, jos omaishoitajakin voisi moisen summan saada” vastaaja osoittaa turhautumista. Hänellä on kokemus, että hän on eriarvoisessa asemassa muihin lastaan kotona hoitaviin vanhempiin nähden. Vastaaja huomauttaa lisäksi, että omaishoidon avulla yhteiskunta säästää huomattavasti verrattuna siihen, että lapsi olisi laitoshoidossa. Vastaus päättyy latautuneeseen toteamukseen siitä, että vastaajalla olisi aiheesta vielä paljon kerrottavaa, mutta hän päättää jättää asian käsittelyn tältä erää. Vastauksesta kokonaisuutena on luettavissa voimakasta turhautumista ja jopa aggressiota.

”Raha ei riitä edes ruokaan. Kaupunki ei auta millään tavalla. Meillä tämä rumba alkoi jo [päivämäärä] lapsen karanteenilla, koska altistui koulussa virukselle. Lapsi on ollut nyt ilman kouluruokia kuukauden. Kellään ei tullut mieleenkään että ruokailu karanteenin aikana voisi vaikuttaa raha-asioihin. [Kotikaupungin nimi] on tässä asiassa ehkä surkein kaupunki mitä tiedän.”

Myös tämä vastaaja on pettynyt saamaansa tukeen vaikeassa taloudellisessa tilanteessa. Hänen mukaansa kaupunki ei auta perhettä millään tavalla. Lapsen jouduttua karanteeniin jäi hän ilman kouluruokia ja tällä oli yhden vanhemman perheessä isoja taloudellisia vaikutuksia. Vastaaja kritisoi sitä, ettei tätä taloudellista vaikutusta ole otettu huomioon yhteiskunnan taholta oikeutta etuuksiin ja niiden määrään arvioitaessa. Poikkeustilanteesta huolimatta poikkeuksia etuuksien arvioinnissa ei ole tehty. Vastaus kulminoituu lopun toteamukseen siitä, että kotikaupunki on vastaajan mielestä asian suhteen ”ehkä surkein kaupunki mitä tiedän”. Väite viestii vanhemman vihaisesta tunnetilasta ja on tarkoituksella voimakkaan kärjistetty. Väite myös viittaa siihen, että vastaajalla on tietoa muiden kaupunkien käytännöistä kouluruokailun suhteen ja siten vertailupohjaa mielipiteen muodostamiseksi.

” [...] Koulujen tarjoama ns. välipala kassi oli ”olematon”, Venner laatikko täynnä vihanneksia. Ruokakulut kasvavat, kun koko ajan on oltava kaapissa ruokaa lapselle ja se pitää tehdä myös itse.”

Vanhempi kuvaa koulusta saatua ruokakassia ”olemattomaksi” ja kertoo sisällön olleen pelkkiä vihanneksia. Ruokakassista ei ollut apua kouluruuan puuttumisen myötä kasvaneisiin ruokakuluihin. Tässä vanhempi tunnistaa saaneensa apua taloudelliseen tilanteeseen yhteiskunnalta ruokakassin muodossa, mutta se ei vastaa tarpeisiin sillä sisältö on yksipuolista eikä se poista vanhemmalta velvollisuutta tehdä itse ruokaa. Myös tässä vastauksessa turhautuminen näyttää kumpuavan riittämättömästä ja tarpeisiin sopimattomasta avusta.

8 Johtopäätökset ja pohdinta

Tutkielmani tavoitteena on ollut selvittää taloudellisia selviytymiskeinoja ja epävarman taloudellisen tilanteen aiheuttamia tunteita suomalaisissa yhden huoltajan perheissä koronaepidemian alkuvaiheessa. Arvioin onnistuneeni vastaamaan kumpaankin tutkimuskysymykseen, sillä onnistuin paikantamaan aineistosta useita selviytymiskeinoja sekä taloudelliseen tilanteeseen liittyviä tunteita. Lisäksi löysin aineistosta muita nimenomaan yksinhuoltajille ominaisia koronakriisin aiheuttamia haasteita. Tutkielmani lähtöoletuksena oli, että koronakriisi on aiheuttanut erilaisia taloudellisia huolia ja haasteita perheissä. Arvelin yksinhuoltajien käyttäneen tilanteessa erilaisia taloudellisia selviytymiskeinoja, joiden oletin olevan osittain samoja kuin 1990-luvun laman aikaan perheiden käyttämät keinot. Lisäksi oletin, että perheiden kokemukset ovat linjassa 1990-luvun laman aikaan sekä aiemmissa tutkimuksissa yksinhuoltajien esiin nostamien tunteiden kanssa. Teorian avulla muodostamana hypoteesinani oli lisäksi vastaajien tunteiden sijoittuminen valenssi-virittävyys-asteikolla kielteisen valenssin ja korkean virittävyyden alueelle. ICM-malliin peilaten arvelin päällimmäisten tunteiden olevan suru ja pelko.

Analyysin perusteella perheet ovat käyttäneet lukuisia keinoja lievittääkseen koronaepidemian aiheuttamia taloudellisia haasteita. Iso osa vastaajista kertoo hakeneensa erilaisia etuuksia, kuten työttömyysetuuksia ja toimeentulotukea tasapainottamaan taloudellisessa tilanteessa tapahtuvia notkahduksia. Viiveet maksuissa, epävarmuus siitä kuinka paljon rahaa tulee sekä Kelan tiukaksi koetut säännökset toimeentulotuessa huomioitavista menoista aiheuttivat perheille hankaluuksia. Vastaajat kritisoivat erityisesti sitä, ettei koululaisten etäkoulun myötä kasvaneita ruokakustannuksia huomioitu

perustoimeentulotukilaskelmassa menona. Pidän tärkeänä, että vastaajat ovat osanneet hakea heille kuuluvia etuuksia. Erityisen tyytyväinen olen siihen, että moni osasi hakea ensisijaisia etuuksia kuten työttömyystukea. Kyky hakea poikkeuksellisessa elämäntilanteessa etuuksia, joihin itsellä on oikeus, on tärkeä taloudenhallinnan ja ylivelkaantumisen ehkäisyn muoto.

Toiseksi yleisin selviytymiskeino oli säästöjen ottaminen käyttöön. Osa vastaajista kertoi käyttävänsä säästöjä mielihyvin, mutta suurimmalle osalle ajatus ei ollut miellyttävä. Osa kertoi joutuneensa käyttämään lasten säästöjä, jotta saa ostettua ruokaa perheelle. Säästöjä käytettiin erityisesti kasvaneiden ruokakustannusten kattamiseen, mutta myös muun muassa etätyöskentelyyn tarvittavan työrauhan mahdollistamiseen. Lasten säästöjen käyttäminen herättää kysymyksen siitä, kuinka hyvin perheet ovat osanneet hakea heille kuuluvia ensisijaisia etuuksia. Viimesijaiseksi tarkoitetun toimeentulotuen saaminen ei yleensä edellytä alaikäisten lasten säästöjen käyttämistä, mutta jos säästöt ovat olleet vanhemman nimissä olevalla tilillä, vaikuttaa tämä toki perustoimeentulotuen saantiin. Työttömyysetuuksien saanti ei edellytä säästöjen käyttämistä loppuun.

Läheisiltä saatu taloudellinen tuki ja muutokset ostoskäyttäytymisessä olivat myös merkittävässä roolissa taloudellisina selviytymiskeinoina. Vastaajat olivat saaneet taloudellista tukea vanhemmiltaan ja muilta sukulaisilta sekä rahan että lainan muodossa. Ruokamenoja vastaajat olivat saaneet pienemmiksi miettimällä tarkkaan ruokalajit. Erilaisista harrastuksiin ja vapaa-ajan viettoon liittyvistä menoista oli myös karsittu. Yksi vastaaja kertoi vähentäneensä omaa syömistään, jotta rahaa säästyisi enemmän. Sekä harrastusmenoista karsiminen että rahan lainaaminen läheisiltä ovat täsmälleen samoja keinoja, joita lapsiperheet käyttivät selviytymiseen 1990-luvun laman aikaan. Aterioiden jättäminen väliin on myös tutkimuskirjallisuudesta löytyvä taloudellinen selviytymiskeino.

Lisäksi selviytymiskeinona aineistossa nousivat esiin laskujen maksujärjestelyt. Erityisesti asuntolainan lyhennysvapaa näytti olevan suosittu keino. Mahdollisuus hyödyntää lyhennysvapaata on omistusasujille merkittävä etu, sillä asumiskustannusten osuus kuukausittaisista menoista on Suomessa tyypillisesti suuri. Kaikilla perheillä ei ole mahdollisuutta saada asuntolainaa riittämättömien tulojen tai epätyypillisen työsuhteen vuoksi. Lyhennysvapaan lisäksi vastaajat kertoivat laskujen maksamisesta myöhässä tai niiden jättämisestä kokonaan maksamatta. Pidän tätä huolestuttavana, sillä laskujen jääminen rästiin kasvattaa ylivelkaantumisen ja luottotietojen menettämisen riskiä. Se myös

kertoo siitä, että rahat ovat perheissä olleet todella tiukalla, sillä yleensä ihmiset priorisoivat pakolliset laskut melko korkealle kuukausittaisia menoja maksettaessa.

Aineistossa esiin tulleet tunteet olivat osin luonteeltaan kollektiivisia. Aineiston viittaukset siihen, miten järjestelmä on unohtanut yksinhuoltajat tai lapsiperheet ryhmänä toi näkyviin vastaajien kokemuksen kollektiivisesta ilmiöstä. Virittävyydeltään voimakkaampina tunteina aineistossa esiintyvät vihan ja turhautumisen tunteet. Vastaajat olivat huolissaan lomautuksista, työn vähenemisestä sekä rahojen riittämisestä nykytilanteessa esimerkiksi ruokaan. Vastauksissa esiintyi myös huoli sairastumisesta ja sitä kautta tulojenhankinnan estymisestä. Pelkoa vastaajat kokivat myös mainituista lomautuksista ja lisäksi etuuksien viivästyttämisestä sekä säästöjen puutteesta. Myös suorainen viha tuli esiin aineistossa yhtenä tunteena. Viha kohdistui ensi sijassa järjestelmään: kankeaan byrokratiaan, etuuksien tiukkoihin ehtoihin ja viranomaisten koettuun ymmärtämättömyyteen perheiden arjesta.

Hypoteesini oli, että ihmiset suosivat selviytymiskeinoina kriiseissä erilaisia kognitiivisia keinoja toimintaan tähtäävien keinojen sijaan. Hypoteesi perustui ICM-malliin, jossa yllättävissä, ei-inhimillisestä tekijästä johtuvissa kriiseissä ihmiset suosivat kognitiivisia selviytymiskeinoja ja kokevat päälimmäisinä tunteina usein surua ja pelkoa. Aineistossa suru ei kuitenkaan noussut esiin lainkaan huolen ja pelon ollessa pääasiallisia tunteita. Myöskään kognitiivisia selviytymiskeinoja, kuten itsensä etäännyttämistä tapahtumasta ei aineistosta noussut esiin. Sen sijaan selviytymiskeinot olivat hyvin konkreettisia, kuten etuuksien hakemista ja säästöjen ottamista käyttöön. Tulkitsen aineiston ja mallin välillä olevien erojen johtuvan koronaepidemian vahvasta taloudellisesta luonteesta. Vaikka koronakriisi onkin yllättävä eikä suoraan ihmisen aiheuttama kriisi, sen leviäminen ja taloudelliset seuraukset aiheutuvat kuitenkin inhimillisistä tekijöistä ja poliittisista päätöksistä. Taloudelliset kriisit eivät ole samalla tapaa väistämättömiä kuin erilaiset luonnonkatastrofit vaan niiden aiheuttamiin taloudellisiin seurauksiin kuten lomautuksiin vaikuttavat ensi sijassa poliittiset valinnat. On toki myös kiinnitettävä huomiota siihen, että alkuperäinen ICM-malli ei ole optimoitu juuri taloudellisten selviytymiskeinojen ja tunteiden jaotteluun vaan yleisemmin erilaisiin keinoihin ja tunteisiin yhteiskunnallisissa kriiseissä. Vastauksiin vaikuttaa myös alkuperäisen kyselyn avokysymyksen rajaus: kysymys koski nimenomaan perheiden toimeentuloa, ei koronapandemian yleisesti herättämiä tunteita.

Kaiken kaikkiaan vastaajien kokemukset selviytymiskeinoista ja taloudellisen epävarmuuden herättämistä tunteista ovat yhteneväisiä perheiden kokemusten kanssa

1990-luvun laman aikaan. Myös silloin perheet joutuivat karsimaan harrastusmenoista ja ruokakuluista selvitäkseen pakollisista menoista. Lisäksi perheet olivat kovilla taloudellisista huolista aiheutuvan emotionaalisen stressin ja tulevaisuuden epävarmuuden vuoksi. Tulokset ovat samansuuntaisia myös muun koronaepidemian aikana tehdyn tutkimuksen kanssa. Kuten aiemmissa pandemian aikaan tehdyissä tutkimuksissa, myös omassa aineistossani vastaajat kokivat hankaluuksia lastenhoidon järjestämisessä ja heille oli kasautunut monenlaisia huolia toimeentuloon liittyen. Lasten koulunkäynti etänä aiheutti myös tässä tutkielmassa vastaajille taloudellista ja emotionaalista kuormitusta. Muissa koronaepidemian aikaan tehdyissä tutkimuksissa esiin nousseet ahdistus ja masennus näkyvät myös tämän tutkielman aineiston vastauksissa vastausten suhteellisesta lyhydestä huolimatta.

Nyt keväällä 2021, vuosi kyselyn jälkeen pandemia on yhä käynnissä. Valtionhallinto suunnittelee uusien rajoitustoimien käyttöönottoa. Ravintolat ovat olleet kiinni useaan otteeseen aiheuttaen merkittäviä tappioita yrittäjille. Yläkoulut ja toinen aste ovat laajalti olleet etäopetuksessa. Näyttää ilmeiseltä, että pandemian vaikutukset ja valtiovallan tekemät poliittiset ratkaisut tulevat 1990-luvun tavoin näkymään vielä pitkään perheiden palveluntarpeessa. 1990-luvun laman tavoin työmarkkinoiden lama, sosiaalipoliittinen lama ja lapsiköyhyys saattavat jatkua vielä vuosia varsinaisen taloudellisen laman loputtua. Lapsiköyhyydellä on pitkäaikaisia, jopa aikuisuuteen saakka vaikuttavia seurauksia lasten elämään. Tästä syystä lapsiperheiden köyhyyden kasvuun on suhtauduttava vakavuudella. Koronapandemian aikana perheiden väliset sosioekonomiset erot ovat tulleet keskusteluun uudella tavalla, kun koulunkäynti etänä toi näkyviin erot vanhempien resursseissa sen suhteen, miten he pystyvät tukemaan lasta koulunkäynnissä. Erot oppimistuloksissa voivat vaikuttaa lasten koulumenestykseen vielä pitkään, joten koronakriisin jatkuessa etäopetukseen siirtymisen välttämättömyyttä tulee harkita tarkkaan. Lisäksi erityis- ja tukiopetuksen tarpeen kasvuun lähivuosina tulee varautua. Sosiaalityössä tulee varautua kohtaamaan perheitä, joissa kriisit ovat ehtineet syventyä perheiden viettäessä aikaa tiiviisti keskenään ilman ulkopuolisia kontakteja läheisiin ja yhteiskunnan palveluihin. Pandemian aikana syntyneen lapsiperheiden palveluvajeen paikkaamiseen tulee saattaa riittävästi resursseja, jotta 1990-luvun laman aiheuttamilta pitkäaikaisvaikutuksilta voidaan välttyä. Yhden huoltajan perheisiin tulee kiinnittää erityistä huomiota suunniteltaessa ja arvioitaessa lapsiperheiden palvelutarpeita.

Lähteet

Aaltonen, Sanna & Berg, Päivi & Ikäheimo, Salla (2015) Nuoret luukulla: kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.

Allardt, Erik (1976) Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Helsinki: WSOY.

Bardy, Marjatta & Salmi, Minna & Heino, Tarja (2001) Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Raportteja 263. Helsinki: Stakes.

BBC 22.11.2020 California's Covid curfew to begin, as US cases hit 12-million mark. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-55030611> Viitattu 21.1.2021.

Berghman, Jos (1995) Social exclusion in Europe: policy context and analytical framework. Teoksessa: Graham Room (toim.) Beyond the threshold: the measurement and analysis of social exclusion. Bristol: The Policy Press, 10–28.

Bonal, Xavier & González, Sheila (2020) The impact of lockdown on the learning gap: family and school divisions in times of crisis. *International Review of Education* 66(5–6), 635–655.

Borg, Anders & Vartiainen, Juhana (2015) Strategia Suomelle. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2015. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Brown, Samantha M. & Doom, Jenalee R. & Lechuga-Peña, Stephanie & Watamura, Sarah Enos & Koppels, Tiffany (2020) Stress and parenting during the global COVID-19 pandemic. *Child Abuse & Neglect* 110(2), 104699–104699.

Bäckman, Olof & Nilsson, Anders (2011) Pathways to Social Exclusion: A Life-Course Study. *European Sociological Review* 27(1), 107–123.

Calati, Raffaella & Ferrari, Chiara & Brittner, Marie & Oasi, Osmano & Olié, Emilie & Carvalho, André F & Courtet, Philippe (2019) Suicidal thoughts and behaviors and social isolation: A narrative review of the literature. *Journal of Affective Disorders* 245, 653–667.

Doyal, Len & Gough, Ian (1991) *A Theory of Human Need*. Basingstoke: Macmillan.

Ekman, Paul (1992) An argument for basic emotions. *Cognition and Emotion* 6(3–4), 169–200.

Elo, Satu & Kyngäs, Helvi (2008) The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing* 62(1), 107–115.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Fiese, Barbara H, & Koester, Brenda Davis & Waxman, Elaine (2014) Balancing household needs: The non-food needs of food pantry clients and their implications for program planning. *Journal of Family and Economic Issues* 35(3) 423–431.

Gornick, Janet C. & Jääntti, Markus (2012) Child poverty in cross-national perspective: Lessons from the Luxembourg Income Study. *Children and Youth Services Review* 34(3), 558–568.

Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Gunnarsdóttir, Hrafnhildur & Hensing, Gunnel & Povlsen, Lene & Petzold, Max (2016) Relative deprivation in the Nordic countries – child mental health problems in relation to parental financial stress. *European Journal of Public Health* 26(2), 277–282.

Hakovirta, Mia & Rantalaiho, Minna (2012) *Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 124*. Helsinki: Kela.

Hakulinen, Tuovi & Hietanen-Peltola, Marke & Hastrup, Arja & Vaara, Sarianna & Jahnukainen, Johanna & Varonen, Päivi (2020) ”Pahin syksy ikinä”: Lasten, nuorten ja perheiden peruspalvelut koronasyksynä 2020. *THL Työpaperi 37/2020*. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos.

Hari, Riitta & Järvinen, Jaakko & Lehtonen, Johannes & Lonka, Kirsi & Peräkylä, Anssi & Pyysiäinen, Ilkka & Salenius, Stephan & Sams, Mikko & Ylikoski, Petri (2015) *Ihmisen mieli*. Helsinki: Gaudeamus.

Heikkilä, Matti (1990) *Köyhyys ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa: tutkimus köyhyydestä ja hyvinvoinnin puutteiden kasautumisesta Suomessa*. Sosiaalihuollon tutkimusjulkaisuja 8/1990. Helsinki: Sosiaalihuolto.

Heino, Tarja (2000) *Lasten psykososiaaliset palvelut ja lastensuojelu*. Teoksessa Hannu Uusitalo, Antti Parpro & Anni Hakkarainen (toim.) *Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus 2000*. Raportteja 250. Helsinki: Stakes, 55–74.

Helsingin Sanomat 27.3.2020. THL kyseli eläinsairaaloista ihmisten hoitoon sopivia hengityskoneita – niitä myös löytyi. Verkkoartikkeli. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000006453984.html> Viitattu 3.3.2021.

Hietanen-Peltola, Marke & Vaara, Sarianna & Hakulinen, Tuovi & Hastrup, Arja (2020) Lasten, nuorten ja perheiden peruspalvelut koronakeväänä 2020: tuloksia kouluterveydenhuollon verkoston ja perhekeskusverkoston tiedonkeruista. THL Työpäperi 26/2020. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Hiilamo, Aapo & Hiilamo, Heikki & Ristikari, Tiina & Virtanen, Petri (2021) Impact of the Great Recession on mental health, substance use and violence in families with children: a review of the evidence. *Children and Youth Services Review* 121, 105772.

Isola, Anna-Maria & Roivainen, Irene & Hiilamo, Heikki (2020) Lone mothers' experiences of poverty in Finland - a capability approach. *Nordic Social Work Research*. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2020.1813192>

Jin, Yan & Pang, Augustine & Cameron, Glen T. (2007) Integrated crisis mapping: Towards a publics-based, emotion-driven conceptualization in crisis communication. *Sphera Publica* 7(1), 81–96.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016) Diskurssianalyysi: teorit, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino.

Kainulainen, Sakari & Saari, Juho (2013) Koettu huono-osaisuus Suomessa. Teoksessa Niemelä, Mikko & Saari, Juho (toim.) *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa*. Kelan tutkimusosasto, teemakirja 10. Tampere: Juvenes Print, 22–43.

Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa & Heinlahti, Kaisa (2006) Mitä on tutkimus? Argumentaatio ja tieteenfilosofia. Helsinki: Gaudeamus.

Kalil, Ariel & Duncan, Greg J. & Ziol-Guest, Kathleen M. (2016) Early childhood poverty: short and long-run consequences over the lifespan. Teoksessa *Handbook of the Life Course*. Cham: Springer International Publishing, 341–354.

Kallio, Merja (2003) Subjekttiivinen köyhyys - ongelmallinen aihealue. *Hyvinvointikatsaus* 1/2003, 39–41. Helsinki: Tilastokeskus.

- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (2008) Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 61/2008. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Kangas, Olli (2020) Poikkeukselliset ajat avaavat poikkeuksellisia mahdollisuuksia. Sosiaaliturvakomitean julkaisuja 2020:1. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kanji, Shireen (2011) Labor force participation, regional location, and economic well-being of single mothers in Russia. *Journal of family and economic issues* 32(1), 62–72.
- Kapiainen, Satu & Klavus, Jan (2007) Terveysturvan rahoituksen progressiivisuus ja toimeentulo-vaikutukset Suomessa 1990–2001. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 3/2007. Helsinki: Kansantaloudellinen yhdistys.
- Karvonen, Sakari & Mäntylä, Erika & Salmi, Minna (2016) Johdanto. Teoksessa Sakari Karvonen & Minna Salmi (toim.) *Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla*. THL:n työpapereita 30/2016. Helsinki: Terveysturvan ja hyvinvoinnin laitos, 6–12.
- Kautto, Mikko & Moisio, Pasi (2002) Suomalainen köyhyys vertailevasta näkökulmasta. Teoksessa Matti Heikkilä & Mikko Kautto (toim.): *Suomalaisten hyvinvointi 2002*. Helsinki: Stakes, 312–335.
- Keinänen, Jari & Vadén, Tero (2011) *Tietämisen haasteet*. Jyväskylä: Atena.
- Kestilä, Laura & Rahkonen, Ossi (2011) Lapsuuden elinolot ja aikuisuuden terveys. Teoksessa Mikko Laaksonen & Karri Silventoinen (toim.) *Sosiaaliepideemiologia: Väestön terveyserot ja terveyteen vaikuttavat sosiaaliset tekijät*. Helsinki: Gaudeamus, 226–243.
- Kiander, Jaakko (2001) *Laman opetukset. Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset*. Suomen akatemian tutkimusohjelma. VATT-julkaisuja 27:5. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Kiander, Jaakko & Vartia, Pentti (1998) *Suuri lama: Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu*. Helsinki: Taloustieto Oy.
- Kiiski, Jouko (2002) *Rakkaus lamassa*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Kim, Pilyoung & Evans, Gary W. & Angstadt, Michael & Ho, S. Shaun & Sripada, Chandra S. & Swain, James E. & Liberzon, Israel & Luan Phan, K. (2013) Effects of childhood poverty

and chronic stress on emotion regulatory brain function in adulthood. *Proceedings of the National Academy of Sciences - PNAS* 110(46), 18442–18447.

Kontula, Osmo & Viinamäki, Heimo & Koskela, Kaj (1998) *Köyhiä ja kipeitä. Taloudellisen laman terveysvaikutuksia 1990-luvulla*. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto.

Krok, Suvi (2009) *Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä – yksinhuoltajia marginaalissa*. *Acta Universitatis Tamperensis* 1437. Tampere: Tampere university press.

Kyngäs, Helvi & Vanhanen, Liisa (1999) *Sisällön analyysi*. *Hoitotiede* 11 (1), 3–12.

Laki konkurssilain 2 luvun 3 §:n väliaikaisesta muuttamisesta 721/2020

Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna (2010) *Lapsiperheiden toimeentulo lamasta lamaan*. Teoksessa Marja Vaarama, Pasi Moisio & Sakari Karvonen (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2010*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 198–215.

Lehtonen, Heikki (1998) *Lama ja suomalaisen hyvinvointijärjestelmän muutokset*. Teoksessa Jaakko Kiander (toim.) *1990-luvun talouskriisi: Suomen Akatemian tutkimusohjelman projektit*. VATT-julkaisuja 27:1. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, 42–45.

Lehto-Trapnowski, Päivi (1997) *Pennin ja pinnan venytystä: lama ja pääkaupunkiseudun lapsiperheet*. *Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia* 1997:5. Helsinki: Helsingin kaupunki.

Lemetyinen, Lea (2014) *Katsaus perheen köyhydestä aiheutuviin lasten toiseuden kokemuksiin*. Teoksessa Mika Gissler, Marjatta Kekkonen, Päivi Känkänen, Päivi Muranen & Matilda Wrede-Jäntti (toim.) *Nuoruus toisin sanoen: Nuorten elinolot –vuosikirja 2014*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 105–112.

Li, Wen & Yang, Yuan & Liu, Zi-Han & Zhao, Yan-Jie & Zhang, Qinge & Zhang, Ling & Cheung, Teris & Xiang, Yu-Tao (2020) *Progression of mental health services during the COVID-19 outbreak in China*. *International Journal of Biological Sciences* 16(10), 1732–1738.

Lindberg, Marja & Autto, Janne & Nygård, Mikael (2019) *Lapsiperheiden kotitalouden strategiat taloudellisen epävarmuuden ja perhepoliittisten muutosten kentällä*. *Janus* 27(1), 3–20.

Liu, Shuai & Yang, Lulu & Zhang, Chenxi & Xiang, Yu-tao & Liu, Zhongchun & Hu, Shaohua & Zhang, Bin (2020) Online mental health services in China during the COVID-19 outbreak. *Lancet Psychiatry* 2020; 18: e17–e18.

Lokshin, Michael & Harris, Kathleen Mullan & Popkin, Barry M. (2000) Single mothers in Russia: Household strategies for coping with poverty. *World Development* 28(12), 2183–2198.

Luby, Joan & Belden, Andy & Botteron, Kelly & Marrus, Natasha & Harms, Michael P. & Babb, Casey & Nishino, Tomoyuki & Barch, Deanna (2013) The Effects of Poverty on Childhood Brain Development: The Mediating Effect of Caregiving and Stressful Life Events. *JAMA pediatrics* 167(12), 1135–1142.

McIntyre, Lynn & Bartoo, Aaron C. & Pow, Jody & Potestio, Melissa L. (2012) Coping with child hunger in Canada: Have household strategies changed over a decade? *Canadian Journal of Public Health* 103(6), 428–432.

Merton, Robert K. (1968) The Matthew effect in science: the reward and communication systems of science are considered. *Science* 159(3810), 56–63.

Moisio, Pasi & Munkkila, Susanna & Ilmakunnas, Ilari & Mäkinen, Lauri & Saikkonen, Paula (2016) Perusturvan riittävyys ja köyhyys. *Suomen sosiaalinen tila* 3/2016. Tutkimuksesta tiiviisti 23. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Moisio, Pasi (2006) Suhteellinen köyhyys Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 71(6), 639–645.

Monimuotoiset perheet -verkosto (2020) Korona uhkaa kärjittää perheiden haasteita. Kannanotto verkkosivuilla 20.10.2020. <https://monimuotoisetperheet.fi/korona-uhkaa-karjittaa-perheiden-haasteita/> Viitattu 24.2.2021.

Myrskylä, Pekka (2012) Hukassa – keitä ovat syrjäytyneet nuoret? *EVA Analyysi* 19/2012. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta.

Nousiainen, Kirsi & Petrelius, Päivi & Yliruka, Laura (2016) Puheista tekoihin! Ylisukupolvisten ongelmien ehkäiseminen lastensuojelussa ja perhe- ja sosiaalipalveluissa. THL työpaperi 20/2016. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Nätkin, Ritva & Forsberg, Hannele (2020) Korona-aika: perhe ja valtio huolenpitokriisejä ratkaisemassa. *Alusta! -verkkolehti* 7.8.2020. <https://alusta.uta.fi/2020/08/07/korona-aika-perhe-ja-valtio-huolenpitokriiseja-ratkaisemassa/> Viitattu 24.2.2021.

Pelastakaa Lapset ry (2020) Perheen taloudellisen tilanteen vaikutukset lasten arkeen, vapaa-aikaan ja hyvinvointiin. Lapsen ääni 2020-kyselyn toinen osa. Helsinki: Pelastakaa lapset ry <https://www.pelastakaalapset.fi/lapsenaani/raportti2> Viitattu 28.2.2021.

Peled, Einat & Leichtentritt, Ronit (2002) The ethics of qualitative social work research. *Qualitative Social Work* 1(2), 145–169.

Penttilä, Irmeli & Kangas, Olli & Nordberg, Leif & Ritakallio, Veli-Matti (2003) Suomalainen köyhyys 1990-luvun lopulla – väliaikaista vai pysyvää? Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimusjulkaisuja 2003:7. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.

Pieh, Christoph & Budimir, Sanja & Probst, Thomas (2020) The effect of age, gender, income, work, and physical activity on mental health during coronavirus disease (COVID-19) lockdown in Austria. *Journal of Psychosomatic Research* 136, 110186.

Pohjola, Anneli (2007) Eettisyyden haaste tutkimuksessa. Teoksessa Leena Viinamäki & Erkki Saari (toim.) Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Helsinki: Tammi, 11–31.

Pohjola, Matti (2019) Taloustieteen oppikirja. 14. uudistettu painos. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Puusa, Anu & Juuti, Pauli (2020) Laadullisen tutkimuksen tieteenfilosofinen tausta. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Helsinki: Gaudeamus, 23–38.

Raamattu 1992. Suomen evankelilais-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Suomen Pipliaseura.

Raatikainen, Panu (2004) Ihmistieteet ja filosofia. Helsinki: Gaudeamus.

Rakodi, Carole (1995) Poverty lines or household strategies? A review of conceptual issues in the study of urban poverty. *Habitat International* 19(4), 407–426.

Rauhala, Pirkko-Liisa (2000) Onnettomat, oikeudettomat ja osattomat – huono-osaisuus virallistulkinnossa. Teoksessa Matti Heikkilä & Jouko Karjalainen (toim.) Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros. Helsinki: Gaudeamus, 58–73.

Rawls, John (1971) *A Theory of Justice*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.

Roivainen, Irene & Heinonen, Jari & Ylinen, Satu (2011) Köyhä byrokratian rattaissa. Kunnallissalan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisut, nro 64. Helsinki: Kunnallissalan kehittämissäätiö.

Rothwell, David W. & McEwen, Annie (2017) Comparing child poverty risk by family structure during the 2008 recession. *Journal of Marriage and Family* 79(5), 1224–1240.

Ruokonen, Reetta (2008) Köyhyyden kokemus – selviytyminen ruuan hankinnasta. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen, Kirsi-Marja Lehtelä & Tiina Silvasti (toim.) *Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: Stakes, 162–182.

Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla & Pulkkinen, Lea (2000) The accumulation of problems of social functioning as a long-term process: Women and men compared. *International Journal of Behavioral Development* 24(4), 442–450.

Rönkkö, Pentti (1995) *Loukkuja vai kannustusta: tulonsiirtovaltion uudistaminen lapsiperheiden ja vähimmäisturvan kannalta*. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.

Saari, Juho (2015) *Huono-osaiset: elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*. Helsinki: Gaudeamus.

Saari, Juho & Eskelinen, Niko & Björklund, Liisa (2020) *Raskas perintö. Ylisukupolvinen huono-osaisuus Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.

Salmela, Mikko (2012) Shared emotions. *Philosophical explorations* 15(1), 33–46.

Salmi, Minna & Huttunen, Jouko & Yli-Pietilä, Päivi (1996) *Lapset ja lama*. Raportteja 197. Helsinki: Stakes.

Salmi, Minna & Närvi, Johanna (2017) *Johdanto*. Teoksessa Minna Salmi & Johanna Närvi (toim.) *Perhevapaat, talouskriisi ja sukupuolten tasa-arvo*. Raportti 4/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 8–35.

Salmi, Minna & Närvi, Johanna & Lammi-Taskula, Johanna (2016) *Köyhyys, toimeentulokokemukset ja hyvinvointi lapsiperheissä*. Teoksessa Sakari Karvonen & Minna Salmi (toim.) *Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla*. THL:n työpapereita 30/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 13–44.

Salmi, Minna (2020) Lapsiperheiden köyhyys pitää yllä köyhyyden kierrettä. Teoksessa Johanna Kallio & Mia Hakovirta (toim.) Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus. Tampere: Vastapaino, 37–71.

Sani, Gabriele & Tondo, Leonardo & Koukopoulos, Athanios & Reginaldi, Daniela & Kotzalidis, Giorgio D. & Koukopoulos, Alexia E. & Manfredi, Giovanni & Mazzarini, Lorenzo & Pacchiarotti, Isabella & Simonetti, Alessio & Ambrosi, Elisa & Angeletti, Gloria & Girardi, Paolo & Tatarelli, Roberto (2011) Suicide in a large population of former psychiatric inpatients. *Psychiatry and clinical neurosciences* 65(3), 286–295.

Sauli, Hannele & Bardy, Marjatta & Salmi, Minna (2002) Elinolojen koventuminen pikkulapsiperheissä. Teoksessa Matti Heikkilä & Mikko Kautto (toim.): Suomalaisten hyvinvointi 2002. Helsinki: Stakes, 32–61.

Sen, Amartya (1999) *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press.

SM (2020a) Maahantulon rajoituksia tiukennetaan koronatilanteen perusteella. Sisäministeriön tiedote 8.10.2020. <https://intermin.fi/-/maahantulon-rajoituksia-tiukennetaan-koronatilanteen-perusteella-2> Viitattu 21.1.2021.

SM (2020b) Maahantulon rajoituksia tiukennetaan koronatilanteen perusteella. Sisäministeriön tiedote 24.9.2020. <https://intermin.fi/-/maahantulon-rajoituksia-tiukennetaan-koronatilanteen-perusteella> Viitattu 21.1.2021.

Snyder, Anastasia R. & McLaughlin, Diane K. & Findeis, Jill (2006) Household composition and poverty among female-headed households with children: differences by race and residence. *Rural Sociology* 71(4), 597–624.

Sorkkila, Matilda & Aunola, Kaisa (2020) Vanhemmat kokevat COVID-19-ajan eri tavoin – jotkut haluavat jäädä poikkeusaikaan. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://www.jyu.fi/fi/ajankohtaista/arkisto/2020/05/vanhemmat-kokevat-covid-19-ajan-eri-tavoin-2013-jotkut-haluavatjaada-poikkeusaikaan> Viitattu 12.11.2020.

Sorsa, Tiia & Rotkirch, Anna (2020) Työ ja perhe ne yhteen soppii? Vanhemmuuden ja työn yhteensovittaminen suomalaisissa lapsiperheissä. *Perhebarometri 2020. Katsauksia* E43/2020. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos.

SOSTE (2020) Yksinhuoltajalle korona-arki on raskas – kotipalvelua tarvitaan kipeästi. Uutinen 6.5.2020. Helsinki: Suomen sosiaali ja terveys ry.

<https://www.soste.fi/uutinen/yksinhuoltajalle-korona-arki-on-raskas-kotipalvelua-tarvitaan-kipeasti/> Viitattu 9.11.2020.

Stack, Rebecca Jayne & Meredith, Alex (2018) The impact of financial hardship on single parents: An exploration of the journey from social distress to seeking help. *Journal of family and economic issues* 39(2), 233–242.

STM (2006) Lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:25. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

STM (2020) Työryhmä selvittää lapsen oikeuksien toteutumista koronan jälkihoidossa. Tiedote 26.5.2020. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. <https://stm.fi/-/tyoryhma-selvittaa-lapsen-oikeuksien-toteutumista-koronan-jalkihoidossa> Viitattu 21.1.2021.

Sullivan, Gavin Brent (2015) Collective emotions. *Social and personality psychology compass* 9(8), 383–393.

Talouspolitiikan arviointineuvosto (2017) Economic Policy Council Report 2016. Helsinki: Talouspolitiikan arviointineuvosto.

<https://www.talouspolitiikanarviointineuvosto.fi/en/reports/report-2016/> Viitattu 3.3.2021.

TENK (2019) Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.

Tervala, Juha (2020) Koronapandemian arvioidut vaikutukset tuotantoon ja verotuloihin. Lausunto eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle 17.4.2020. https://blogs.helsinki.fi/jtervala/files/2020/04/Koronapandemian_talousvaikutukset.pdf Viitattu 24.2.2021.

Thompson, Michael & Wildavsky, Aaron (1986) A poverty of distinction: From economic homogeneity to cultural heterogeneity in the classification of poor people. *Policy sciences* 19(2), 163–199.

Tilastokeskus (2019) Pienituloisuuden kehitys Suomessa 1966–2017. Tulonjakotilasto. Helsinki: Tilastokeskus. https://www.stat.fi/til/tjt/2017/01/tjt_2017_01_2019-03-01_kat_001_fi.html. Viitattu 9.10.2020.

Tilastokeskus (2020a) Tulonjakotilasto 2018: Väestöryhmittäiset tuloerot ja pienituloisuus 2018. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/tjt/2018/06/tjt_2018_06_2020-03-12_tie_001_fi.html Viitattu 19.10.2020.

Tilastokeskus (2020b) Talouden tilannekuva. Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/ajk/koronavirus/koronavirus-ajankohtaista-tilastotietoa/miten-vaikutukset-nakyvat-tilastoissa/talouden-tilannekuva> Viitattu 10.11.2020.

Toivonen, Riitta & Kivelä, Mikko & Saramäki, Jari & Viinikainen, Mikko & Vanhatalo, Maija & Sams, Mikko (2012) Networks of Emotion Concepts. PloS One 7(1), e28883–e28883.

Townsend, Peter (1987) Deprivation. Journal of Social Policy 16(2), 125–146.

Townsend, Peter (1979) Poverty in United Kingdom. Harmondsworth: Penguin Books.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Turun yliopisto (2020) Alustavien tutkimustulosten mukaan etäopiskelu korona-aikana oli oppilaille vaativaa. Uutinen 26.6.2020. <https://www.utu.fi/fi/ajankohtaista/uutinen/alustavien-tutkimustulosten-mukaan-etaopiskelu-korona-aikana-oli-oppilaille> Viitattu 10.11.2020.

Utrata, Jennifer (2011) Youth privilege: doing age and gender in Russia's single-mother families. Gender & Society 25(5), 616–641.

Valmiuslaki 1552/2011

Valtioneuvoston asetus varhaiskasvatuksen sekä opetuksen ja koulutuksen järjestämisvelvollisuutta koskevista väliaikaisista rajoituksista 126/2020

Valtioneuvoston asetus varhaiskasvatuksen sekä opetuksen ja koulutuksen järjestämisvelvollisuutta koskevista väliaikaisista rajoituksista 191/2020

van Lancker, Wim & Parolin, Zachary (2020) COVID-19, school closures, and child poverty: a social crisis in the making. The Lancet Public Health 5(5), e243–e244.

Vihriälä, Vesa (2019) Uralta pudonnut Suomi. Teoksessa Seppo Honkapohja & Vesa Vihriälä (toim.) Suomen kasvu – Mikä määrää tahdin muuttuvassa maailmassa? Helsinki: Taloustieto Oy, 11–33.

VM (2020) COVID-19-pandemian taloudelliset vaikutukset. Keskustelualoitteet. Valtiovarainministeriön julkaisuja 2020:84. Helsinki: Valtiovarainministeriö.

VN (2020a) Hallitus on todennut yhteistoiminnassa tasavallan presidentin kanssa Suomen olevan poikkeusoloissa koronavirustilanteen vuoksi. Tiedote 16.3.2020. Helsinki: Valtioneuvoston viestintäosasto. <https://valtioneuvosto.fi/-/10616/hallitus-totesi-suomen-olevan-poikkeusoloissa-koronavirustilanteen-vuoksi> Viitattu 3.3.2021.

VN (2020b) Lasten ja nuorten hyvinvointi koronakriisin jälkihoidossa. Lapsistrategian koronatyöryhmän raportti lapsen oikeuksien toteutumisesta 24.6.2020. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:21. Helsinki: Valtioneuvosto. Saatavilla osoitteessa <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162318>

VN (2020c) Lapset, nuoret ja koronakriisi. Lapsistrategian koronatyöryhmän arvio ja esitykset lapsen oikeuksien toteuttamiseksi. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:2. Helsinki: Valtioneuvosto. Saatavilla osoitteessa <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162647>

VNK (2001) Työmarkkinoilta syrjäytyminen, tulonjako ja köyhyys. Työryhmäraportti. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 2001/13. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

VNK (2020a) Valtioneuvoston päätös VNK/2020/31. Muistio 16.3.2020. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. <https://valtioneuvosto.fi/paatokset/paatos?decisionId=0900908f8068ec10> Viitattu 3.3.2021.

VNK (2020b) Valtioneuvoston asetus valmiuslain 118 §:ssä säädettyjen toimivaltuuksien käyttöönotosta. Muistio 25.3.2020. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

von Scheve, Christian & Ismer, Sven (2013) Towards a theory of collective emotions. *Emotion review* 5(4), 406–413.

VTV (2020) Voiko koronakriisi aiheuttaa jopa taloushistoriamme suurimman tuhon? Valtiontalouden tarkastusviraston blogi 8.4.2020. <https://www.vtv.fi/blogit/voiko-koronakriisi-aiheuttaa-jopa-taloushistoriamme-suurimman-tuhon/> Katsottu 17.1.2021.

Wennberg, Mikko & Luukkonen, Tuomas & Haila, Katri (2020) Sosiaalihuollon ja lastensuojelun kantokyky koronakriisin aikana: haastavat tekijät ja uudet ratkaisukeinot kriisistä selviämiseksi. *Itlan raportit ja selvitykset* 2020:1. Helsinki: Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö.

WHO (2020a) Coronavirus disease (COVID-19). Questions and answers. Maailman terveysjärjestö WHO:n verkkosivut. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel->

[coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19](https://www.who.int/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19)

Viitattu 21.1.2021.

WHO (2020b) WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020. Maailman terveysjärjestö WHO:n pääjohtajan puhe medialle 11.3.2020.

<https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> Viitattu 26.2.2021.

Yle Uutiset 14.10.2020. Ranska palautti koronaviruspoikkeustilan: Ulkonaliikkumiskiellot Pariisiin ja kahdeksaan muuhun kaupunkiin. <https://yle.fi/uutiset/3-11595763> Viitattu 21.1.2021.

Yle Uutiset 26.3.2020. Ulkonaliikkumiskielto hiljensi 1,3 miljardin asukkaan Intian – todellista koronatartuntojen määrää ei tiedä kukaan. <https://yle.fi/uutiset/3-11276607> Viitattu 21.1.2021.